

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

GERDA LIUKPETRYTĖ

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos nuolatinų magistrantūros studijų programa

BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ PREKYBĄ ŽMONĖMIS:
TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Prof. dr. Olegas Fedosiukas

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS	3
1.PREKYBOS ŽMONĖMIS SAMPRATOS SUSIFORMAVIMAS IR JOS RAIDA TARPTAUTINIU BEI REGIONINIU LYGIU	5
1.1.Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis	5
1.2.Regioniniai dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis	12
2.BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ PREKYBĄ ŽMONĖMIS ĮTVIRTINIMAS LIETUVOJE	20
2.1. Prekybos žmonėmis kriminalizavimo raida	20
2.2.Prekybos žmonėmis norma tarptautinių dokumentų kontekste	24
2.3.Lietuvos veiksnių kovoje su prekyba žmonėmis įvertinimas	27
3.PREKYBOS ŽMONĖMIS NORMOS SUDĖTIES POŽYMIŲ TEORINĖ ANALIZĖ BEI JŲ AIŠKINIMAS TEISMŲ PRAKTIKOJE	33
3.1.Asmens laisvės pažeidimo specifika	33
3.2.Nusikalstama veika ir jos padarymo būdas, jų tarpusavio santykis	41
3.3.Subjektyviųjų požymių turinio nustatymas	52
3.3.1.Tyčinė kaltė bei išnaudojimo tikslas	52
3.3.2.Išnaudojimo prostitucijai ir kitų išnaudojimo sričių identifikavimas	54
3.4.Prekybos žmonėmis normos santykis su kitomis baudžiamojo kodekso normomis	60
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	63
LITERATŪROS SĄRAŠAS	66
SANTRAUKA	75
SUMMARY	76

IVADAS

Bendroji temos charakteristika ir jos aktualumas. Prekyba žmonėmis visame pasaulyje suvokiama kaip šio amžiaus moderni vergijos forma ir yra ne tik asmens laisvės, bet ir apskritai visų teisinėje valstybėje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių grubus pažeidimas. Nuo XX a. pradžios, kuomet pirmą kartą buvo uždrausta prekyba baltaisiais vergais, priimta gausybė tarptautinių ir regioninių teisės aktų, draudžiančių prekybą žmonėmis. Daugelio šalių baudžiamieji kodeksai papildyti specialiomis normomis, nustatančiomis baudžiamąją atsakomybę už šį priešingą žmogaus laisvei nusikaltimą. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsniu, teigiančiu, kad žmogaus asmuo neliečiamas, bei įgyvendinant priimtus įsipareigojimus prisijungus prie tarptautinių sutarčių, 1998 m. liepos 2 d. Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse (toliau darbe – LR BK) įtvirtinta norma, numatanti atsakomybę už prekybą žmonėmis, kuri vėliau buvo tobulinama atsižvelgiant į naujų tarptautinių sutarčių reikalavimus.

Pasirinktos temos aktualumą lemia keletas aspektų. *Visų pirma*, nepaisant teisės aktų, nukreiptų kovai su prekyba žmonėmis, bei prevencinių programų gausos, teisėsaugos institucijų (tiek vietinių, tiek ir tarptautinių) pastangų, prekybos žmonėmis mastai pasaulyje ir Lietuvoje kasmet didėja. Prekyba žmonėmis šiuo metu laikoma vienu pagrindinių organizuoto nusikalstamo pasaulio pelno šaltinių, o šis pelnas siekia milijardus dolerių. Jungtinių Amerikos Valstijų Valstybės departamento duomenimis, visame pasaulyje prievartinei prostitucijai ir darbui parduotų suaugusiųjų ir vaikų skaičius gali siekti apie 12,3 mln¹. Manoma, kad iš Baltijos šalių kasmet į užsienio viešnamius išgabenama apie 2000 moterų, tačiau tikslesnių skaičių nėra². Prekybos žmonėmis plintantis mastas verčia imtis efektyvių priemonių ir nuolat tobulinti įstatyminę bazę šioje srityje.

Ne mažiau svarbu ir tai, kad Lietuvoje teisminė praktika sprendžiant prekybos žmonėmis bylas dar tik formuojasi. Iš apžvelgtų įvairių instancijų teismų nuosprendžių ir nutarčių matyti, kad teismams kartais kyla problemų inkriminuojant prekybos žmonėmis normos požymius. Žinoma, tam įtakos gali turėti ydingas normų reglamentavimas, tačiau visgi didžiausią reikšmę daro ilgai trunkantis teismo procesas, apsunkintas įrodinėjimas, kaltininkų aukai daromas spaudimas, galų gale ir pačios aukos sutikimas būti išnaudojamai. Visa tai veda prie to, kad dažnai asmenys, įvykdę nusikalstamas veikas, lieka nenubausti arba nubausti nepagrįstai švelniai. Kad tokių atvejų būtų kuo mažiau, tikslinga praktikoje remtis mokslinės teorijos pateiktu prekybos žmonėmis požymių interpretavimu, kuris leidžia aiškiau suprasti normą ir ją tinkamai taikyti. **Darbo naujumas** nulemtas siauro prekybos

¹ *Trafficking in persons report* [interaktyvus]. United States of America Department of State, 2010 [žiūrėta 2011-05-08]. < <http://www.state.gov/documents/organization/142979.pdf> >.

² *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, socialinių tyrimų institutas, 2004. p. 23.

žmonėmis supratimo visuomenėje ir tapatinimo tik su prostitucija, taip pat teisėsaugos institucijų informatyvumo ir kompetencijos stokos, kovojant su šiuo reiškiniu.

Mokslinė problema. Nagrinėjant temą kyla probleminiai klausimai, ar tinkamai Lietuvoje reglamentuota baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis, atsižvelgiant į vyraujančią prekybos žmonėmis sampratą tarptautiniu ir regioniniu mastu, taip pat kokių sunkumų kyla teismams Lietuvoje, bandant patraukti asmenis baudžiamojon atsakomybėn už prekybą žmonėmis.

Tyrimo objektas – prekybos žmonėmis samprata tarptautiniuose ir regioniniuose teisės aktuose, prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymiai, baudžiamosios atsakomybės už šį nusikaltimą ypatybės Lietuvos BK bei teismų praktikoje.

Hipotezė. Baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis dabartinis reglamentavimas Lietuvos BK turi tam tikrų trūkumų ir yra koreguotinas.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Šio darbo tikslas – atskleisti baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis reglamentavimo ypatumus, esamus trūkumus bei taikymo problemas teismų praktikoje. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

- Atskleisti prekybos žmonėmis sampratą tarptautiniuose ir regioniniuose teisės aktuose;
- Apžvelgti baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis reglamentavimą Lietuvoje;
- Atlikti prekybos žmonėmis sudėties požymių probleminę analizę;
- Išanalizuoti patraukimo baudžiamojon atsakomybėn už prekybą žmonėmis problemas teismų praktikoje.

Tyrimo metodai. Iškeltiems magistro baigiamojo darbo uždaviniams įgyvendinti darbe kompleksiskai taikyti įvairūs tyrimo metodai. **Istorinis metodas** taikytas siekiant atskleisti prekybos žmonėmis sampratos susiformavimą bei vystymąsi. **Lyginamasis metodas** padėjo palyginti įvairias mokslines koncepcijas bei baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis ankstesnį ir dabartinį reglamentavimą Lietuvos BK. **Sisteminės analizės metodas** leido tyrimo objektą nagrinėti kaip sistemos dalį, todėl tiek baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis prielaidos tarptautiniuose dokumentuose, tiek jos įtvirtinimas Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose buvo analizuojamas kaip sistema, atskleidžiant elementų tarpusavio ryšį. **Dokumentų analizės metodo** pagalba analizuoti įvairių instancijų teismų nuosprendžiai ir nutartys. **Apibendrinimo metodas** darbe buvo panaudotas išanalizuotai medžiagai apibendrinti bei išvadoms suformuluoti.

Tyrimo šaltiniai. Darbe išnagrinėti Lietuvos Respublikos teisės aktai, tarptautiniai bei regioniniai dokumentai, baudžiamosios teisės mokslininkų vadovėliai, periodiniuose leidiniuose publikuoti moksliniai straipsniai, internetiniai šaltiniai ir įvairių instancijų teismų nuosprendžiai bei nutartys. Darbe panaudota 110 šaltinių.

Darbo struktūra ir apimtis. Darbą sudaro įvadas, 3 dalys, 9 skyriai ir 2 poskyriai, išvados, literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Darbo apimtis – 76 puslapiai.

1. PREKYBOS ŽMONĖMIS SAMPRATOS SUSIFORMAVIMAS IR JOS RAIDA TARPTAUTINIU BEI REGIONINIU LYGIU

1.1. Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis

Prekybos žmonėmis problema buvo susirūpinta dar XIX amžiaus pabaigoje. Štai 1899 m. Londone įvyko tarptautinė konferencija dėl kovos su prekyba moterimis seksualiniais tikslais, kurios dalyviai kreipėsi į visas valstybes, siūlydami priimti daugiašalius susitarimus dėl kovos su prekyba moterimis, įkurti atitinkamus nacionalinius komitetus³. Nuo vykusios konferencijos laikų iki mūsų dienų pasaulyje buvo priimta dešimtys įvairių konvencijų, deklaracijų ir rezoliucijų, skirtų kovai su prekyba žmonėmis, ir nors, deja, jos visiškai neužkirto kelio šiam nusikaltimui, bet tai yra svarus įrodymas, kad valstybės skiria daug dėmesio šiai skaudžiai problemai spręsti ir yra linkusios savo piliečių labai išipareigoti tarptautinei bendrijai pasirašydamos tarptautines sutartis ir aktyviai bendradarbiaudamos tarpusavyje. Šioje darbo dalyje siekiama atkreipti dėmesį į reikšmingiausius baudžiamajai teisei tarptautinius bei regioninius dokumentus, kuriuose palapsniui buvo suformuota šiuolaikinė prekybos žmonėmis samprata, ir kurie paskatino prekybos žmonėmis normos atsiradimą nacionaliniu lygiu.

Pirmuosiuose tarptautiniuose dokumentuose prekyba žmonėmis buvo sutapatinta su prekyba vergais. Tai 1904 m. gegužės 18 d. *Tarptautinė sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis bei 1910 m. gegužės 18 d. Tarptautinė sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis, papildytos JTO Generalinės asamblėjos patvirtintu 1948 m. gruodžio 3 d. protokolu*⁴. Šiuose dokumentuose „baltoji vergija“ apibrėžiama kaip moterų ir nepilnamečių mergaičių išnaudojimas kitų asmenų aistrai tenkinti amoraliais tikslais, pasireiškiantis kaip aukų pirkimas, priviliojimas ar patraukimas, nepriklausomai nuo jų sutikimo dėl tokių veiksmų. Tačiau 1904 m. sutartyje pabrėžiama, kad suaugusių moterų išnaudojimas siejamas su smurtu, sukčiavimu ir apgaule bei piktnaudžiavimu įgaliojimais jų atžvilgiu, tuo tarpu apibrėžiant mergaičių, kurioms remiantis 1910 m. sutartimi priskiriami moteriškos lyties vaikai ir moterys iki 20 metų, išnaudojimą, minėtų poveikio priemonių panaudojimo nustatinėti nereikia. Sutartys taip pat numato, kad kaltininkas turi būti nubaustas nepaisant to, ar baustini veiksmai atlikti toje pačioje ar skirtingose valstybėse. Tarptautines sutartis papildantis JTO Generalinės asamblėjos 1948 m. gruodžio 3 d. protokolai numatė pareigą kiekvienai susitariančiai valstybei įkurti instituciją, kuriai pavedama koordinuoti visą informaciją, susijusią su moterų ir mergaičių sąvadavimu.

³ Abramavičiūtė, J., et al. *Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, socialinių tyrimų institutas, 2005. p. 11.

⁴ 1948 m. gruodžio 3 d. JTO protokolai, papildantis 1904 m. gegužės 18 d. ir 1910 m. gegužės 18 d. tarptautines sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis. [interaktyvus]. 1948, [žiūrėta 2011-03-25]. <<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1949/19.html>>.

Užkertant kelią nusikaltimo plitimui, protokolą pasirašiusios valstybės privalėjo sugriežtinti asmenų stebėjimą ir priežiūrą geležinkelio stotyse, keleivių įlaipinimo uostuose ir kitose žmonių išvykimo/atvykimo vietose. Protokolas taip pat numatė pareigą valstybėms solidariai padengti aukos, neturinčios lėšų grįžti į tėvynę iš valstybės, į kurią ji buvo atgabenta kaip prekė, grįžimo į kilmės šalį išlaidas.

1921 m. rugsėjo 20 d. *Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais*⁵, iš esmės pakartodama anksčiau pateiktus apibrėžimus, nustatė ir keletą naujovių: visų pirma, čia pirmąkart buvo pavartota prekybos žmonėmis sąvoka (angl. *the traffic in women and children*) bei nustatyta, kad išnaudojimo aukomis gali būti abiejų lyčių vaikai. Antra, asmenų, laikomų nepilnamečiais, amžiaus riba padidinta nuo 20 iki 21 metų. Taigi ši konvencija praplėtė atsakomybę nustačius prekybos vaikais atvejus. 1933 m. spalio 11 d. *Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba pilnametėmis moterimis* prekybą žmonėmis apibrėžė kaip amoraliais tikslais moterų teikimą, suviliojimą ar įtraukimą kitų asmenų aistrai tenkinti kitoje šalyje, net jei tai daroma jų sutikimu. Šis apibrėžimas faktiškai ištrynė skirtumus tarp prekybos moterimis ir pelnymosi iš jų prostitucijos, prekyba žmonėmis buvo suvokta labai siaurai – tik kaip prostitucijos eksportas ir neapėmė moterų išnaudojimo neperžengiant vienos šalies teritorijos ribų⁶.

1949 m. *JTO Konvencijoje dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimu prostitucijos tikslams*⁷, kaip ir 1933 m. konvencijoje, prekyba žmonėmis traktuojama siaurai: nurodomas tik vienas, nors ir svarbiausias šios nusikalstamos veikos tikslas – išnaudojimas prostitucijai. Nepaisant to, už įstatymo ribų paskelbtos visos dalyvavimo kitų asmenų prostitucijoje formos: ne tik jau anksčiau suformuluotas prekybos žmonėmis nusikaltimas (amoraliais tikslais asmens teikimas, suviliojimas ar įtraukimas kitų asmenų aistrai tenkinti, net jo sutikimu), bet ir kito asmens išnaudojimas prostitucijai (net ir jo sutikimu), sąvadavimas, viešnamių laikymas, vadovavimas jiems ar jų sąmoningas finansavimas, patalpų ar kitų vietų suteikimas ar išnuomojimas kitų asmenų prostitucijai. Be to, senajame prekybos žmonėmis apibrėžime buvo patikslinti keli momentai: pirmiausia, auka suprantama ne tik kaip moteris, bet apskritai asmuo, be to, prekyba žmonėmis nebūtinai susijusi su aukos išvykimu į kitą šalį.

*JTO 1926 m. rugsėjo 25 d. Konvencija dėl vergovės bei 1956 m. Konvencija dėl vergovės ir į vergovę panašių institutų bei papročių panaikinimo*⁸ prie prekybos žmonėmis sampratos formavimo

⁵ 1921 m. rugsėjo 30 d. Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais [interaktyvus]. 1921, [žiūrėta 2011-03-15].

<http://www.coe.int/T/E/human_rights/Trafficking/3_Documents/International_legal_instruments/UNTS_Sup_trafficking.asp#TopOfPage>.

⁶ Fedosiuk O. Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*. 2005, 54: 72.

⁷ Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, (approved by General Assembly resolution 317(IV) on 2 December 1949), [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-05].

<http://www.uneca.org/acgs/gender/en_convention_traffic.htm>.

⁸ Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices similar to Slavery (adopted of 30 April 1956 and done at Geneva on 7 September 1956), [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-05]. <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/30.htm>>.

prisidėjo tuo, kad suformulavo šiuolaikinės vergijos bei prekybos vergais sampratą. Tai tarsi tam tikra specifinė prekybos žmonėmis sritis, kurios tikslas – paversti žmogų vergu. Šios konvencijos vergovę apibrėžia kaip asmens statusą ar padėtį, kai jo atžvilgiu iš dalies arba visiškai taikomi įgaliojimai, prilyginami nuosavybės teisei. Vergų prekyba pagal šias konvencijas suprantama kaip įvairus disponavimas vergu (igijimas, pardavimas, keitimas, gabenimas), pagrobimas, igijimas ar disponavimas siekiant jį pavergti. 1956 m. konvencijoje išplėstas 1926 m. konvencijoje pateiktas vergovės apibrėžimas, kadangi į jį taip pat įtrauktos formuluotės, draudžiančios žmogaus palikimą kreditoriaus kontrolėje kaip skolos gražinimo garantą (pavergimą už skolas), santuokinę vergiją, baudžiavinę padėtį bei vaiko atidavimą ar pardavimą kitiems asmenims jo išnaudojimo tikslais.

Be aukščiau minėtų vergijos konvencijų, vergovė minima ir bendresnio pobūdžio tarptautiniame dokumente – *1948 m. gruodžio 10 d. JTO Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje*⁹, kurios atsiradimą paskatino XX a. viduryje išaugęs dėmesys žmogaus teisių ir laisvių apsaugai, žmonių lygybės, nediskriminavimo, asmens neliečiamumo principų išgalėjimas. Deklaracijos 4 straipsnyje teigiama, kad „niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvėje; uždraudžiama visų rūšių vergovė ir prekyba vergais“.

Akivaizdu, kad kuo toliau, tuo labiau pasaulio valstybės ėmė nebesitaikstyti su šiurkščiais asmens teisių ir laisvių pažeidimais ir, žinoma, tokiais reiškiniais kaip vergovė, prekyba moterimis ir vaikais išnaudojimo tikslais, priverstinis darbas ir kt. Tokį nepakantumą asmens teisių pažeidimams rodo tolesnė priimtų tarptautinių dokumentų gausa. Štai *1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto*¹⁰ 8 straipsnis draudžia vergiją ir vergų prekybą, vykdomą tiek vyriausybių, tiek privačių asmenų. Kartu nurodoma, kad kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens saugumą, ir niekas negali būti laikomas nelaisvas. *1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas*¹¹ nustato keletą teisių valstybių dalyvių piliečiams, kurios iš dalies užtikrina apsaugą nuo prekybos žmonėmis ir išnaudojimo prostitucijai, pavyzdžiui, teisę į darbą (6 str.), teisę į teisingas ir palankias darbo sąlygas (7 str.), vaikų apsauga nuo ekonominio ir socialinio išnaudojimo bei darbo, kuris yra žalingas jų dorovei, sveikatai ar vystymuisi (10 str.).

Moterų prekybą ir išnaudojimą prostitucijai uždraudžia ir *1979 m. JT Konvencija dėl visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo*¹². Šio dokumento 6 str. numatyta valstybių dalyvių pareiga imtis visų reikiamų priemonių, įskaitant ir teises, kad būtų nutraukta prekyba moterimis ir moterų prostitucijos panaudojimas. Konvencija pirmoji numatė asmens teisę į laisvą santuoką, pripažįstant vyrų ir moterų lygybę ir tą pagrindžiant baudžiamosios atsakomybės taikymu už asmens pirkimą/pardavimą santuokai sudaryti.

⁹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497

¹⁰ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288

¹¹ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3290

¹² Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 21-549

Ne mažiau svarbi ir 1995 m. rugsėjo 4 – 15 d. Pekine vykusią IV pasaulinę konferenciją moterų klausimais. Šioje konferencijoje 189 šalių delegacija vieningai priėmė *Pekino deklaraciją ir Pekino veiksmų platformą*, kuriose buvo pateiktas išsamus veiksmų planas, skirtas ekonominei, socialinei ir politinei moterų raidai. Konferencija atkreipė dėmesį į daugelį moterų problemų, būtent: prievartos, neturto, dalyvavimo politiniame gyvenime ir kt. Jos metu buvo priimta Veiksmų platforma, kuri vėliau paskatino šalis rengti nacionalinius veiksmų planus, kuriuose aptarta ir prekybos moterimis problema. Svarbu ir tai, kad nors Pekino veiksmų platforma remiasi 1949 m. konvencija, ji įnešė ir tam tikrų naujovių į prekybos žmonėmis sampratą: buvo priimta nuostata, kad prekyba žmonėmis apima ne tik išnaudojimą prostitucijai, tačiau ir kitas sritis, pvz., priverstinį darbą ir priverstines santuokas. Manytina, kad tai labai pažangi nuostata¹³.

Labai svarbu yra aptarti itin jautrią prekybos žmonėmis sritį – prekybą vaikais. Nors anksčiau nagrinėtose konvencijose ir deklaracijose prieš prekybą žmonėmis buvo aptariamas ir prekybos jauno amžiaus asmenimis klausimas (pvz., 1910 m., 1921 m., 1949 m. konvencijose), tačiau didėjantis šios problemos mastas privertė šalis detaliau ją analizuoti ir imtis atitinkamų veiksmų. Štai 1989 m. buvo priimta *JTO Vaiko teisių konvencija*¹⁴, o 2000 m. gegužės 25 d. – *Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos*¹⁵. Šioje konvencijoje vaiku laikomas asmuo, neturintis 18 metų. Šis dokumentas pabrėžia, kad vaikus yra būtina ginti nuo visų seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo formų, tuo atveju uždraudžiant: „a) lenkti arba prievartauti vaiką dalyvauti kokioje nors neteisėtoje seksualinėje veikloje; b) išnaudoti vaikus verčiant juos užsiimti prostitucija arba kita neteisėta seksualine veikla; c) išnaudoti vaikus pornografijai ir pornografiniams leidiniams“ (34 str.). Konvencija taip pat deklaruoja vaiko teisę būti apsaugotam nuo ekonominio išnaudojimo ir bet kokio priverstinio darbo (32 str.), tame tarpe ir narkotinių bei psichotropinių medžiagų platinimo.

Fakultatyviniame protokole yra apibrėžtos tokios sąvokos kaip *vaikų pardavimas*, *vaikų prostitucija* ir *vaikų pornografija*. Valstybės, remiantis protokolo 3 straipsniu, privalo užtikrinti, kad būtų kriminalizuotos šios veikos: 1) vaiko pardavimas (į kurį įeina šios alternatyvios veikos: vaiko siūlymas, pristatymas ar priėmimas bet kokiomis priemonėmis, sutikimo įvaikinti vaiką išgavimas nederamu būdu) 2) vaiko siūlymas, gavimas, parūpinimas ar jo pateikimas vaikų prostitucijai. Pardavimo tikslai gali būti labai įvairūs: seksualiniam vaiko išnaudojimui, vaiko organų pardavimui, vaiką įdarbinant prievartiniame darbe.

¹³ Burda, R., Gruodytė, E., Krikščiūnas, R. *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006. p. 30-32.

¹⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 25

¹⁵ 2000 m. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 108-4037

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad kai kurios tarptautinės organizacijos, kurių pagrindinė veikla apima ir prekybos žmonėmis užkardymą (pvz., Tarptautinė darbo organizacija, Tarptautinė migracijos organizacija, Europos Komisija, Europolas, Jungtinių Tautų Organizacija), dažniausiai šiam reiškiniui yra parengusios ir savo darbinis apibrėžimus. Jeigu priverstinį darbą laikysime tam tikra prekybos žmonėmis forma, tai nagrinėjamai temai yra svarbios kelios Tarptautinės darbo organizacijos priimtos konvencijos. Visų pirma, svarbi yra *1930 m. konvencija Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo*¹⁶, kurioje pasmerkti vergoviniai metodai ir uždraustas priverstinio darbo panaudojimas. Ši konvencija priverstiniu ar privalomu darbu laiko „bet kokią darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda, ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia“. Konvencija numato baigtinį sąrašą darbų, nelaikomų priverstiniais: darbas kariniams tikslams, pilietinių pareigų vykdymas, darbas stichinės nelaimės grėsmės atvejais ar atliekant teismo paskirtą bausmę. Taip pat svarbi ir *1957 m. konvencija Nr. 105 dėl priverstinio darbo panaikinimo*¹⁷, kuri įpareigoja jos dalyves imtis visų priemonių, kad būtų panaikintas priverstinis ir privalomasis darbas, kaip jis apibrėžtas šioje tarptautinėje sutartyje.

Tarptautinė migracijos organizacija taip pat turi savo specifinį prekybos migrantais apibrėžimą, kuriame teigiama, kad prekyba migrantais įvyksta, kai: a) migrantas neteisėtais būdais įtraukiamas (užverbuojamas, pagrobiamas, parduodamas ir pan.) ir/arba pervežamas valstybės viduje ar per sieną; arba b) tarpininkai (prekiautojai žmonėmis) gauna ekonominį ar kitokią pelną naudodami apgaule, prievartą ir kitas išnaudojimo priemones tokiomis sąlygomis, kurios pažeidžia pagrindines migranto teises. Pažymėtina, kad prekybos migrantais samprata yra tik dalis platesnės – prekybos žmonėmis – sampratos, o kovai su šiais dviem atskirais kriminaliniais reiškiniais skirti ir atskiri Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą papildantys protokolai. Be to, prekyba žmonėmis dažnai siejama su nelegalia migracija, tačiau šios sąvokos yra netapačios, kadangi prekyba žmonėmis gali būti vykdoma ir pasinaudojant legalia migracija, pvz., bevizis išvykimas į Europos Sąjungos valstybes, sienos kirtimas turint trumpalaikę turistinę vizą ir kt.

Apžvelgus pagrindines pastarojo šimtmečio tarptautines sutartis, kuriose bandyta įtvirtinti vienokią ar kitokią prekybos žmonėmis sampratą, reikia pasakyti, kad visgi sistemiškai šio reiškinio apibrėžti nei vienoje iš sutarčių nepavyko. Tačiau esminis lūžis kovoje su prekyba žmonėmis įvyko *2000 m. lapkričio 15 d., kuomet buvo priimta JTO konvencija prieš tarptautinį nusikalstamumą bei ją papildantis protokolai „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo*

¹⁶ Tarptautinės darbo organizacijos 1930 m. konvencija dėl priverstinio ar privalomojo darbo. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 27-648.

¹⁷ Tarptautinės darbo organizacijos 1957 m. konvencija dėl priverstinio darbo panaikinimo. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 28-676.

bei baudimo už vertimąsi ja“ (toliau darbe – Palermo protokolas)¹⁸. Šią konvenciją ir protokolą pasirašė beveik 100 valstybių, tame tarpe ir visos Europos Sąjungos šalys bei Norvegija ir Islandija. Lietuvos Respublikos Seimas šį protokolą ratifikavo 2003 m. balandžio 22 d. Reikia pasakyti, kad tai neabejotinai yra pats svarbiausias ir šiuolaikiškiausias tarptautinis kovos su prekyba žmonėmis dokumentas, suformulavęs baigtinę prekybos žmonėmis sampratą, kuri sujungė beveik visus prieš tai pateiktus apibrėžimus. Šiame protokole keliami tokie pagrindiniai tikslai: užkirsti kelią prekybai žmonėmis ir kovoti su ja; su reikiama pagarba ginti asmenų, nukentėjusių nuo šio nusikaltimo, teises; skatinti valstybių tarpusavio bendradarbiavimą kovoje su prekyba žmonėmis.

Palermo protokole pateikiama išsamiausia, apimanti įvairias išnaudojimo ir prievartos sritis definicija. Remiantis protokolo 3 straipsniu, galima išskirti tam tikrus šiuolaikinės prekybos žmonėmis sampratos bruožus. Visų pirma, prekyba žmonėmis – tai sandoris, kurio objektas yra žmogus ir kuris sudarytas siekiant išnaudoti tą žmogų. Protokole minimos sandorių rūšys yra verbavimas, pervežimas, priėmimas, perdavimas ir slėpimas. Sandoris gali būti sudarytas tiek su pačiu išnaudojamu asmeniu (pvz., jį verbuojant), tiek ir su trečiaisiais asmenimis (pvz., perduodant, pervežant). Tačiau šios veikos gali būti kvalifikuojamos kaip prekyba žmonėmis tik tada, kai jos vykdomos panaudojant tam tikrą poveikį nukentėjusiajam: fizinę ar psichinę prievartą, pagrobimą, apgaulę, piktnaudžiavimą įgaliojimais ar aukos pažeidžiamumu, sumokant auką kontroliuojančiam asmeniui už sutikimą išnaudoti. Ypač svarbus yra piktnaudžiavimo pažeidžiamumu požymio įtvirtinimas, kadangi jis išplečia prekybos žmonėmis sampratą ir leidžia identifikuoti prekybos žmonėmis atvejus net tada, kai iš pirmo žvilgsnio asmuo lyg ir savo noru yra išnaudojamas, tačiau iš tikrųjų yra priverstas tai daryti dėl sunkios padėties. Dėl to protokole yra įtvirtinta, kad išankstinis aukos sutikimas būti išnaudojama neturi reikšmės kvalifikuojant veiką, jei prieš ją buvo panaudota bent viena iš išvardytų prievartos priemonių. Sutikimas paprastai rodo tik beviltišką aukų padėtį dėl jų ekonominių nepriteklių, kitų nepalankiai susiklosčiusių asmeninio gyvenimo situacijų. Šiuo aspektu priimant protokolą dėl prekybos žmonėmis apibrėžimo vyko įtemptos derybos. Kai kurios šalys siūlė, jog nukentėjusysis turėtų įrodyti, kad nesutiko būti perleistas ar įgytas, o šiuo atveju tai padaryti priklausomam ir pažeidžiamam asmeniui būtų praktiškai neįmanoma, tad tokios pozicijos buvo atsisakyta.

Dar vienas prekybos žmonėmis sampratos bruožas yra tai, kad išnaudojimą reikėtų suprasti kaip kitų asmenų išnaudojimą prostitucijai ir kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, išnaudojimą priverstiniam darbui ir vergijai ar į vergiją panašiai veiklai, taip pat išnaudojimą tarnystei ar organų pašalinimui. Taigi matome, kad išnaudojimo sritys smarkiai praplėstos, nebeapsiriboja vien tik prostitucija, kaip tai buvo kai kuriose ankstesnėse tarptautinėse sutartyse. Svarbu ir tai, kad prekybos žmonėmis sąvoka nėra susieta su vienos lyties asmenų (moterų) išnaudojimu. Be to, apibrėžime

¹⁸ 2000 m. protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 49-2166

nebeminimas valstybių sienų kirtimas kaip būtinas prekybos žmonėmis požymis. Dar viena pažangi nuostata yra susijusi su prekyba vaikais. Minėtos veikos, atliktos prieš asmenis iki 18 metų, bus traktuojamos kaip prekyba žmonėmis net ir tada, jei prieš juos nebus naudojamos jokios prievartos priemonės. Tai suprantama, kadangi nepilnamečiai – dar neįgiję visiško identiteto asmenys, kurie dėl savo psichofizinės ir socialinės brandos blogiau už suaugusiuosius geba racionaliai įvertinti savo pasirinkimus bei poelgius, lengviau pasiduoda įtaigai. Svarbi ir nuostata, įtvirtinta protokolo 5 str., įpareigojanti valstybes kriminalizuoti ir pasikėsinimą prekiauti žmonėmis, tokio verslo organizavimą ir vadovavimą jam, taip pat bendrininkavimą darant nusikaltimą.

Užsienio literatūroje taip pat vardinami Palermo protokole įtvirtintos prekybos žmonėmis sampratos privalumai. Pirmiausia, labai svarbu turėti bendrą prekybos žmonėmis definiciją, kadangi atskiroms šalims turint panašią sampratą, įtvirtintą jų nacionaliniuose įstatymuose, yra lengviau bendradarbiauti tiriant baudžiamąsias bylas bei renkant įrodymus, kadangi pats šio nusikaltimo pobūdis lemia tai, kad jis dažnai neapsiriboja vienos šalies teritorija. Bendra definicija yra reikalinga ir Nevyriausybinėms organizacijoms, kadangi jos gali lengviau bendradarbiauti su kitų šalių organizacijomis, keistis naudinga informacija. Svarbu dar ir tai, kad ši universali prekybos žmonėmis definicija yra atvira įtraukti naujas prekybos žmonėmis formas, nepaminėtas joje¹⁹.

Tačiau ši nauja prekybos žmonėmis samprata susilaukė ir tam tikros kritikos²⁰. Visų pirma, kilo ginčų dėl termino „seksualinis išnaudojimas“ – ar jį reikėtų suprasti plačiai, kaip apimančią visas galimas sekso industrijos sritis (pvz., pornografiją), ar siaurai, tik kaip prievartinį seksualinį darbą. Visgi buvo pasirinkta plačioji samprata, tik minimaliai apibrėžiant seksualinį išnaudojimą. Taip pat kilo diskusijų ir dėl aukos sutikimo būti išnaudojama. Buvo siūloma laikyti prekyba žmonėmis tik tokias veikas, kuriose vienaip ar kitaip panaudota prievarta (fizinė ar psichinė). Tačiau kontrargumentas buvo tas, kad šiuo atveju aukos sutikimas nebeleistų veikos laikyti prekyba žmonėmis, kai tuo tarpu reikėtų manyti, kad asmenys, atsidūrę sekso industrijos gniaužtuose yra savaime pažeidžiami, jų pasirinkimo laisvė neabejotinai yra suvaržyta. Taip pat buvo argumentuojama, kad nekreipiant dėmesio į aukos sutikimą, taptų nelengva atskirti prekybą žmonėmis nuo savanoriškos prostitucijos. Buvo manoma, kad tai įtakos turėtų šalims, kurios nedraudžia prostitucijos, apsisprendimą prisijungti prie protokolo ir jo „visuotinumą“ idėja žlugs, tačiau, kaip matome, taip nenutiko.

Svarbu pažymėti ir tai, kad protokolo negalima taikyti atskirai nuo Konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą²¹. Taigi protokolas turėtų būti taikomas tik toms veikoms, kurios yra tarptautinio pobūdžio ir kurias įvykdė organizuota nusikalstama grupė, taip, kaip tai apibrėžta

¹⁹ Fredette K. Revisiting the UN protocol on human trafficking: striking balances for more effective legislation. *Cardozo Journal of International and Comparative Law*. 2009, 17(101). P. 113-114.

²⁰ *Ibid*, p. 115.

²¹ *Ibid*, p. 116-118.

konvencijoje²². Dėl nusikalstamo organizuotumo nekyla didelių sunkumų, kadangi net ir paprasčiausi prekybos žmonėmis atvejai visada slepia kelių asmenų tinklą. Daugiau diskusijų kilo dėl tarptautinio prekybos žmonėmis pobūdžio. Remiantis apibrėžimu, pateiktu konvencijoje, veikos, atliekamos vienos valstybės teritorijoje nebūtų laikomos prekyba žmonėmis, kadangi neturėtų tarptautinio pobūdžio. Tačiau tarptautinių veikos pobūdį galima aiškinti ir plačiau: juk beveik kiekvienas prekybos žmonėmis atvejis, nesvarbu, koks nereikšmingas jis atrodo pavieniui, tačiau įvertintas kartu su kitais tokio pobūdžio nusikaltimais neabejotinai daro įtaką ir bent vienai kitai valstybei. Iš kitos pusės, ne visas tokio pobūdžio veikas, įvykdytas jų teritorijoje, valstybės įvertintų kaip esančias tarptautinės svarbos, tuo labiau nenorėtų, kad į jų reikalus kištųsi kitos valstybės, kurioms šis nusikaltimas iš esmės nepadarytų jokios įtakos. Taigi laikyti veiką prekyba žmonėmis atsižvelgiant į šios veikos tarptautinį pobūdį yra tinkama praktika.

Apibendrinat galima pasakyti, kad pirmosios tarptautinės sutarys, kuriose buvo bandoma suformuluoti prekybos žmonėmis sampratą, paskatino valstybes bei tarptautines organizacijas ieškoti naujų šio nusikaltimo pasireiškimo formų bei kartu nuolat tobulinti jau esamą prekybos žmonėmis definiciją. Ankstyvas šios problemos suvokimas įtakojo metai iš metų vis stiprėjančią kovą su prekybos žmonėmis fenomenu.

1.2. Regioniniai dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis

Kovoje su prekyba žmonėmis iniciatyvą parodė ne tik įvairios tarptautinės organizacijos, tačiau šiuo reiškinio ėmė domėtis ir įvairios regioninės organizacijos. Visos Europos mastu neabejotinai reikšmingiausios yra dvi organizacijos – Europos Taryba bei Europos Sąjunga. Jos palaipsniui, reaguodamos į tarptautines tendencijas kovoje su prekyba žmonėmis, taip pat priiminėjo įvairiausių dokumentus, kuriuose buvo bandoma suformuluoti prekybos žmonėmis sampratą.

Kalbant apie Europos Tarybos veiklą kovoje su prekyba žmonėmis, visų pirma reikėtų paminėti bendro pobūdžio dokumentą – *1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir jos papildomus protokolus*²³. Ši konvencija vertintina kaip vienas iš pagrindinių žmogaus teises ir laisves įtvirtinančių dokumentų. Kovai su prekyba žmonėmis svarbios yra konvencijos nuostatos,

²² JTO konvencijos 2 str. a punktas organizuotą nusikalstamą grupę apibrėžia kaip struktūrizuotą trijų ar daugiau asmenų grupę, egzistuojančią tam tikrą laiką ir turinčią tikslą vykdyti sunkius nusikaltimus tam, kad gautų tiesioginę ar netiesioginę materialinę ar kitokią naudą; Konvencijos 3 str. 2 d. apibrėžta, kad nusikaltimas yra tarptautinio pobūdžio, jei jis padarytas: daugiau nei vienoje valstybėje; vienoje valstybėje, bet didžioji dalis jo parengimo, planavimo, vadovavimo jam ir jo kontrolės vykdoma kitoje valstybėje; vienoje valstybėje, tačiau jame dalyvauja nusikalstama grupė, vykdanči nusikalstamą veiką daugiau nei vienoje valstybėje, arba vienoje valstybėje, tačiau sukelia sunkių padarinių kitoje valstybėje. Žr. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 511-933.

²³ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.

įtvirtinančios teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę, taip pat draudimas laikyti asmenį nelaisvėje ar vergijoje bei draudimas versti dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą.

Svarbi ir 1961 m. *Europos socialinė chartija*²⁴, kurią pasirašiusios šalys įsipareigoja ginti pagrindines žmogaus ekonomines ir socialines teises. Chartija įtvirtina teisę laisvai pasirinkti darbą ir taip užsidirbti pragyvenimui, teisę į tinkamas darbo sąlygas ir teisingą atlyginimą, moterų, vaikų ir paauglių teisę būti ypač ginamiems nuo jiems iškylančių fizinių ir moralinių pavojų.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas bei Parlamentinė Asamblėja yra priėmę nemažai svarbių rekomendacijų Europos Tarybos valstybėms. Kovai su prekyba žmonėmis yra aktualūs šie dokumentai:

- *Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos:*

rekomendacija Nr.9(91)11 dėl prekybos vaikais ir jaunimu, dėl jų seksualinio išnaudojimo, pornografijos ir prostitucijos; rekomendacija Nr.R(96)8 dėl nusikalstamumo veiklos krypčių Europoje permainų metu, rekomendacija Nr.R(97)13 dėl liudininkų įbauginimo ir gynybos (kaltinamojo) teisių, rekomendacija Nr.R(2000)11 dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais, rekomendacija Nr.R(2001)16 dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo, rekomendacija Nr.R(2002)5 dėl moterų apsaugos nuo smurto;

- *Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacijos:*

rekomendacija Nr.1065 (1987) dėl prekybos vaikais ir kitų vaikų išnaudojimo formų, rekomendacija Nr.1211 (1993) dėl nelegalios slaptos migracijos: slaptų nelegalių migrantų gabentojai ir darbdaviai, rezoliucija Nr.1099 (1996) dėl vaikų seksualinio išnaudojimo ir rekomendacija Nr.1325 (1997) dėl prekybos moterimis ir prievartinės prostitucijos Europos Tarybos valstybėse, rekomendacija Nr.1450(2000) dėl smurto prieš moteris Europoje, rekomendacija Nr.1545(2002) dėl kampanijos prieš prekybą moterimis, rekomendacija Nr.1610(2003) dėl migracijos, susijusios su prekyba moterimis ir prostitucija, rekomendacija Nr.1611(2003) dėl prekybos žmonių organais Europoje; rezoliucija Nr.1530 (2007) dėl visų formų smurto, išnaudojimo ir prievartos prieš vaikus panaikinimo.

Viena iš svarbesnių yra *Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr.R(2000)11 „Dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais“*²⁵. Šioje rekomendacijoje pateikiama prekybos žmonėmis sąvoka, kurią sudaro šie elementai: 1) tai išnaudojimo tikslais atliekamas teisėtas ar neteisėtas asmens teikimas, tokio asmens išnaudojimo, gabenimo ar migravimo organizavimas, net jei tai daroma šio asmens sutikimu; 2) vykdamą veiką naudojamos šios poveikio priemonės: fizinė prievarta, grasinimai, apgaulė, piktnaudžiavimas įgaliojimais ar pasinaudojimas

²⁴ Europos socialinė chartija. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 49-1704.

²⁵ Recommendation No. (2000)11 of the Committee of ministers to member states on action against trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation (adopted on 19 May 2000, at the 710th meeting of the Ministers Deputies) [interaktyvus], [žiūrėta 2010-12-05]. <<http://cm.coe.int/ta/rec/2000/2000r11.htm>>.

asmens pažeidžiamumu; 3) išnaudojimo sritis apima tik seksualinį išnaudojimą. Be to, apibrėžime taip pat pažymima, kad prekybos žmonėmis nusikaltimas gali būti padarytas tiek fizinio, tiek juridinio asmens. Tuo tarpu kitoje *Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacijoje Nr.1325 (1997) „Dėl prekybos moterimis ir prievartinės prostitucijos Europos Tarybos valstybėse*²⁶“ pateikiama štai tokia prekybos moterimis ir prievartinės prostitucijos definicija - tai bet koks legalus ar nelegalus moterų gabenimas ir/ ar prekyba jomis, esant jų sutikimui ar be jo, iš to gaunant finansinės naudos, o jas vėliau verčiant užsiimti prostitucija, sudaryti priverstinę santuoką ar kitais būdais jas seksualiai išnaudojant. Privertimas gali pasireikšti fiziniais, psichologiniais, seksualiniais veiksmais, įskaitant gąsdinimą, prievartavimą, pasinaudojimą priklausomumu ar valdžia.

Prekyba organais, kaip ir prekyba žmonėmis ir narkotikais įgyja vis didesnę paklausą, tai nauja visam pasauliui aktuali problema. Dėl to *Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja priėmė rekomendaciją Nr.1611(2003) „Dėl prekybos žmonių organais Europoje*²⁷. Ši rekomendacija atskleidžia medicininių tyrimų bei statistinių duomenų analizę, kalbant apie organų transplantavimą ir gavimą. Valstybėms būtina kriminalizuoti prekybą organais ir taip pat bausti prie to prisidėjusius asmenis, įskaitant ir medicinos personalą.

2002 m. rugsėjo 18 – 20 d. Briuselyje buvo surengta Europos šalių konferencija „Prekybos žmonėmis prevencija ir kova su ja: globalūs XXI amžiaus iššūkiai“, kurios metu buvo priimta *Briuselio deklaracija*²⁸ bei jos priedai – rekomendacijos, standartai ir geriausia praktika. Deklaracija apima 4 esmines veiksmų kryptis: bendradarbiavimą ir koordinavimą, prevenciją, pagalba aukoms ir policijos bei teisėsaugos organų bendradarbiavimą. Visų pirma, būtina stiprinti ryšius ir bendradarbiavimą tarp šalių, numatyta įkurti Europos ekspertų grupę, kuri stebėtų naujas tendencijas ir teiktų rekomendacijas, kartu su Interpolu ir Europolu sukurti Europos duomenų bazę apie dingusius žmones. Ne mažiau svarbūs ir prevencijos aspektai: analizuoti gilumines prekybos žmonėmis priežastis, visokeriopa remti tyrimus šioje srityje, rengti specializuotus mokymus, intensyvinti informacinės kampanijas. Didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas ir šio nusikaltimo aukoms: suteikta tiesioginė neatidėliotina pagalba (fizinė apsauga, teisinė informacija, socialinė ir psichologinė parama, medicininė pagalba) bei vėlesnė parama baudžiamojo proceso metu aukoms kaip liudytojams ir nukentėjusiesiems, taip pat reikia siekti padėti aukoms reintegrotis visuomenėje.

²⁶ Recommendation No. 1325 of the Parliamentary Assembly to member states on traffic in women and forced prostitution (Adopted on 1997), [interaktyvus], [žiūrėta 2010-12-05]. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta97/erec1325.htm#1>>

²⁷ Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr.1611(2003) dėl prekybos žmonių organais Europoje [interaktyvus]. 2003, [žiūrėta 2011-06-04]. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1611.htm>>.

²⁸ 2002 m. Briuselio deklaracija dėl prevencijos ir kovos su prekyba žmonėmis [interaktyvus]. 2002, [žiūrėta 2010-12-05]. <http://europa.eu.int/comm/justice_home/news/forum_crimen/2002/workshop/brusels_decl_en.htm>

Naujausiu Europos Tarybos dokumentu kovoje prieš prekybą žmonėmis yra laikoma 2005 m. gegužės 3 d. *Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis* (toliau darbe – Konvencija)²⁹. Ji buvo pateikta pasirašyti Varšuvoje 2005 m. gegužės 16 d. Lietuva taip pat yra pasirašiusi šią Konvenciją, tačiau jos dar neratifikavo³⁰. Konvencija yra ypatinga tuo, kad ji remiasi Palermo protokolo, ES Pamatinio sprendimo (apie jį kalbėsime toliau tekste) ir daugelio kitų su kova prieš prekybą žmonėmis susijusių tarptautinių dokumentų nuostatomis, tai tarsi daugumos prieš tai minėtų teisės aktų rinkinys. Konvencija yra skirta sustiprinti minėtuose dokumentuose teikiama apsaugą ir sugriežtinti juose nustatytus standartus. Šioje konvencijoje yra pateikiamas prekybos žmonėmis apibrėžimas, kurį sudaro šios sudėtinės dalys: 1) tai asmens verbavimo, pervežimo, perdavimo, slėpimo ar jų priėmimo veiksmai; 2) veiksmai yra atliekami gasdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi, asmens pažeidžiamumu, mokant ar gaunant pinigus ar kitą naudą iš asmenų, kurie išnaudoja minėtus asmens; 3) išnaudojimo sritys minimaliai apima priverstinę prostituciją ar kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar tarnavimą, vergavimą ar veiklą, panašią į vergiją, katorgą arba kūno organų pašalinimą; 4) aukos sutikimas būti išnaudojama neturi reikšmės, jei buvo panaudotas bet kuris iš nurodytų būdų. Matome, kad šiame dokumente pateikiama prekybos žmonėmis sąvoka išties plati, apimanti daugelį jau anksčiau minėtų aspektų. Be to, yra svarbu dar ir tai, kad pagal Konvenciją „auka“ reiškia kiekvieną fizinį asmenį, esantį šiame straipsnyje apibrėžtos prekybos žmonėmis objektu, taigi aukomis iš esmės pripažįstamos ne tik moterys, bet ir vyrai bei vaikai. Priešingai nei anksčiau aptartuose dokumentuose, terminas „išnaudojimas minimaliai apima“ netiesiogiai numato, jog nusikaltimo tikslų sąrašas nėra baigtinis ir gali būti suvokiamas daug plačiau nei numatyta Konvencijoje, priklausomai nuo individualaus atvejo.

Kovoje su prekyba žmonėmis priimdamos įvairiausių dokumentus aktyviai dalyvauja ne tik Europos Tarybos, tačiau ir Europos Sąjungos (toliau darbe – ES) institucijos. Daugiausia dėmesio šiam reiškiniui jos pradėjo skirti dešimtojo dešimtmečio pradžioje. Šia problema buvo susirūpinta neatsitiktinai, kadangi 1985 m. priėmus Šengeno susitarimą buvo leista laisvai judėti kai kuriose ES valstybėse, o 1997 m. priėmus Amsterdamo pataisas, Šengeno erdvė buvo inkorporuota į Europos Bendrijų sutartį ir tai leido laisvai judėti visoje ES teritorijoje. Žinoma, ši judėjimo laisvė turėjo ne tik teigiamų, bet ir neigiamų efektų – vienas iš jų buvo padidėjęs nusikalstamumas, ypač organizuotas, visoje ES teritorijoje, tame tarpe ir prekyba žmonėmis.

ES institucijos, susirūpinusios šia vis didėjančia problema, ėmėsi tam tikros iniciatyvos, tačiau kadangi ES prekybos žmonėmis srityje dar nebuvo suteikta jurisdikcija, tai priemonės, kurias rėmė ES,

²⁹ Council of Europe convention on action against trafficking in human beings [interaktyvus]. 2005, [žiūrėta 2011-06-01]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/197.htm>>

³⁰ Portalo Balsas.lt ir ELTA informacija. A. Lydeka ragina ratifikuoti ET konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis [interaktyvus]. Vilnius, 2010-06-15 [žiūrėta 2011-03-05]. <<http://www.balsas.lt/naujiena/428548/a-lydeka-ragina-ratifikuoti-et-konvencija-del-veiksmu-pries-prekyba-zmonemis>>

buvo tik epizodinės. 1996 m. buvo priimta Paskatinimo ir keitimosi programa asmenims, atsakingiems už kovą su prekyba žmonėmis bei vaikų seksualiniu išnaudojimu (STOP programa³¹), kurios pagalba ES skatino valstybių narių iniciatyvą kovojant su prekyba žmonėmis. Pirmasis prekybos žmonėmis apibrėžimas buvo pateiktas 1995 m. liepos 26 d. priimtos Europolo konvencijos priede³²: tai realios ir neteisėtos įtakos kito asmens atžvilgiu įgijimas išnaudojimo prostitucijai, vaikų seksualinio išnaudojimo ar skriaudimo arba apleistų vaikų pardavimo tikslais, panaudojant prievartą ir grasinimus, piktnaudžiaujant įgaliojimais ar intriguojant. Vėliau šis apibrėžimas papildytas aiškinamąja nuostata, kuri prie seksualinio išnaudojimo formų taip pat priskiria vaikų pornografijos gaminimą, pardavimą ar platinimą. Kitas, jau platesnis prekybos žmonėmis apibrėžimas buvo pateiktas Europos Parlamento 1996 m. sausio 18 d. rezoliucijoje A4-0236/1995: čia prekyba žmonėmis suprantama kaip kiekvieno asmens neteisėtas veikimas, tiesiogiai ar netiesiogiai išnaudojimo tikslais skatinantis trečiosios šalies pilietį atvažiuoti arba apsigyventi kitoje šalyje, panaudojant apgaulę arba bet kurią prievartos formą arba pasinaudojant to asmens pažeidžiamumu ar administraciniu statusu. Šį apibrėžimą galima laikyti platesniu, kadangi čia nenurodytos išnaudojimo sritys³³.

Tačiau jau kitais metais priimtame dokumente vėl buvo grįžta prie ankstesnio apibrėžimo modelio – apsiribota vien seksualinio išnaudojimo sritimi. Šis dokumentas buvo 1997 m. ES Tarybos priimta vadinamoji Bendroji akcija prieš prekybą žmonėmis ir vaikų seksualinį išnaudojimą³⁴, pateikusi štai tokį prekybos žmonėmis apibrėžimą: tai kiekviena veika, palengvinanti asmens atvykimą į ES šalį tranzitą per ją, apsigyvenimą joje arba išvykimą iš jos seksualinio išnaudojimo arba pardavimo seksualinio išnaudojimo tikslais. Kaip ir Palermo protokole, čia nebūtinai požymis yra poveikis asmeniui, kai kalbama apie vaikų išnaudojimą, tuo tarpu kalbant apie suaugusiųjų išnaudojimą, reikia nustatyti vieną iš šių būdų: psichinė ar fizinė prievarta, apgaulė, piktnaudžiavimas įgaliojimais ar kitas spaudimas, dėl kurio auka neturi realaus ar jai priimtino pasirinkimo kaip tik pasiduoti šiam spaudimui ar piktnaudžiavimui.

Prof. O. Fedosiukas savo straipsnyje pažymėjo, kad „dešimtajame dešimtmetyje tarptautiniu bei regioniniu lygmeniu buvo naudojamos skirtingos prekybos žmonėmis sampratos: vieni apibrėžimai šį kriminalinį reiškinį siejo tik su aukų gabenimu iš vienos šalies į kitą jų išnaudojimo tikslais, kiti tokio požymio nenurodydavo; vienuose apibrėžimuose išnaudojimo sritys buvo ribojamos prostitucija

³¹ Incentive and exchange programme for persons responsible for combating trade in human beings and the sexual exploitation of children (STOP) [interaktyvus]. 1996, [žiūrėta 2011-06-01]. <http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/133015_en.htm>

³² Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention based on article K.3 of the Treaty of European Union, on the establishment of a European Police Office (Europol Convention). [1996] OL C/32/88 [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.sci.fi/~haki/europole.html>>.

³³ Fedosiuk, O., *supra* note 6, p. 73.

³⁴ Joint Action 97/154/JHA of 24 February 1997 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union concerning action to combat trafficking in human being and sexual exploitation of children. [1997] OL L 63 [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/133072.htm>>.

ir kitu seksualiniu išnaudojimu, kituose buvo įtvirtintas platesnis požiūris, apimantis ir priverstinį darbą, vergiją, organų pašalinimą ir kitas sritis³⁵. Tokia situacija susidarė, kadangi dar nebuvo priimti bendresni dokumentai, kurie apjungtų daugelį minėtų apibrėžimų į vieną ir suformuluotų bendresnį bei platesnį prekybos žmonėmis apibrėžimą.

1998 m. priėmus Amsterdamo sutartį ir ES įgijus jurisdikciją prekybos žmonėmis srityje, imtasi naujų veiksmų, pradėti kurti nauji teisės aktai, kuriuose galima būtų nustatyti naujas kovos su prekyba žmonėmis gaires. Štai 2002 m. liepos 19 d. ES Taryba priėmė pamatinį sprendimą dėl kovos su prekyba žmonėmis (toliau darbe – Pamatinis sprendimas)³⁶. Šis dokumentas buvo priimtas remiantis Palermo protokolu, taigi jame pateikta prekybos žmonėmis sąvoka taip pat labai artima tai, kuri įtvirtinta protokole. Dėl to galima teigti, kad Pamatinis sprendimas taip pat yra universalus dokumentas, išplečiantis iki tol ES dokumentuose suformuotą prekybos žmonėmis sampratą ir raginantis ES valstybes nares atidžiau pažvelgti į šią skaudžią problemą.

Pamatiniame sprendime, kaip ir Palermo protokole, prekybos žmonėmis sąvoka apima tokias alternatyvias veikas kaip verbavimas, pervežimas, perdavimas, priėmimas ir slėpimas, tačiau šalia to papildomai minimas apsikeitimas kontrole kito asmens atžvilgiu bei šios kontrolės perdavimas. Poveikio būdai pilnamečiui asmeniui taip pat yra tapatūs pateiktiems Palermo protokole, tik čia papildomai paaiškintas pasinaudojimas pažeidžiamumu – jis suprantamas kaip situacija, kai auka neturi realios ir priimtinos galimybės, todėl gali tik pasiduoti piktnaudžiavimui. Tai suteikia sąvokai aiškumo, nes sutikimo būti išnaudojamam išgavimas iš asmens, esančio sunkioje socialinėje padėtyje (skolos, skurdas ir pan.), gali rodyti prekybos žmonėmis požymius. Poveikio būdų nustatyti nereikia, kai nukentėjusysis yra jaunesnis nei 18 metų asmuo. Išnaudojimo sritys yra taip pat plačiai apibrėžtos ir neapsiriboja vien seksualiniu išnaudojimu. Kitaip nei Palermo protokole, Pamatiniame sprendime detalizuotas seksualinis išnaudojimas, šalia prostitucijos paminint ir tokia forma kaip išnaudojimas pornografijai. Tačiau Pamatiniame sprendime, šalia prievartinio darbo ir paslaugų, vergovės, neįvardytos tokios sritys kaip tarnystė ar organų pašalinimas. Čia taip pat yra nustatyta, kad aukos sutikimas būti išnaudojamai neturi reikšmės, jei yra kiti prekybos žmonėmis požymiai.

Tačiau Pamatiniame sprendime yra ir naujų progresyvių nuostatų, kurios neįtvirtintos Palermo protokole, pvz., tai, kad valstybės narės įsipareigoja už nagrinėjamą nusikalstamą veiką numatyti laisvės atėmimo bausmę, kurios maksimalus terminas tam tikrais atvejais negali būti trumpesnis negu aštuoni metai³⁷. Sprendime numatyta taikyti baudžiamąją atsakomybę ir juridiniam asmeniui, kurio naudai pagal įgaliojimus nusikalstamai veikė fizinis asmuo, numatant tokių sankcijų kaip teisės gauti

³⁵ Fedosiuk, O., *supra* note 6, p. 75.

³⁶ 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas 2002/629/TVR dėl kovos su prekyba žmonėmis. [2002] OL, L 203/1.

³⁷ Tuomet, kai: 1) buvo sukeltas pavojus aukos gyvybei; 2) nusikalstami veiksmai sukėlė aukai ypač didelę žalą; 3) nusikalstamas padarytas nepilnamečio asmens atžvilgiu; 4) baudžiamus veiksmus atliko nusikalstama organizacija.

valstybės paramą atėmimas, priverstinis likvidavimas teisiniu būdu, laikinas ar nuolatinis įstaigos uždarymas ar teisės verstis komercine veikla atėmimas, taikymą.

Europos Sąjunga, kovą su prekyba žmonėmis laikydama prioritetiniu savo ir valstybių narių uždaviniu, nuolat tobulino teisės aktus ir visai neseniai, 2011 m. balandžio 5 d. išleido Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičiančią Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR (toliau darbe – Direktyva)³⁸. Ši Direktyva, lyginant su pamatiniu sprendimu, nustatė tam tikrų naujovių, leisiančių efektyviau kovoti su prekyba žmonėmis bei ginti aukų teises. Visų pirma, siekiant atsižvelgti į naujausius įvykius, susijusius su prekyba žmonėmis, Direktyvoje nustatyta platesnė prekybos žmonėmis sąvoka į ją įtraukiant papildomas išnaudojimo formas. Šios naujos sritys – tai elgetavimas, priverstinė tarnystė, išnaudojimas įtraukiant į nusikalstamą veiklą, organų išėmimas. Direktyvos aiškinamojo rašto 11 punkte nustatyta, kad elgetavimas turėtų būti suprantamas kaip priverstinio darbo ir paslaugų forma, kaip ji apibrėžta 1930 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencijoje Nr. 29. Tuo tarpu išnaudojimas įtraukiant į nusikalstamą veiklą apima vertimą užsiimti kišenvagystėmis, vagiliauti parduotuvėse, prekiauti narkotikais ir kitą panašią veiklą, už kurią taikomos sankcijos ir kuri susijusi su finansiniu pasipelnymu. Į išnaudojimo sritis taipogi įtrauktas ir kitas elgesys (pvz., priverstinės santuokos ar neteisėtas įvaikinimas), kiek jis atitinka pagrindinius prekybos žmonėmis elementus. Pažymėtina, kad apibrėžiant seksualinio išnaudojimo formas nebėra nuorodos į pornografiją, tačiau žodžiai „Išnaudojimas apima bent jau...“ leidžia manyti, kad pateiktas sričių sąrašas nėra baigtinis, į jį patenka ir kitos panašios sritys. Visi kiti prekybos žmonėmis definicijos požymiai liko nepakitę.

Antra naujovė yra susijusi su sankcijų už prekybą žmonėmis valstybių narių baudžiamuosiuose įstatymuose nustatymu. Direktyvos 4 str. 1 d. nustatyta, kad maksimali bausmė neturėtų būti trumpesnė kaip penkeri metai už paprastą prekybą žmonėmis, kai tuo tarpu Pamatiniame sprendime tebuvo nurodyta, kad už tokį nusikaltimą reikia bausti veiksmingomis, proporcingomis ir atgrasančiomis bausmėmis, bet nebuvo nurodyta jų riba. Taigi matome tendenciją nustatyti griežtesnę baudžiamąją atsakomybę, kuri rodo didėjančių valstybių narių susirūpinimą. Direktyvos 4 str. 2 d. numatyta, kad maksimali bausmė neturėtų būti trumpesnė kaip dešimt metų, kai yra kvalifikuota prekybos žmonėmis sudėtis³⁹, o beveik identiška nuostata Pamatiniame sprendime buvo nustačiusi, kad maksimalus terminas yra aštuoneri metai⁴⁰. Taigi šis sankcijų griežtinimo pagrindas yra veikos padarymas tam tikromis aplinkybėmis, didinančiomis veikos pavojingumą. Tai suprantama, siekiant

³⁸ 2011 balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. [2011] OL, L 101.

³⁹ Direktyvos 4 str. 2 d. nustatyta, kad veika, už kurią turi būti baudžiama griežčiau: a) buvo padaryta aukai, kuri buvo ypač pažeidžiama; tai šioje direktyvoje apima bent jau aukomis tapusius vaikus; b) buvo padaryta dalyvaujant nusikalstamoje organizacijoje, kaip apibrėžta 2008 m. spalio 24 d. Pamatiniame sprendime 2008/841/TVR dėl kovos su organizuotu nusikalstamumu [15]; c) tyčia arba dėl didelio neatsargumo buvo sukeltas pavojus aukos gyvybei; ar d) buvo padaryta panaudojant sunkų smurtą, arba aukai padaryta ypač didelė žala.

⁴⁰ Žr. šio darbo p. 17.

visapusiškai ginti šio nusikaltimo aukas. Galime neabejotinai teigti, kad naujoji Direktyva daug detaliau reglamentuoja įvairias problemines sritis ir valstybės narės bus priverstos pakoreguoti savo įstatyminę bazę siekdamos dar efektyviau kovoti su prekyba žmonėmis.

Nors jau daugiau nei du dešimtmečius ES institucijos stengiasi kovoti su prekyba žmonėmis ir pasiekė nemažų laimėjimų, šioje srityje vis dar galima išvelgti ir nemažai trūkumų. Pamatinio sprendimo preambulės 2 ir 4 skirsnyje yra įtvirtintas siekis „suvienodinti skirtingas valstybių narių teisinės koncepcijas ir padėti plėtoti veiksmingą teisminę savitarpio pagalbą bei teisėsaugos organų bendradarbiavimą kovojant su prekyba žmonėmis“ bei glaudesnio tarptautinio bendradarbiavimo siekimas, tačiau užsienio literatūroje ES institucijų veiksmai kritikuojami kaip nepakankami pasiekti šiuos tikslus. Visų pirma, Pamatiniame sprendime nėra tiksliai įvardintos prekybos žmonėmis priežastys, be to neaišku, kas atsakingas už šią problemą ir jos sprendimą. Taip pat viena iš problemų yra teisiniai skirtumai valstybėse narėse suprantant prekybą žmonėmis bei teismo ir teisinio bendradarbiavimo tarp valstybių narių trūkumas, jų nenoras bendradarbiauti⁴¹. Be to, nors ES yra išleidusi daug ir teisiškai tinkamai suformuluotų aktų, tačiau kyla problemų juos įgyvendinant, nes trūksta įgyvendinimo mechanizmų arba jie yra neveiksmingi. Dėl to buvo iškelta mintis harmonizuoti ES valstybių narių baudžiamąją teisę, siekiant ne tiek unifikuoti teisinį reguliavimą, kiek sumažinti esamus jo skirtumus, kad valstybės suvoktų poreikį visapusiškai kovoti su prekyba žmonėmis, o galbūt net sukurti visai ES vienodas nekintančias pamatines baudžiamąsias taisykles, leisiančias šalia nacionalinių priemonių efektyviau kovoti su prekyba žmonėmis⁴². Taip pat siūloma Komisijai dažniau inicijuoti procedūrą prieš valstybes nares, neįgyvendinančias ES aktų, taip pat valstybes nares įpareigoti imtis prevencinių priemonių (informacinės ir švietimo kampanijos, valstybės finansuojamos edukacinės programos moterims ir kt.), galiausiai ES turėtų rengti kasmetinį pranešimą, kaip įgyvendinamos visos šios priemonės valstybėse narėse (panašų į pranešimus, kuriuos kasmet rengia Jungtinių Amerikos Valstijų Valstybės departamentas)⁴³.

Apibendrinat galima teigti, kad Europos regioninės institucijos (tiek ES, tiek ir Europos Taryba) tinkamai apibūdino prekybos žmonėmis reiškinių ir nustatė jo mastą, taip pat ėmėsi veiksmingos iniciatyvos kovojant su šiuo reiškiniu ir, svarbiausia, vis dar tebeieško naujų būdų bei tobulina esamas priemones ir kuria naujas. Tai rodo, kad ir ateityje su prekyba žmonėmis, kaip vienu iš labiausiai žmogaus orumą pažeidžiančių nusikaltimų, nebus taikstomasi.

⁴¹ Krieg Sarah H. Trafficking in human beings: The EU approach between border control, law enforcement and human rights. *European law journal*. 2009, 6(15). P. 779-783.

⁴² Popescu Ada – Iuliana. European penal law – an instrument to fight against human trafficking. Alexandru I. Cuza University of Iasi. 2009. P. 316.

⁴³ Lindo Victoria R. The trafficking of persons into the European Union for sexual exploitation: why it persists and suggestions to compel implementation and enforcement of legal remedies in non-complying member states. *Boston college International and comparative law review*. 2006, 29. P. 145-147.

2. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ PREKYBĄ ŽMONĖMIS ĮTVIRTINIMAS LIETUVOJE

2.1. Prekybos žmonėmis kriminalizavimo raida

Baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis įtvirtinimo LR BK ištakų pirmiausia reikėtų ieškoti konstitucinėje jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 str. numato, jog žmogaus asmuo neliečiamas⁴⁴. Ši konstitucinė nuostata reikalauja užtikrinti fizinį asmens neliečiamumą, jo laisvę, tai yra, visapusišką asmens apsaugą nuo bet kokio nepagrįsto ar neteisėto valstybės institucijų ar piliečių poveikio asmens gyvybei, sveikatai, seksualiniam apsisprendimui ar judėjimo laisvei, o taip pat ir apsaugą nuo kėsinosi į asmens psichinę ir dvasinę būseną, intelektualinę sferą⁴⁵. Prekybos žmonėmis nusikaltimas visuomet yra susijęs su asmens laisvės, tiek fizinės, tiek ir valios, varžymu, kadangi asmuo, prievarta ar pasinaudojant jo sunkia padėtimi įdarbintas vergovės sąlygomis, niekada nėra laisvas spręsti savo tolesnio likimo, jis jau priklauso nuo kitų asmenų valios. Remiantis šiomis pamatinėmis nuostatomis, prekyba žmonėmis LR BK yra suprantama būtent kaip nusikaltimas žmogaus laisvei.

LR BK prekybos žmonėmis norma pirmą kartą buvo įtvirtinta 1998 m. liepos 2 d. nusikaltimų asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui skirsnyje (131³ str.)⁴⁶, atsižvelgiant į plintančią prekybą žmonėmis, kuri dažniausiai buvo susijusi su prostitucijos verslu. Literatūroje yra išsakyta nuomonė, kad kriminalizuoti prekybą žmonėmis ko gero paskatino tarptautiniai išpareigojimai, prisiimti ratifikavus JTO Vaiko teisių konvenciją bei JTO konvenciją dėl visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo, kurių atitinkamai 35 ir 6 str. reikalauja iš valstybių imtis visų reikiamų priemonių, kad būtų užkirstas kelias prekyba moterimis ir vaikais, vaikų grobimui ir moterų naudojimui prostitucijai⁴⁷.

Pirminėje prekybos žmonėmis normoje buvo nustatyta atsakomybė už 3 rūšių veikas: a) asmens pardavimą ar kitokį perleidimą; b) asmens įgijimą bei c) asmens gabenimą prostitucijai į Lietuvą arba už jos ribų. Siekiant inkriminuoti pirmas 2 veikas buvo taip pat būtina nustatyti ir subjektyvųjį fakultatyvų požymį – tikslą seksualiai išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija arba gauti materialinės arba kitokios asmeninės naudos. Vertinant šią normą į akis pirmiausia krinta tai, kad dalis straipsnio apibūdino nusikaltimą, kurio objektas - asmens laisvė (1 ir 2 veika), tačiau kalbant apie 3 – iąją veiką – asmens gabenimą prostitucijai – matome, kad tai kitas nusikaltimas, kurio objektas yra dorovė. Ši

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr.31-953.

⁴⁵ Pavilionis, V. Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras. *Teisės problemos*, 1999. Nr.1-2: 51-52.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 8(1), 25, 32, 35, 45, 47(1), 53(1), 54, 55, 131, 239, 241, 242, 306, 321(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo 131(3), 310(1) straipsniais įstatymas. 1998 liepos 2 d., Nr. VIII-849. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 67 – 1937

⁴⁷ Burda, R., Gruodytė, E., Krikščiūnas, R., *supra* note 13, p. 38.

veika iš esmės neatitiko bendros prekybos žmonėmis koncepsijos, jai nebuvo būtina įrodinėti ir tikslo, kuris paprastai yra būtinas požymis tokio pobūdžio normoje. Be to, nebuvo konkretizuota ir gabenimo veika: buvo neaišku, ar gabenimas apima tik prievartinę, ar ir savanorišką veiką, nors teisinėje literatūroje ir buvo išsakyta nuomonė, kad toks gabenimas visada yra nusikaltimas, nepaisant to, ar asmuo yra gabenamas prieš jo valią, ar jo sutikimu, ir nors pastaruoju atveju veika kėsiniama ne į žmogaus laisvę, o į visuomenės saugumą, visvien inkriminuotinas 131³ str⁴⁸. Analizuojamame straipsnyje yra painiavos ir dėl kvalifikuojamojo požymio – nepilnamečio. Kaip savo darbe pažymi prof. O. Fedosiukas, Lietuvos baudžiamojoje teisėje visada tradiciškai buvo vartojamos šios sąvokos: „nepilnametis“, žymintis asmenį nuo 14 iki 18 m., taip pat „mažametis“ – tai asmuo iki 14 m⁴⁹. Taigi išeitu, kad pagal 131³ str. konstrukciją už asmens nuo 14 iki 18 m. pardavimą turėtų būti baudžiama griežčiau, nei, tarkim, už mažamečių asmenų pardavimą, nes kvalifikuota sudėtis visada numato griežtesnę atsakomybę. Reikėtų dar paminėti ir tai, kad nebuvo įtvirtinta speciali prekybos vaikais norma, kuri galbūt būtų ištaiusi bendros prekybos žmonėmis normos alogiškumą. Taigi visi paminėti normos trūkumai vertė mąstyti apie galimą jos reformą.

Priėmus naują LR BK ir jam įsigaliojus 2003 m. gegužės 1 d., prekybos žmonėmis norma buvo įtvirtinta XX skyriuje „Nusikaltimai žmogaus laisvei“, 147 str⁵⁰. Lyginant su prieš tai galiojusia redakcija, naujoji norma buvo supaprastinta: iš sudėties buvo pašalinta gabenimo prostitucijai veika, tačiau ji kriminalizuota nusikaltimų dorovei skyriuje, 307 str. „Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos“ 2 d⁵¹. Taigi normos sudėtyje liko tik šios nusikalstamos veikos: pirkimas arba kitos įgijimas bei pardavimas arba kitoks perleidimas. Tuo tarpu neįgyto asmens gabenimas, laikymas nelaisvėje bei verbavimas galėjo būti vertinamas tik kaip pasikėsinimas prekiauti žmonėmis, kadangi šios veikos sudėtyje nebuvo įvardytos kaip atskiros. Dėl to teismai, ypač bylose, kuriose buvo taikytas nusikalstamos veikos imitavimo modelis (toliau darbe – NVIM), dažnai kai kaltininkai parduodavo tariamiems pirkėjams iš tikrųjų užverbuotas moteris arba tokias aukas nesėkmingai gabendavo į užsienį, tokias veikas kvalifikuodavo tik kaip pasikėsinimą, motyvuodami tuo, kad veiką kontroliavo pareigūnai. Kaip žinia, tokios veikos, kuriose taikomas NVIM, iš tikro teismų praktikoje kvalifikuojamos tik kaip pasikėsinimas, nes realiai jokia žala teisiniams gėriams nėra padaryta⁵², tačiau prekybos žmonėmis atveju veiką galima kvalifikuoti kaip pasikėsinimą tik jei pareigūnai tariamai parduoda žmogų kaltininkui, kadangi tai traktuotina kaip įgijimas, tuo tarpu pradinės įgijimo stadijos – verbavimas, gabenimas - teismų savarnikiškais veikomis nebūdavo pripažįstamos. Taigi matome,

⁴⁸ Abramavičius, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. I knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 218.

⁴⁹ Fedosiuk, O. Prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas žmogaus laisvei. *Jurisprudencija*. 2003, 45(37): 94-95.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89 – 2741.

⁵¹ Tai galima vertinti teigiamai, tačiau kaip toliau matysime nagrinėdami prekybos žmonėmis normos kriminalizavimo raidą, dėl naujų požymių įtvirtinimo tapo sunku šios normos taikymą atriboti nuo bendros prekybos žmonėmis normos taikymo. Tai bus nagrinėjama 3-iajame šio darbo skyriuje.

⁵² Ši teisminė praktika buvo suformuota Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamosiose bylose 2K-562/2002, 2K-549/2006, 2K-P-412/2007.

kaip ribotas teisinis reguliavimas užkirsdavo kelią praplėsti normos taikymą, tad buvo išsakyta mokslinė idėja į normos sudėtį įtraukti verbavimo ir gabenimo veikas⁵³.

Kitas normos pakeitimas susijęs su joje įtvirtintais tikslais. Tikslas „gauti turtinę ar kitokią asmeninę naudą“ iš esmės laikomas plačiau apibrėžtu, nes apima ir ankstesnėje normoje buvusius tikslus „seksualiai išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija“. Kai kurie autoriai palaikė nuomonę, jog šis tikslų sukonkretinimas ir kartu išnaudojimo tikslo atsisakymas vertintinas teigiamai, kadangi formaliai nereikia įrodinėti fakto, kad prekybos žmonėmis auka buvo įgyta arba perleista siekiant ją išnaudoti, o pakanka nustatyti, kad sandoris atliktas siekiant iš to turėti bet kokios įmanomos (turtinės ar asmeninės) naudos, be to, laisvę varžanti kontrolė ir siekimas iš to gauti naudos ir sudaro kito žmogaus išnaudojimo tikslą⁵⁴. Čia reikia atkreipti dėmesį, kad Palermo protokole, skirtingai nei BK 147 str., buvo akcentuotas būtent išnaudojimo tikslo siekimas ir detalizuotos specifinės išnaudojimo sritys. Dėl to kituose moksliniuose darbuose išsakyta nuomonė, kad nors naudos siekimo ir išnaudojimo tikslai yra panašūs, jie nėra tapatūs. Naudos gavimo tikslą sunkiau įrodyti, be to gali būti tokių atvejų, kai neatlygintinas asmens perleidimas išnaudoti gali likti už baudžiamumo ribų, dėl to teigiama, kad prekybos žmonėmis normoje reikėtų įtvirtinti ir išnaudojimo tikslą⁵⁵.

Dar viena, gana palankiai vertinama BK naujovė buvo tai, kad 7 str. už prekybą žmonėmis, kaip ir už kitus tarptautinio pobūdžio nusikaltimus, buvo įtvirtinta universali jurisdikcija, kuri leido traukti baudžiamojon atsakomybėn prekeivius žmonėmis nepriklausomai nuo jų pilietybės ar gyvenamosios vietos bei veikos padarymo vietos, taip pat šiam nusikaltimui netaikoma ir abipusio baudžiamumo taisyklė. Vis dėlto iš naujosios prekybos žmonėmis sudėties buvo pašalinti kvalifikuojantys požymiai, taip pat sušvelninta laisvės atėmimo bausmė neapibrėžiant jos apatinės ribos, kas iš esmės neatitiko tarptautinių aktų reikalavimų bausti prekeivius žmonėmis gana griežtomis bausmėmis. „Keistoku“ teisiniu reglamentavimu galima vadinti ir prekybos vaikais specialią normą, įtvirtintą BK 157 str. Nors šios normos sudėtis, palyginti su bendrąja norma, buvo supaprastinta ir nereikėjo įrodinėti tikslo, tačiau čia nustatyta atsakomybė tik už *mažamečio* vaiko pirkimą ir pardavimą, tuo tarpu vaikų nuo 14 iki 18 m. ta pati veika turėjo būti įrodinėjama jau pagal bendrąją normą. Toks teisinis reglamentavimas neatitiko tarptautinių sutarčių reikalavimų, pagal kuriuos vaiku laikomas asmuo iki 18 m.

Visi paminėti pirminės redakcijos BK 147 str. normos trūkumai vertė dar kartą ją peržiūrėti bei patikslinti. Tačiau šie trūkumai išryškėjo dėka prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų prekybos žmonėmis srityje. Kaip minėjome anksčiau, 2003 m. Lietuva ratifikavo Palermo protokolą, taip pat 2004 gegužės 1 d. įstojus į ES teko po truputį įgyvendinti jos aktus (konkrečiai – Pamatinį sprendimą).

⁵³ Fedosiuk, O., *supra* note 6, p. 80-81.

⁵⁴ Fedosiuk, O., *supra* note 49, p. 93; Burda, R., Gruodytė, E., Krikščiūnas, R., *supra* note 13, p. 40.

⁵⁵ Mickevičius, D. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitikties Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir Europos Sąjungos teisei aspektai. *Teisė*. 2005, 54: 129; Fedosiuk, O., *supra* note 6, p. 81-82.

Visa tai lėmė, kad 2005 m. birželio 23 d. buvo priimta nauja prekybos žmonėmis bei prekybos vaikais normų redakcija, kuria ir įgyvendinti minėti tarptautiniai bei regioniniai aktai⁵⁶. Literatūroje, aptariančioje ES teisės aktų įgyvendinimą Lietuvos baudžiamojoje teisėje, pažymima, kad prekybos žmonėmis apibrėžimas Pamatiniame sprendime (dabar jau ES Direktyvoje), kaip, beje, ir Palermo protokole bei naujoje 147 str. redakcijoje, yra gana sudėtingas, susidedantis iš trinarės apibrėžimo struktūros, kurią sudaro alternatyvios veikos, alternatyvūs asmens valios kontrolės perėmimo būdai bei alternatyvūs nusikalstami tikslai. Dėl to prekyba žmonėmis galime laikyti daugiau įvairių veiksmų, kurie atitinka bent po vieną alternatyvų požymį visuose trijuose struktūros elementuose⁵⁷. Tuo tarpu ankstesnėse prekybos žmonėmis normos redakcijose tebuvo dvinarė struktūra, susidedanti tik iš veikų ir tikslų.

Pagrindiniai naujosios redakcijos pakeitimai susiję su tuo, kad, pirmiausia, buvo praplėstas veikų sąrašas, į jį įtraukiant taip pat ir verbavimo, gabenimo bei laikymo nelaisvėje veikas. Taip pat buvo įtvirtinta nemažai alternatyvių veikos padarymo būdų, kurie iki tol nebuvo nurodyti nė vienoje prekybos žmonėmis redakcijoje. Buvo pakeistas ir veikos padarymo tikslas: iš naudos siekimo tikslo jis buvo pakeistas išnaudojimo tikslu, numatant tam tikras išnaudojimo sritis (žinojimas arba siekimas, kad asmuo būtų įtrauktas į prostituciją arba būtų pelnomasi iš jo prostitucijos, išnaudojimas pornografijai ar priverstiniam darbui, taip pat kvalifikuotoje sudėtyje – siekimas įgyti asmens organą, audinį arba ląstelių). Remiantis naujuoju tikslų formavimo metodu, kaltinkui nebūtina siekti minėtų išnaudojimo tikslų, užtenka, kad jis žino, jog auka yra esamo ar būsimo išnaudojimo objektas. Taipogi pakeitimai susiję ir su tuo, kad įtraukta kvalifikuojanti 2-oji straipsnio dalis, griežtėja ir straipsnio sankcija, nustatant 2 m. apatinę ribą bei viršutinę ribą pakeliant nuo 8 iki 10 m., už prekybą žmonėmis numatyta atsakomybė ir juridiniam asmeniui. Nereikia užmiršti, kad buvo reformuota ir speciali prekybos žmonėmis norma – prekyba vaikais, kurioje prieš tai buvusią mažamečio sąvoką pakeitė vaiko sąvoka (taigi šią normą dabar galima taikyti visiems 18 m. nesulaukusiems asmenims, kuriais buvo prekiauta). Šioje normoje praplėstas veikų sąrašas (siūlė pirkti arba įgyti, verbavo, gabeno ar laikė nelaisvėje), nustatyti ir alternatyvūs tikslai, tapatūs bendrosios normos tikslams, be to, nebūtina įrodinėti veikos padarymo būdų.

Siekiant visapusiškai išnagrinėti dabar galiojančią prekybos žmonėmis redakciją, be abejo, reikia nustatyti, kokia apimtimi ji pasikeitė, taip pat ar buvo praplėstos ar susiaurintos baudžiamosios atsakomybės ribos. Išnagrinėjus prieš tai aptartus pakeitimus, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad naujoji normos redakcija siaurina atsakomybę. Tokia pati nuomonė buvo išreikšta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau darbe – LAT) 2006 m. kovo 28 d. kasacinėje nutartyje: „...2005 m.

⁵⁶ Baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas. 2005 birželio 23 d., Nr. X-272. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 81 – 2945

⁵⁷ Abramavičius, A., Mickevičius, D., Švedas, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 114.

birželio 23 d. padarytais BK pakeitimais ir papildymais į nusikaltimo sudėtį įvedus papildomus objektyviusius požymius, veikų kvalifikavimo galimybės pagal BK 147 straipsnį susiaurėjo, ir šiuo požiūriu nauja BK 147 straipsnio redakcija yra pagrindas laikyti atsakomybę švelninančiu įstatymu⁵⁸. Tačiau su tuo nesutinkama mokslinėje literatūroje, kur, viena vertus, nurodoma, kad nors ši redakcija yra neįprastai sudėtingos juridinės konstrukcijos, ji nesiaurina kriminalizavimo ribų, bet detalizuoja jas, kita vertus, kitur nurodoma, kad ši redakcija gali būti tiek švelninanti, tiek griežtinanti atsakomybę, nes:

- įtraukiant naujas verbavimo, gabenimo bei laikymo nelaisvėje veikas atsakomybę griežtėja, nes daugiau veikų yra pripažįstama nusikalstamomis;
- subjektyvieji nusikaltimo požymiai iš vienos pusės praplečiami, nes užtenka numatyti, kas bus su auka ir nebereikia įrodinėti, kad to buvo siekiama, tačiau iš kitos pusės susiaurinami pateikiant baigtinį tikslų sąrašą, ko nebuvo ankstesnėje redakcijoje;
- ribos susiaurėja ir dėl papildomai nustatyto veikos padarymo būdų sąrašo, nes nenustačius šio būtino požymio asmens nepavyks patraukti baudžiamojon atsakomybėn⁵⁹.

Taigi matome, kad vienareikšmiškai pasakyti, jog prėmus naująją redakcija galimybės taikyti prekybos žmonėmis normą sumažėjo, negalima, juolab kad tiek Palermo protokolo, tiek ir Pamatinio sprendimo (dabar jau ES Direktyvos), kurie ir lėmė BK normos pakeitimą, tikslai buvo kitokie – ne siaurinti atsakomybę, bet suaktyvinti kovą su prekyba žmonėmis.

2.2 Prekybos žmonėmis norma tarptautinių dokumentų kontekste

Labai svarbu nustatyti, kokia apimtimi dabar galiojančioje prekybos žmonėmis normoje yra įgyvendinti tarptautiniai dokumentai, nes būtent jie, kaip matėme pirmame darbo skyriuje, formuoja pagrindinę prekybos žmonėmis sampratą, ir Lietuva, prisiimdama įsipareigojimus, turi užtikrinti ir tinkamą jų įgyvendinimą. Dėl to toliau aptarsime, kaip LR BK buvo įgyvendintas Palermo protokolas bei Pamatinis sprendimas, ir ar esama norma atitinka naujai priimtos Direktyvos reikalavimus⁶⁰.

Nagrinėjant BK 147 str. matome, jog jame yra išvardytos alternatyvios veikos, kurios iš esmės atitinka veikas, apibrėžtas Palermo protokole, Pamatiniame sprendime bei Direktyvoje: perleidimas (pardavimas) ir įgijimas (pirkimas) atitinka perdavimą ar priėmimą, gabenimas atitinka pervežimo

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.

⁵⁹ Fedosiuk, O. Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujausios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, 8(98): 54 – 55; Burda, R., Gruodytė, E., Kriškėčiūnas, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2007. p. 11.

⁶⁰ Smulkiau šie tarptautiniai aktai buvo aptariami šio darbo pirmame skyriuje: Palermo protokolas – p. 10-12, Pamatinis sprendimas bei Direktyva – p. 17-19.

veiką, verbavimas minimas visuose aktuose, tik laikymas nelaisvėje nėra minimas tarptautiniuose dokumentuose, juose kaip veika pabrėžiamas slėpimas, taip pat Pamatiniame sprendime papildomai minimas ir apsikeitimas kontrole kito asmens atžvilgiu ar jos perleidimas. Literatūroje yra pateikiama nuomonė, jog iš esmės laikymo nelaisvėje veika sutampa su tam tikrais veikos padarymo būdais – atėmimu galimybės priešintis, fiziniu smurtu ar grasinimu, todėl galbūt būtų tikslingiau šios veikos neišskirti kaip atskiros arba pakeisti ją slėpimo veika, nurodyta minėtuose tarptautiniuose aktuose⁶¹. Toliau kalbant apie veikos padarymo būdus, tai kone visi būdai, išvardyti Palermo protokole bei Pamatiniame sprendime, yra perkelti ir į BK 147 str.: tai fizinis ir psichinis smurtas (grasinimai), kitoks atėmimas galimybės priešintis (tai būdai, kurie neatitinka fizinio smurto ir grasinimo požymių, bet visvien atima galimybę priešintis), pasinaudojimas priklausomumu ir pažeidžiamumu, apgaulės ir sukčiavimo naudojimas (BK nėra minimas sukčiavimas, tik apgaulė, tačiau pastaroji ir yra pagrindinis sukčiavimo elementas), pinigų sumokėjimas ar kitokios naudos suteikimas asmeniui, kontroliuojančiam auką siekiant gauti jo sutikimą. Kaip matėme, ankstesnėse prekybos žmonėmis normos redakcijose poveikio priemonės nebuvo išvardytos, ir dėl šio papildymo mokslinėje literatūroje vėlgi keliamos tam tikros diskusijos⁶².

Lygindami išnaudojimo sritis, pateiktas apibrėžimuose, matome, jog BK 147 str. jos dėstomos siauriau: tai įtraukimas į prostituciją arba pelnymasis iš prostitucijos, išnaudojimas pornografijai ar priverstiniam darbui. Tuo tarpu Palermo protokole papildomai minima ir vergija ar veikla, panaši į ją, taip pat tarnystė bei organų pašalinimas. Pamatiniame sprendime buvo pateikta siauresnis išnaudojimo sričių sąrašas nei Palermo protokole, tačiau priėmus Direktyvą, papildomai įtrauktos šios sritys: elgetavimas, išnaudojimas įtraukiant į nusikalstamą veiką (pvz., vertimas užsiimti kišenvagystėmis, vagiliauti parduotuvėje, prekiauti narkotikais ir kita panaši veikla), taip pat kitas elgesys, atitinkantis pagrindinius prekybos žmonėmis elementus – neteisėtas įvaikinimas ir priverstinė santuoka ar kt. Manytina, jog atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, bei į vis įvairėjančias prekybos žmonėmis formas pasaulyje, reiktų rimtai diskutuoti dėl BK 147 str. įtvirtintų išnaudojimo formų praplėtimo. Tai galioja ir kalbant apie vaiko pirkimo- pardavimo normą, kadangi neteisėtas įvaikinimas bei vaikų elgetavimas – vis populiarėjančios išnaudojimo formos, kurių, deja, BK 157 str. neapima⁶³.

Nagrinėjant kitus BK 147 str. bei 157 str. atitiktis tarptautiniams aktams aspektus reiktų paminėti, tai, kad BK neįtvirtinta nuostata, jog aukos sutikimas iš anksto apgalvotam išnaudojimui neturi reikšmės, jei veika atitinka kitus prekybos žmonėmis požymius. Tai irgi laikytina BK normų trūkumu, kadangi vien jau atsižvelgiant į kriminologinių tyrimų duomenis, tik iki ketvirtadalio aukų

⁶¹ Fedosiuk, O., *supra* note 59, p. 59.

⁶² Apie poveikio būdų įtraukimo į BK 147 str. dispoziciją reikalingumą bus kalbama trečiajame šio darbo skyriuje, aptariant veikas ir jų padarymo būdus kaip objektyviusius prekybos žmonėmis požymius.

⁶³ Fedosiuk, O., *op. cit.*, p. 56.

yra išvežama į užsienį apgaule, o didžioji dauguma žino, kokio pobūdžio darbą dirbs⁶⁴. Be to, nesant minėtos nuostatos BK, teismų praktika gali pakrypti netinkama linkme sureikšminant aukos sutikimą, taip pat kyla konkurencija su BK 307 str. 2 d. dėl asmens gabenimo šio sutikimu prostitucijai į kitą šalį. Tačiau BK yra įgyvendinti tarptautiniai reikalavimai, susiję su vaikų prekyba, nes siekiant ją inkriminuoti nereikalaujama, kad prieš vaiką būtų panaudotas veikos padarymo būdas. Taip pat, kaip ir reikalaujama, vaiku yra laikomas asmuo iki 18 m. Be to, BK 147 str. 3 d. bei 157 str. 3 d. įtvirtinta atsakomybė už prekybą žmonėmis ir juridiniam asmeniui, nustatyta atsakomybė už bendrininkavimą, kurstymą, veikos organizavimą, padėjimą, taip pat pasikėsinimą bei rengimąsi. Kadangi prekyba žmonėmis yra sunkus ir labai sunkus (jei yra kvalifikuota sudėtis) nusikaltimas, už jį, kaip ir reikalauja tarptautiniai aktai, nustatyta pakankamai griežta sankcija⁶⁵.

Palyginus BK 147 str. bei 157 str. su atitinkamais tarptautiniais aktais galime padaryti išvadą, kad iš esmės BK straipsniuose suformuluotas prekybos žmonėmis apibrėžimas atitinka minėtus aktus. Tačiau kyla kita problema, nagrinėjama ir moksliniuose straipsniuose, kur teigiama, jog: „prekybos žmonėmis sampratos įtraukimo į nacionalinę teisę būdas buvo gana radikalus – labai ilgas ir sudėtingas apibrėžimas, šiek tiek pataisytas, buvo tiesiog perkeltas į LR BK. Labai lakoniška ir trumpa iki tol galiojusi prekybos žmonėmis normos redakcija buvo pakeista labai sudėtingu ir ilgu tekstu“⁶⁶. Manoma, jog šis įstatymų leidėjo žingsnis, turėjęs palengvinti teisėsaugos institucijų darbą, atvirkščiai, padarė „meškos paslaugą“.

Neabejotina yra tai, kad tarptautiniai įsipareigojimai, priiimti pasirašius tarptautines sutartis, turi būti įgyvendinti nacionalinėje teisėje. Tai numato tiek LR Konstitucijos 138 str., kur teigiama, jog: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“, tiek ir LR Tarptautinių sutarčių įstatymas, kurio 11 str. 1 d. nustatyta, jog privaloma vykdyti įsigaliojusias ratifikuotas tarptautines sutartis, o to paties straipsnio 2 d. teigiama, jog kolizijos atveju tarptautinė sutartis turi viršenybę LR įstatymų atžvilgiu⁶⁷. Tai pasakytina ir apie Europos Sąjungos aktus, kadangi konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ taip pat nurodyta, kad ES teisės normos yra sudedamoji LR teisinės sistemos dalis, o kolizijų atveju jos turi viršenybę.

Moksliniuose straipsniuose pateikiama teisinga nuomonė, kad tiek Palermo protokole, tiek ir Pamatiniame sprendime valstybėms nenustatytas konkretus būdas, kaip užtikrinti kiekvienos nuostatos

⁶⁴ *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006, p. 39.

⁶⁵ Pamatiniame sprendime buvo reikalaujama nustatyti ne mažesnę nei 8 m. bausmę už kvalifikuotą prekybą žmonėmis, tuo tarpu Direktyvoje šis reikalavimas sugriežtintas numatant ne mažesnę nei 5 m. bausmę paprastoje prekybos žmonėmis sudėtyje ir ne mažesnę nei 10 m. bausmę kvalifikuotoms sudėtims. Lietuva atitinka šiuos reikalavimus, kadangi BK 147 str. 1 d. numatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 2 iki 10 m, o 2d., kuri laikoma kvalifikuota pirmos dalies atžvilgiu – nuo 4 iki 12 m. laisvės atėmimo bausmė.

⁶⁶ Fedosiuk, O., *supra* note 59, p. 54.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 60 – 1948.

veiksmingą įgyvendinimą vidaus teisėje. Tarptautiniuose dokumentuose nesuformuotos nei konkrečios baudžiamosios teisės normos, nei sankcijos už jas, o viso labo nurodytos pagrindinės sąvokos ir tam tikros baudžiamosios atsakomybės gairės. Tarptautinių sutarčių ir BK normų suderinamumas turėtų būti prasminis ir loginis, o ne pažodinis. Pastarasis yra ne visada priimtinas, nes svarbiausia yra ne tai, kokia žodine forma sąvoka yra suformuluota, o tai, kad remiantis jos tekstu būtų galima neabejotinai nustatyti atsakomybės ribas⁶⁸.

Bet kuriuo atveju reikia pasirinkti tinkamą tarptautinių sutarčių įgyvendinimo būdą: jų nuostatos turėtų būti inkorporuojamos į BK nepažeidžiant nacionalinės baudžiamosios teisės sistemos, taip pat atsižvelgiant ir į teisėkūros juridinės technikos reikalavimus. Kaip vienu iš tokių reikalavimų prof. A. Vaišvila savo moksliniame darbe pabrėžia teisės kalbos ekonomiškumą – kad teisės akto tekstas būtų lengvai apžvelgiamas, formuluojamas tik loginiu požiūriu būtiniais terminais vengiant perteklinių žodžių. Teisės normos turi būti formuluojamos ir išdėstomos taip, kad jų adresatai aiškiai suprastų jiems nustatomų teisių ir pareigų turinį bei pobūdį⁶⁹.

Atsižvelgiant į visus pateiktus argumentus manytina, kad šiuo metu galiojanti prekybos žmonėmis norma nėra tinkamai suformuluota. Tiek jos struktūrą, tiek ir joje įtvirtintus objektyviusius bei subjektyviusius požymius reikėtų tikslinti ir performuluoti, kaip pagrindą imant loginį ir kalbos ekonomiškumo kriterijų bei, žinoma, neužmirštant ir vyraujančios visuotinai pripažintos prekybos žmonėmis sampratos. Šie galimi pasiūlymai bus pateikti tolesniame šio darbo skyriuje, nagrinėjant atskirus prekybos žmonėmis normos požymius.

2.3. Lietuvos veiksnių kovoje su prekyba žmonėmis įvertinimas

Aptarus visą prekybos žmonėmis kriminalizavimo raidą Lietuvoje bei bendrais bruožais apžvelgus BK 147 str. normą, reikėtų šiek tiek dėmesio skirti ir Lietuvos veiksnių kovojant su šiuo tarptautiniu mastu paplitusiu nusikaltimu įvertinimui. Prekyba žmonėmis – itin specifinis, daugiastuktūris nusikaltimas, kurį galima nagrinėti ne vien baudžiamosios teisės aspektu. Juk efektyviai kovai su prekyba žmonėmis neužtenka vien tinkamai kriminalizuoti reiškinių, ištirti bylą bei nubausti kaltininkus, ne mažiau svarbu išsiaiškinti jo priežastis, suteikti reikiamą skubią pagalbą aukoms, kad jos pakartotinai nebūtų įtrauktos į prekybos tinklą, imtis prevencinių ir šviečiamųjų priemonių, atsižvelgiant į šio nusikaltimo pobūdį aktyviai bendradarbiauti su kitomis šalimis, kad būtų demaskuoti tarptautiniai nusikaltėlių grupuočių tinklai, kaupiti statistinius duomenis ir t.t. Todėl šiame

⁶⁸ Bolzanas, D., Drakšienė, A. Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė*. 2004, 53: 48 – 49; Mickevičius, D., *supra* note 55, p. 126-127.

⁶⁹ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 232 – 243.

skyrelyje, aptariant Lietuvos veiksmus, į prekybą žmonėmis bus žvelgiama šiek tiek plačiau, ne tik iš baudžiamosios teisės pusės.

Labai svarbu, kaip valstybės veiksmai kovojant su prekyba žmonėmis bus įvertinti tarptautiniu mastu, nes tai parodo, kiek valstybė deda pastangų įgyvendindama tarptautinius įsipareigojimus, kartu tai atveria kelius glaudesniai tarptautiniam bendradarbiavimui. Vienas iš tokių reikšmingesnių vertinimų yra Jungtinių Amerikos Valstijų Valstybės departamento kasmetinis pranešimas apie prekybą žmonėmis (toliau darbe – TIP pranešimas), kurio esmė yra įvertinti, kaip valstybės, kovodamos su prekyba žmonėmis, įgyvendina Palermo protokole įtvirtintą taip vadinamą „3P“ paradigmą: prevenciją, kriminalinį persekiojimą bei aukų apsaugą. 177 valstybės yra suskirstytos į 3 lygius, kurie išskirti ne pagal problemos mastą šalyje, bet pagal tai, kiek ir kokių veiksmų nacionalinės vyriausybės ėmėsi kovodamos su šia problema. Nors aukščiausia pozicija yra 1 – asis lygis, tačiau tai nereiškia, jog tokioje valstybėje nėra prekybos žmonėmis problemos. Šis įvertinimas tiesiog rodo, kad nacionalinė vyriausybė suvokė prekybos žmonėmis problemą ir ėmėsi tam tikrų pastangų⁷⁰.

2010 m. TIP pranešime Lietuva apibūdinama kaip kilmės, tarnzito bei tikslo šalis prekiaujant moterimis bei mergaitėmis daugiausia prievartinei prostitucijai (40% aukų). Lietuva patenka į pirmąjį lygį, taigi šalies pastangos kovoti su prekyba žmonėmis yra vertinamos tik teigiamai. TIP pranešime pažymima, kad Lietuvos BK yra straipsniai, nukreipti prieš prekybą žmonėmis, numatantys pakankamo greičtumo bausmes. Nustatyta, kad 2009 m. Lietuvoje buvo inicijuota 11 bylų, susijusių su prekyba žmonėmis, nubausta 14 asmenų. Taip pat nustatyta, kad Lietuva aktyviai bendradarbiauja su kitomis šalimis tiriant tarptautinius atvejus. Pranešime pažymima, kad Lietuvoje rūpinamasi ir aukų apsauga: dedamos didelės pastangos joms išaiškinti bei perduoti nevyriausybių organizacijų globai, tačiau atkreipiamas dėmesys ir į menką tokių organizacijų finansavimą. Teigiamai vertinamos ir prevencinės programos, tokios kaip šios problemos tinkamas išaiškinimas vaikams, gyvenantiems vaikų prieglaudose (nes tai yra prekybos vaikais rizikos grupė), taip pat ir diskusijos, organizuojamos studentams. TIP pranešime Lietuvai rekomenduojama dėti daugiau pastangų aiškinantis prekybos žmonėmis atvejus, susijusius su priverstiniu darbu, taip pat stengtis rasti lėšų nevyriausybiniams organizacijoms, daugumai prekeivių skirti laisvės atėmimo bausmes, kelti visuomenės ir ypač potencialių aukų sąmoningumo lygį apie šią problemą⁷¹.

Kitas svarbus pranešimas yra 2009 m. parengtas JTO Narkotikų ir nusikaltimų biuro (angl. UNODC) bei JTO Visuotinės iniciatyvos kovai su prekyba žmonėmis (angl. UN.GIFT) Visuotinis prekybos žmonėmis pranešimas. Šiame pranešime nagrinėjama 155 pasaulio šalių prekybos žmonėmis situacija laikotarpiu nuo 2003 iki 2008 m. Analizė apima 3 pagrindinius kiekvienos šalies aspektus: informaciją apie įstatyminę bazę, kriminalinės justicijos darbą bei pagalbą aukoms. Šiame pranešime

⁷⁰ *Trafficking in persons report.*, supra note 1. p. 18-25.

⁷¹ *Ibid.*, p. 214 – 215.

bendrai išskirtos šios globalios tendencijos: ataskaitiniais metais padvigubėjo šalių, kurios ėmėsi įgyvendinti Palermo protokolą; nors nuteisimų už prekybą žmonėmis skaičius auga, bet tai nėra proporcinga šios problemos augimo mastams; seksualinis išnaudojimas – labiausiai paplitusi prekybos žmonėmis forma (79%), toliau rikiuojasi priverstinis darbas (18%), kai tuo tarpu kitos formos sunkiai nustatomos; moterys įtraukiamos į prekybą žmonėmis ne tik kaip aukos, bet ir kaip prekeivės; prekyba žmonėmis daugiausia yra regioninio pobūdžio, kuomet auka ir prekeiviai yra iš tos pačios šalies. Pranešime trumpai aptarta ir Lietuvos situacija: žvelgiant į įstatyminę bazę palankiai vertinama tai, kad Lietuvoje kriminalizuota prekyba žmonėmis bei nuolat tvirtinama kovos su prekyba žmonėmis veiksmų programa, kasmet teisėsaugos institucijos ištiria tam tikrą skaičių prekybos žmonėmis atvejų, kaltininkams skiriamos realios laisvės atėmimo bausmės, be to, prekybos žmonėmis aukoms yra suteikiama teisinė, medicininė, psichologinė pagalba bei pastogė, leidimai laikinai būti šalyje⁷². Žvelgiant bendrai, situacija Lietuvoje pasauliniu mastu vertinama teigiamai.

Nereikia pamiršti, kad Lietuva vertinama ne vien pagal tai, kokių veiksmų ėmėsi įgyvendindama Palermo protokolą, tačiau ir pagal Pamatinio sprendimo įgyvendinimą. Nors ES Komisijos pranešime dėl priemonių, kurių valstybės narės ėmėsi įgyvendindamos Pamatinį sprendimą, Lietuva neminama, kadangi laiku nebuvo pateikta informacija, visgi nagrinėdami temą ankstesniuose skyreliuose aptarėme, jog Lietuva tinkami įgyvendino Pamatinio sprendimo suformuotus reikalavimus⁷³. Dar 2006 m. Taryba Išvadose dėl prekybos žmonėmis viename iš punktų pabrėžė, kad valstybėms narėms labai svarbu parengti ir įgyvendinti nacionalinius veiksmų planus prekybos žmonėmis srityje⁷⁴. 2009 m. priimtame ES Tarybos veiksmų plane dėl ES išorės aspekto stiprinimo kovos su prekyba žmonėmis srityje aptariant atskiras šalis pabrėžiama, kad Lietuvos Vyriausybei kova su šiuo reiškiniu yra prioritetinė sritis. Tai pabrėžiama ir Tarybos palankiai vertinamoje Lietuvos 2005 – 2008 m. Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės programoje. Vertinant šią programą Taryba pažymi, kad buvo pasiekta šių svarbių tikslų: suteikta visokeriopa pagalba prekybos aukoms, ugdomas visuomenės suvokimas šioje srityje, sukurtas tarpinstitucinis stebėsenos mechanizmas – operatyvinės informacijos sistemos, kuriose kaupiama ir analizuojama medžiaga apie asmenis, susijusius su prekyba žmonėmis, rengiami teisėsaugos pareigūnų mokymai, priimti LR BK pakeitimai, susiję su prekyba žmonėmis, taikoma administracinė atsakomybė už prostitucijos paslaugų teikimą bei naudojimąsi jomis ir kt⁷⁵. Tarybos palankiai vertinama ir nauja 2009 – 2012 m. programa, kurioje keliami panašūs strateginiai

⁷² *Global report on trafficking in persons* [interaktyvus]. UNODC, UN.GIFT, 2009 [žiūrėta 2011-05-08]. <http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf>

⁷³ Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui, parengta pagal 2002 m. liepos 19 d. Tarybos pamatinio sprendimo dėl kovos su prekyba žmonėmis 10 straipsnį [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2011-05-19].

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0187:FIN:LT:PDF>>.

⁷⁴ Tarybos išvados dėl kovos su prekyba žmonėmis [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-05-19]. <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/07/st14/st14186-re02.lt07.pdf>>.

⁷⁵ ES išorės aspekto stiprinimo kovos su prekyba žmonėmis srityje veiksmų planas; siekiant visuotinių ES veiksmų prieš prekybą žmonėmis [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2011-05-19]. <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/09/st11/st11450.lt09.pdf>>.

tikslai kaip ir ankstesnėse programose – užkirsti kelią prekybai žmonėmis, pagelbėti nukentėjusiems asmenims bei užtikrinti veiksmingą tarptautinį bendradarbiavimą šioje srityje.⁷⁶

Išnagrinėta medžiaga rodo, kad Lietuvoje susirūpinimas prekybos žmonėmis problema išties didelis, vis daugiau pastangų dedama siekiant sustabdyti šį reiškinį. Ir tai nėra nuostabu, kadangi suintensyvinti kovą su prekyba žmonėmis skatina ne tiek priimti tarptautiniai įsipareigojimai, o veikiau realus prekybos žmonėmis kaip itin neigiamo reiškinio, jo paplitimo, priežastingumo ir pasekmių valstybei suvokimas. Veiksmų ir priemonių kovai su prekyba žmonėmis mastas yra sąlygotas būtent prekybos žmonėmis situacijos Lietuvoje. O ji yra ne itin džiuginanti, nes tiek minėtame TIP pranešime, tiek ir kitų organizacijų pranešimuose Lietuva apibūdinama kaip moterų ir nepilnamečių merginų importo, eksporto ir tranzito šalis. Moterimis prekiaujama tiek pačioje šalyje, tiek ir išgabenant jas užsiimti prostitucija į Jungtinę Karalystę, Vokietiją, Nyderlandus, Graikiją, Italiją, Prancūziją, Čekiją. Taip pat moterys į Lietuvą kaip tranzito šalį vežamos iš Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos⁷⁷. Pagrindiniai prekybą žmonėmis lemiantys veiksniai yra išskirti jau minėtoje Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009 – 2012 m. programoje⁷⁸.

Kalbant apie prekybos žmonėmis aukas Lietuvoje, tai daugiausia yra jaunos moterys iki 25 m. amžiaus, dažnai iš asocialių šeimų ar vaikų namų, patyrusios smurtą šeimoje, pakankamai menko išsilavinimo, neturinčios gyvenimiškos patirties⁷⁹. Daugiausia aukos išnaudojamos sekso industrijoje (TIP pranešimo duomenimis – iki 79%) ir tai lemia aukų pasirinkimą – kad tai daugiausia jaunos patiklios moterys, nors TMO Vilniaus biuro vadovės A. Sipavičienės teigimu, didėja ir priverstiniam darbui, nusikaltimų darymui išnaudojamų vyrų, prekybos vaikais atvejų, nors pastarieji nusikaltimai yra ypač latentiški, jų išaiškinama labai mažai⁸⁰. Pastebima ir tai, kad dauguma aukų žino, kokio

⁷⁶ Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009-2012 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 1104. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 112-4761. Šioje programoje minimos kai kurios, mūsų nuomone, praktikai labai svarbios įgyvendinimo priemonės: kompleksinio tyrimo „Naujos prekybos žmonėmis formos Lietuvoje“ atlikimas; paskaitų apie prekybos žmonėmis kvalifikavimą bei tyrimą įtraukimas į teisėjų mokymo programas; organizuoti policijos, sienos apsaugos bei migracijos tarnybų pareigūnų mokymus, kaip atlikti ikiteisminius tyrimus tokiose bylose; susipažinimas su ES valstybių baudžiamojo persekiojimo patirtimi. Ataskaitoje apie šios programos įgyvendinimą 2010 m. pateikta informacija, kad kai kurios iš šių priemonių jau buvo įgyvendintos: surengtas seminaras prekybos žmonėmis tema, kurį klausė prokurorai bei teisėjai, taip pat organizuoti Europos policijos kolegijos (CEPOL) mokymai prekybos žmonėmis tema, kuriuose dalyvavo teisėsaugos institucijų atstovai iš ES valstybių narių. Žr. *Ataskaita apie prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009-2012 metų programos įgyvendinimą 2010 metais* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2011-09-10].

<http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/Prekyba_zmonemis/PZ_ataskaita_2010.pdf>.

⁷⁷ *Trafficking in persons report*, supra note 1, p. 214 – 215.

⁷⁸ Vidiniai veiksniai – tai nestabili materialinė asmens būklė, lyčių nelygybė, šeimos kaip socialinės vertybės menkėjimas bei visuomenės sumaterialėjimas, o išorės veiksniai – didelė prostitucijos paslaugų paklausa Vakarų šalyse, organizuotų grupuočių suaktyvėjusi veikla bei nevienoda teisinė atsakomybė už prekybą žmonėmis skirtingose valstybėse.

⁷⁹ *Ataskaita. Prekyba žmonėmis: situacija Lietuvoje 2009 m.* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vidaus Reikalų ministerija, advokatų kontora „Vinkleris ir partneriai“, 2009 [žiūrėta 2011-09-10].

<http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/naujas/Prekyba_zmonemis_-_situacija_Lietuvoje_2009.pdf>.

⁸⁰ *Ataskaita. Prekyba žmonėmis: situacija Lietuvoje 2009 m.*, supra note 79, p. 31; Remiantis Vidaus Reikalų ministerijos Informatikos ir ryšių departamento pateikta statistika, nuo prekybos vaikais 2008 m. nukentėjo 2 vaikai, 2009 m. - 1 vaikas, 2010 m. – taip pat 1, 2011 m. užregistruotos 3 aukos. Nukentėjusių vyrų, priverstinio darbo atvejų oficialioje statistikoje

pobūdžio darbą jos dirbs užsienyje, tačiau dažnai jos apgaunamos dėl esminių darbo sąlygų, lengvabūdiškai pasitiki pažįstamais, draugais, darbo agentūrų pasiūlymais. Tokį pasitikėjimą lemia ir aukos pažeidžiamumas bei priklausomumas nuo prekeivių ir verbuotojų – iš pradžių „investuojama“ į auką (jai perkami drabužiai, maistas, kelionės), o po to liepiama atidirbti⁸¹.

Nereikia pamiršti kad prekyba žmonėmis apskritai yra labai latentiškas nusikaltimas ir oficialioji statistika dažnai neparodo realios situacijos. Tai labai akivaizdžiai galima matyti jau minėtoje 2009 – 2012 m. programoje pateiktoje lentelėje apie prekybos žmonėmis aukas: realiai aukų, ikiteisminio tyrimo metu pripažintų nukentėjusiais, skaičius pagal oficialiąją statistiką yra net kelis kartus mažesnis, nei aukų skaičius, kurių pateikia Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras bei ypač išpūdingas aukų skaičius, pateiktas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, vadovaudamasi nevyriausybinių organizacijų kasmet teikiamais duomenimis (pvz., 2008 m. tai net 621 auka, nors nukentėjusiais oficialiai pripažinti tik 25 asmenys!). Žemiau pateiktoje lentelėje taip pat galime išvelgti šio nusikaltimo latentškumą teisėsaugos institucijoms tiriant prekybos žmonėmis atvejus.

Lentelė. Prekybos žmonėmis baudžiamųjų bylų 2005 – 2011 m. statistika (BK 147, 157 str.)

Metai	2005 m.	2006 m.	2007m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Iš viso bylų	32	26	18	18	27	12	12
Į teismą perduotos bylos	18	21	4	10	6	7	-
Teisme išnagrinėtos bylos	7	7	3	7	6	7	-
Įtariamieji	15	25	3	22	14	20	10
Nukentėjusieji	25	27	11	25	20	22	5
Nuteistieji	15	10	6	13	14	-	-

Šaltinis: sudaryta remiantis duomenimis, pateiktais Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009-2012 metų programoje bei VRM Informatikos ir ryšių departamento statistikos duomenimis.

Kaip matome iš pateiktos lentelės, ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis Lietuvoje nėra pradedama daug, tuo labiau dar mažiau bylų išnagrinėjama teisme ir mažiau asmenų nuteisiama realia laisvės atėmimo bausme. Tokias tendencijas sąlygoja ne tik jau minėtas nusikaltimo latentškumas,

nematyti. Manytina, kad tokie duomenys tikrai neparodo realios situacijos. Žr. *VRM Informatikos ir ryšių departamento statistika* [interaktyvus]. Vilnius, [žiūrėta 2011-10-20].

<http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2011&menu=9®ionas=0&id3=1>.

⁸¹ Martti Lehti, Kauko Aromaa. Trafficking for sexual exploitation. *Crime and justice*. 2006, 34: 147 – 154.

tačiau ir tai, kad be galo sunku jį įrodyti: jau minėta, kad prekybos žmonėmis norma pasižymi sudėtinga struktūra su gausybe alternatyvių požymių, kuriuos būtina įrodyti teisme, be to, šiuos nusikaltimus daro profesionalūs nusikaltėliai, kurie, kaip teigia Kauno VPK Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus vyriausiasis tyrėjas E. Žalnierūnas, pastaraisiais metais vis dažniau veikia nesmurtiniais būdais, aukas vilioja gudrumu, panaudodami psichologinę prievartą, neretai net parduotoms merginoms susidaro išpūdis, kad viskas vyko abiem pusėms susitarus, be to, šiais laikais nusikaltėliai nevilioja bet kurių atsitiktinai į jų akiratį patekusių merginų – vietoj to veikia kruopšti aukų atrankos sistema, ir visa tai vėlgi apsunkina veikos priešingumo laisvei įrodinėjimą⁸².

Daug lemia ir tai, kokią poziciją pasirinks pati auka, ar ji sutiks bendradarbiauti su ikiteisminio tyrimo pareigūnais ir duoti parodymus, ar jų nepakeis teisme. Deja, kaip buvo pažymėta neseniai vykusioje konferencijoje prekybos žmonėmis tematika, ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis trunka ilgai, aukos neretai turi iškęsti ne tik daugkartines apklausas, akistatas, tačiau ir neigiamą požiūrį į jas iš tyrėjų pusės, spaudimą teisme iš kaltinamųjų bei jų gerai psichologinius dalykus išmanančių advokatų, kurie specialiai nukentėjusiosioms užduoda gniuždančius klausimus, po ko jos neretai palūžta. Dažnai nutinka taip, kad prekybos žmonėmis atvejai taip ir lieka neišaiškinti, nes aukos pačios sutiko būti išnaudojamos ir jaučia gėdą dėl to, bijo prekeivių keršto, nes niekas neužtikrina jų apsaugos, kol tęsiasi tyrimas⁸³. Pažymėtina, kad Lietuvoje labai trūksta patyrusių tyrėjų, kurie dirbtų būtent šioje srityje, todėl nereta situacija, kai žmogui, tiriančiam dviračių vagystes staiga paskiriama nagrinėti prekybos žmonėmis byla. Jis nežino, kaip atlikti tokius tyrimus⁸⁴. Visgi reikia pasidžiaugti, kad tiriamų prekybos žmonėmis atvejų daugėja – jau minėtoje konferencijoje prokurorė O. Zabelina teigė, kad 2011 m. ikiteisminių tyrimų BK 147, 157 ir 147¹ str. pagrindu buvo pradėta 2,5 karto daugiau nei ankstesniais metais⁸⁵.

Taigi tik sveikintina yra Lietuvos rodoma iniciatyva kovojant su šiuo latentišku, itin brutaliu, žmogaus orumą ir pamatines vertybes paniekinančiu nusikaltimu. Kadangi Lietuvai ši problema labai aktuali, reikia tikėtis, kad ir toliau jos sprendimo paieškos išliks prioritetine sritimi ir tai bus įvertinta tarptautinėje bendruomenėje. Tolesniame šio darbo skyriuje nagrinėsime atskirus prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymius ir jų inkriminavimo problemas teismų praktikoje.

⁸² Čaplikas, A. Slapta prekyba žmonėmis klesti. *Valstietis* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-05-21 [žiūrėta 2011-06-05]. <<http://www.valstietis.lt/Pradzia/Naujienos/Kriminalai-nelaiimes/Slapta-prekyba-zmonemis-klesti>>.

⁸³ Mišiniene, K. Lietuvos Caritas patirtis palydint ir atstovaujant prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukas baudžiamajame procese. *Mokslinis praktinis seminaras „Baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis taikymo problemos“*, vykęs 2011 10 20, Vilniuje.

⁸⁴ Čaplikas, A., *op. cit.*

⁸⁵ Zabelina, O. Ikitiesminio tyrimo problemos tiriant nusikalstamas veikas, susijusias su prekyba žmonėmis. *Mokslinis praktinis seminaras „Baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis taikymo problemos“*, vykęs 2011 10 20, Vilniuje.

3. PREKYBOS ŽMONĖMIS NORMOS SUDĖTIES POŽYMIŲ TEORINĖ ANALIZĖ BEI JŲ AIŠKINIMAS TEISMŲ PRAKTIKOJE

3.1. Asmens laisvės pažeidimo specifika

Prekybos žmonėmis norma yra įtvirtinta BK XX skyriuje „Nusikaltimai žmogaus laisvei“. Tai rodo, kad šio skyriaus pagrindinė ir tiesiogiai saugoma vertybė yra žmogaus laisvė. Tuo tarpu papildomos vertybės yra asmens sveikata bei seksualinio apsisprendimo laisvė. Ankstesniuose šio darbo skyriuose jau aptarėme, kad asmens laisvės ir neliečiamumo teisiųjų pagrindų reikėtų ieškoti Lietuvos Respublikos Konstitucinėse normose (žr. šio darbo p. 22). Tuo tarpu Lietuvos baudžiamoji teisė nuo seno turi savo tradicinį laisvės apibūdinimą, toli gražu nesutampantį vien tik su fiziniu laisvės atėmimu. Dar tarpukario Lietuvoje baudžiamosios teisės mokslas skyrė laisvės atėmimą siaurąją ir plačiąją prasme. Laisvės atėmimas siaurąją prasme buvo aiškinamas kaip judėjimo laisvės varžymas, tuo tarpu plačiąją prasme – kaip ramybės jausmo sutrikdymas grasinimais, kaip poveikis asmens valiai, panaudojant fizinę ar psichinę prievartą⁸⁶.

Šis supratimas iš esmės nepakito ir šiandieninėje baudžiamosios teisės teorijoje, kadangi laisvė kaip įstatymo saugoma vertybė vis dar suprantama dviem aspektais: kaip fizinė žmogaus laisvė ir kaip jo valios laisvė. Fizinė žmogaus laisvė pasireiškia kaip galimybė daryti kūno judesius, judėti erdvėje arba pasirinkti savo buvimo vietą. Tuo tarpu valios laisvė reiškia asmens galimybę pasirinkti savo elgesio variantą, tai tarsi saugumas nuo kito asmens valios neteisėto prievartinio primetimo. Fizinė asmens laisvė dažniausiai atimama panaudojant fizinę ar psichinę prievartą, o valios laisvės apribojimo būdų spektras platesnis – jis apima ne tik prievartą, tačiau ir apgaulę, psichinį ir fizinį bejėgiškumą. Visgi kalbant apie tokį specifinį nusikaltimą kaip prekyba žmonėmis, baudžiamosios teisės moksle buvo išsakyta nuomonė, jog tradicinis laisvės suvokimas šiuo atveju tampa per siauras ir tam tikrais atvejais pasmerkia normą neveikti. Taip yra todėl, kad dažnas prekybos žmonėmis atvejis susijęs su aukos sutikimu vykti į užsienį užsiimti prostitucija, tai tampa tarsi savotišku susitarimu tarp kaltininko ir aukos, kuomet pastaroji duoda sutikimą būti išnaudojama ir kontroliuojama. Esant aukos sutikimui, pagrįsti prekybą žmonėmis remiantis vien tradicine laisvės samprata praktiškai neįmanoma⁸⁷.

Dėl šios priežasties mokslininkas prof. O. Fedosiukas suformulavo naują baudžiamosios teisės mokslui laisvės pažeidimo teoriją, palengvinusią laisvės pažeidimo mechanizmo nustatymą esant prekybos žmonėmis atvejams. Teigiama, jog aukos laisvės pažeidimas yra tęstinis, kadangi išnaudojamas žmogus turi būti nuolat kontroliuojamas ir tik taip sudaromas pagrindas juo disponuoti.

⁸⁶ Stankevičius, V. *Baudžiamoji teisė. Paskaitos*. Kaunas, 1925, p. 152 – 157.

⁸⁷ Fedosiuk, O., *supra* note 49, p. 90 – 91.

Tokia tęstinė būklė yra įvardijama kaip *laisvę varžanti kontrolė*, kuri pažeidžia tiek asmens fizinę, tiek ir jo valios laisvę. Ši kontrolė iš esmės gali būti tiek tiesioginė, tiek ir netiesioginė. Tiesioginės kontrolės atvejai yra akivaizdūs ir lengvai įrodomi: tai aukos elgesio kontrolė naudojant fizinę ar psichinę prievartą, pagrobimą, apgaule⁸⁸.

Tokią akivaizdžią kontrolę galime matyti vienoje Lietuvos apeliacinio teismo byloje, kurioje Ž. S. ir V. K. nuteisti už tai, kad 2000 m. balandžio mėn. iš anksto susitarę ir veikdami grupėje, siekdami įtraukti merginas į prostituciją ir pasipelnyti, pasinaudodami G. P. pažeidžiamumu, paimdami jos pasą, apgaule žadėdami gerą darbą bei gerą uždarbį, ko iš tikrųjų negalėjo užtikrinti, Ž. S. verbavo G. P. dirbti prostitute, gabeno ją iš Telšių į Mažeikius ir pardavė, vėliau apie dvi savaites naudodami fizinį smurtą ir grasinimus, laikė užrakintame bute, Mažeikių m., ir, įtraukdami ją į prostituciją, 2002 m. balandžio 16 d. išgabeno iš Lietuvos į Ispaniją. Skunde apeliantas V. K. įrodinėjo tai, kad pati nukentėjusioji pasiprašė nuvežama į Ispaniją, sumokėjo pinigus, o jeigu buvo vežama ne savo noru, tai galėjo prašyti pareigūnų pagalbos, kuomet pasienyje buvo tikrinami dokumentai. Tačiau teismas pagrįstai rėmėsi nukentėjusiosios parodymais: *„Kodėl pasienyje vykusių patikrinimų metu nukentėjusioji G. P. tylėjo ir nesisakė esanti išvežama prievarta, matyti iš jos parodymų. Akivaizdu, kad nukentėjusioji buvo įbauginta ir visiškai priklausoma nuo V. K. (neturėjo paso, pinigų). Kartą patyrusi pastarojo smurtą, ji žinojo, kad apelianto grasinimai yra realūs ir ji privalo vykdyti visus jo nurodymus: „V. mums pasakė, kad jeigu pasienyje paklaus, ko vykstame, kad atsakytume, kad ilsėtis. Aš klausiau jo nurodymų, nes bijojau, o apie pabėgimą net negalvojau“, „< ... > turėjau tiesiog vykdyti V. nurodymus ir į Ispaniją vykau prieš savo valią“. Net po to, kai nukentėjusiajai pavyko pabėgti iš viešnamio, ji nesikreipė į teisėsaugos institucijas, kadangi bijojo V. K. keršto, tad juo labiau nebūtų galėjusi apie tai prasideklaruoti pasienio pareigūnams, kuomet autobusiuke šalia jos sėdėjo V. K.“⁸⁹.*

Tuo tarpu netiesioginė laisvę varžanti kontrolė yra maskuojama tam tikru kaltininko ir aukos susitarimu be jokios išorinės prievartos. Tokia kontrolės forma paprastai būdinga nelegalioms veiklos formoms – prostitucijai, nelegaliam darbui, nelegaliai migracijai, pornografijos kūrimui, netgi nelegaliam sportui – kuomet pats veiklos neteisėtumas sukuria prielaidas totalinei išnaudojamo asmens kontrolei. Išnaudojamieji tarsi savanoriškai sutinka su išnaudotojų jiems primestomis „žaidimo taisyklėmis“, tačiau iš tikrųjų pakliūna į užmaskuotos jų laisvės kontrolės pinkles, iš kurių sunku ištrūkti⁹⁰. Pažymima, jog svarbios aplinkybės, rodančios tokią užmaskuotą netiesioginę kontrolę yra aukos judėjimo laisvės, socialinių kontaktų apribojimas, kontroliuojamas kasdienis gyvenimas, tapatybės dokumentų pasisavinimas, primesta pareiga atidirbti tariamą skolą, ribotos galimybės ištrūkti

⁸⁸ Fedosiuk, O., *supra* note 49, p. 91.

⁸⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 228/2009.

⁹⁰ Fedosiuk, O., *op. cit.*, p. 91.

iš išnaudojimo tinklo, neteisiniai darbo konfliktų sprendimo būdai ir kt. Visos šios aplinkybės dažnai būna būdingos stadijai, kai aukos jau yra išnaudojamos.

Štai 2003 m. rugsėjo 16 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau darbe – LAT) kasacinėje nutartyje nustatyta, kad išnaudojimo prostitucijai tikslais A.A ir V.G. už 800 JAV dolerių nusipirko dvi merginas, atvykusias iš Baltarusijos ir vėliau pelnėsi iš jų prostitucijos. Nors kaltinamieji ginčijo jų nuteisimą už prekybą žmonėmis ir teigė, kad byloje nesurinkta įrodymų, kad būtų apribota nukentėjusiųjų laisvė (jos turėjo buto raktus, galėjo laisvai išeiti ir pareiti ar kreiptis pagalbos, jeigu su jomis būtų buvę netinkamai pasielgta, jos važinėjo su taksi, susitikdavo su kitais asmenimis), tačiau LAT kolegija pasisakė priešingai: „*Kasatoriai teigia jų veikoje nesant BK 147 str. numatyto nusikaltimo objekto – asmens laisvės. Tačiau nukentėjusiųjų laisvė buvo apribota. Iš jų paimti pasai, jos neturėjo pinigų, pas klientus jos buvo nuvežamos ir atvežamos, t.y. kontroliuojamos. Taigi jų laisvė buvo apribota*“⁹¹.

Dar vienoje byloje taip pat matomas laisvės varžymas aukai esant išnaudojimo stadijoje: J. P. atžvilgiu G. S. ir O. E. nuteisti ne tik už parengimą ir vadovavimą sąvadavimui prostitucijai, bet ir už jos pardavimą, turint tikslą gauti turtinės naudos. Neginčijamai buvo nustatyta, kad apeliantai pardavė J. P. H.L. už 600 Lt ir po to kas mėn. už šią prostitutę jiems turėjo mokėti po 600 Lt, o J. P. pabėgus, buvo paskirta 2000 Lt bauda. Lietuvos apeliacinis teismas, pagrįsdamas laisvės varžymą šioje byloje pasisakė, kad: „*BK 147 str. numatytas nusikaltimo objektas – asmens laisvė. Faktiniai bylos duomenys patvirtina, kad J. P. laisvė buvo apribota: ji jau buvo įgyta turint tikslą ją seksualiai išnaudoti sąvadaujant prostitucijai, o vėliau su tokiu pat tikslu parduota H.L. Visa tai buvo daroma prieš jos valią, nes pati nukentėjusioji pripažino, kad buvo apgaule išvežta iš namų ir priversta dirbti prostitute. Be to, kai J. P. pabėgo, G. S. su O. E. priverstė H. ir L.L. suieškoti nukentėjusiąją ir parvežti atgal į Marijampolę, ką šie, prigąsdinę nukentėjusiąją, ir padarė. Nukentėjusiosios laisvė išties buvo suvaržyta, nes jos vienos neišleisdavo net nusipirkti maisto produktų, visą laiką eidavo tik su L.L. Pas klientus J. P. buvo nuvežama ir parvežama taksi automobiliu tų vairuotojų, su kuriais iš anksto buvo susitaręs H.L. Vadinasi, ji pastoviai buvo kontroliuojama ir jos laisvė visiškai buvo apribota, be to, reikia priimti domėn ir tai, kad J. P. tuo metu buvo nepilnametė*“⁹².

Daug sunkiau yra pagrįsti veikos priešingumą laisvei verbavimo, užverbuotų asmenų gabenimo ir pardavimo stadijose, kai dar nėra išnaudojimo ir griežtos kontrolės požymių. Tokiais atvejais būsima laisvės varžymą galima grįsti tik prielaidomis. Tačiau akivaizdu, kad toks įrodinėjimo būdas baudžiamajai teisei nepriimtinas, kadangi siekiant pagrįsti kaltinimą, turi būti remiamasi faktinėmis aplinkybėmis, o ne spėjimais ar nuomonėmis, tuo labiau nėra galimos ir prezumpcijos, jog patekus į

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 538/2003.

⁹² Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 428/2005.

nelegalios prostitucijos tinklą aukos laisvė neišvengiamai bus suvaržyta. Analogiškas klausimas buvo iškilęs ir LAT praktikoje. 2006 m. kovo 28 d. kasacinėje nutartyje kasatorė ginčijo apeliacinės instancijos teismo padarytą išvadą, kad jos veikoje yra prekybos žmonėmis požymių, nes byloje nebuvo jokių duomenų, kad nukentėjusioji E. K. būtų priklausoma nuo nuteistosios G. D. ir kad visiška kontrolė galėjo būti realizuota tik sėkmingai įvykus nukentėjusiosios pardavimo sandoriui (šiuo atveju pirkėjai buvo NVIM dalyviai). LAT teisėjų kolegija, šioje dalyje pritardama, kad prekybos žmonėmis norma taikyta nepagrįstai, teigė: „Nagrinėjamoje byloje nuteistosios veiką kvalifikuojant pagal BK 147 straipsnį, privaloma konstatuoti, kad nukentėjusiosios E. K. asmens laisvė buvo suvaržyta palenkiant jos valią bent vienu iš BK 147 straipsnio dispozicijoje nurodytų valios palenkimo būdų [...]. Nenustačius, kad laisvė buvo suvaržyta, veika pagal BK 147 straipsnį negali būti kvalifikuojama. Tokiu atveju gali būti tik sprendžiamas baudžiamosios atsakomybės klausimas už vienos iš BK 307 straipsnyje numatytų veikų padarymą. Apeliacinės instancijos teismas išvadą, kad sandoriui pavykus pirkėjai galėtų visiškai kontroliuoti E. K., grindė „analogiškų bylų praktika“. Toks įrodinėjimo būdas baudžiamojoje teisenoje neleistinas. Nusikalstamos veikos požymiai kiekvienoje byloje turi būti įrodomi toje byloje surinktais duomenimis. Informacija apie tai, kas tam tikrais atvejais atsitinka prostitucija užsienio valstybėse užsiimančioms moterims, nėra pakankamas pagrindas daryti išvadą, kad E. K. valia nagrinėjamu atveju buvo palenkta”⁹³.

Taigi ši nutartis iš esmės užkerta kelią grįsti veikos priešingumą laisvei prezumpcija, kad patekus į nelegalios prostitucijos tinklą aukos laisvė bus neišvengiamai suvaržyta ateityje. Vietoj to, siekiant įrodyti priešingumą laisvei, reikia nustatyti, kad normoje nurodytu būdu atliekant nurodytas veikas buvo palenkta aukos valia. Tinkamo argumentavimo pavyzdžiu nustatant minėtus požymius galėtų būti LAT byla, kurioje grupė asmenų nuteisti už prekybą žmonėmis tokiomis aplinkybėmis: šie asmenys susipažindavo su merginomis ir įkalbėdavo jas važiuoti gyventi ir dirbti Anglijoje padavėjomis arba valyti kambarius viešbutyje, žadėjo, kad jeigu darbo ir gyvenimo sąlygos nepatiks, tai jos bet kada galės grįžti į Lietuvą, nuskraidindavo jas į Londono oro uostą, kur perduodavo už pinigus albanams, kurie organizuodavo jų įtraukimą į prostituciją. Nors kastorius R. C. ginčijo faktą, kad nukentėjusiųjų laisvė buvo suvaržyta, tačiau LAT teisėjų kolegija, pagrįsdama tinkamą prekybos žmonėmis normos taikymą, pasisakė štai kaip: “Nuteistasis R. C. pagrįstai nurodo, kad prekyba žmonėmis gali būti padaryta tik tada, kai nukentėjusiųjų valia yra palaužiama vienu iš šiame straipsnyje nurodytų būdų. BK 147 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad vykdant prekybą žmonėmis asmens valia, be kitų būdų, gali būti palaužta panaudojant apgaulę, suteikiant turtinę naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį. Iš anksčiau byloje aptartų įrodymų matyti, kad nukentėjusiosios buvo verbuotos, gabentos joms žadant rasti gerai apmokamą valytojos ar padavėjos darbą Jungtinėje Karalystėje, nors

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 332/2006.

iš tikrųjų nė vienas iš kaltininkų tokio darbo neieškojo ir neketino jo ieškoti. Po to, kai nukentėjusiosios atvyko į Jungtinę Karalystę ir R. C. pranešė apie tai, kad joms teks verstis prostitucija, dėl negalėjimo savo lėšomis sugrįžti į Lietuvos Respubliką, apsunktų galimybių kreiptis pagalbos (kalbos barjero ir pan.), pasimetimo ir nežinojimo kaip elgtis tokioje situacijoje, jos tapo faktiškai kontroliuojamomis ir jas kontroliavusio R. C. buvo parduotos už suteiktą turtinę naudą asmenims, organizavusiems prostitucijos verslą Jungtinėje Karalystėje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad asmens laisvė yra suvaržoma ne tik tada, kai asmuo visiškai netenka galimybės pasirinkti savo buvimo vietos ar elgesio varianto, bet ir tada, kai ši laisvė apribojama iš dalies. Akivaizdu, kad būdamos apgautos dėl darbo pobūdžio, tapusios faktiškai kontroliuojamomis, nukentėjusiosios neteko dalies galimybių savo nuožiūra pasirinkti savo buvimo vietą ir elgesio variantą, todėl teismai pagrįstai padarė išvadą, kad nukentėjusiųjų laisvė buvo suvaržyta“⁹⁴.

Kalbant apie veikas paskytina, kad asmens perleidimas ar igijimas visada suponuoja neteisėtą sandorį, susijusį su asmens laisvę varžančia kontrole ir išnaudojimu, kadangi tokie sandoriai yra galimi tik kai auka yra priklausoma nuo kaltininko, kai pastarasis yra igijęs auką į laisvę varžančią kontrolę ir disponuoja ja. Kaltininkas gali įgyti tiek iki tol laisvą žmogų (jį pagrobiant, paperkant, apgaunant, užverbuojant), tiek ir nelaisvą žmogų, kai sandorio metu jis tik keičia „savininką“. Tačiau be veikos būtina kruopščiai pagrįsti ir jos padarymo būdus (tiek smurtinius, tokius kaip gąsdinimai, fizinė jėga, tiek ir nesmurtinius – apgaulę, pasinaudojimą pažeidžiamumu ar priklausomumu), kadangi nuo to tiesiogiai priklauso ir laisvės pažeidimo pagrindimas.

Prof. O. Fedosiukas savo straipsnyje išskiria tam tikrus faktus, kurie gali rodyti, kad verbavimo, gabenimo ar perleidimo metu auka nebuvo laisva apsispręsti: aukai buvo sakoma netiesa apie darbo sąlygas, uždarbį; auka sutiko būti išnaudojama dėl sunkios materialinės padėties, asocialumo, sutrikusio intelekto ar priklausomybės nuo alkoholio/narkotikų; aukos asmens dokumentai buvo paimti, ji nemokėjo vietinės kalbos; iš aukos buvo reikalaujama gražinti į ją investuotus pinigus ar ji buvo papirkinėjama; prekeiviai elgėsi aukos atžvilgiu nepagarbiai, begėdiškai ją apžiūrinėjo; auka buvo instruktuojama kaip aptarnauti klientus ir t.t.⁹⁵. Šių faktų nustatymas padėtų teismams lengviau įžvelgti ir netiesioginę laisvę varžančią kontrolę.

Vienoje iš Lietuvos apeliacinio teismo bylų aiškiai atsispindi paminėti faktai, rodantys netiesioginę laisvę varžančią kontrolę. K. D. ir A. J. pirmos instancijos teismo nuteisti už tai, kad veikdami bendrininkų grupe ir pasidalinę vaidmenimis, pasinaudodami B. B. priklausomumu ir pažeidžiamumu dėl jos sunkios socialinės ir materialinės padėčių, siekdami ją įtraukti į prostituciją ir turėdami bendrą tikslą pelnytis iš jos prostitucijos, apgaulės būdu verbavo ją nelegaliam darbui užsienyje, žadėdami B. B. gerai apmokamą darbą užsienio viešbučiuose ar baruose, taip pat

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 361/2010.

⁹⁵ Fedosiuk, O., *supra* note 59, p. 58.

kontroliavo jos kasdienį gyvenimą. Lietuvos apeliacinis teismas, nekeisdamas ankstesnio nuosprendžio dėl nuteisimo prekyba žmonėmis, pasisakė: „K. D. per V. A. susirado B. B. bei pasinaudodama jos pažeidžiamumu ir panaudodama apgaule, įkalbėjo ją vykti į Didžiąją Britaniją neva dirbti legalaus, gerai apmokamo darbo. Iki išvykimo į Londoną, K. D. kontroliavo nukentėjusiosios veiksmus, neleido jai išeiti iš pastarosios namų. Tikslu patikrinti, ar nukentėjusioji tinka verstis prostitucija, atvedė du vaikus, su kuriais B. B. lytiškai santykiavo, bei ją nufotografavo, o nuotraukas perdavė bendrininkui A. J. Ji, susitarusi su A. J., nuvežė B. B. prie Šilainių mikrorajone esančius degalinės bei įsodino į mikroautobusą, vežantį į Londoną, kur ją pasitiko A. J. surastas ir nurodytas asmuo, vėliau perleidęs B. B. kitam asmeniui, vardu „Vasia“. Bylos duomenimis neginčijamai nustatyta, jog Londone B. B. buvo verčiama užsiimti prostitucija. Tokie K. D. ir A. J. veiksmai neabejotinai atitinka BK 147 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos sudėtį“⁹⁶.

Tačiau ypač argumentuotai netiesioginę laisvę varžančią kontrolę LAT teisėjų kolegija atskleidė 2010 m. gegužės 25 d. nutartyje, kurioje nustatyta, kad R. M., būdama agentūros „Perspektyvus modelis“ savininkė, 2002 - 2004 m. verbavo ir organizavo merginų grupes, tarp kurių buvo nemažai nepilnamečių, vykti prostitucijos tikslais į Jungtinius Arabų Emyratus. Ji pati ir jos bendrininkės R. R. ir R. P. lėktuvu nugabendavo merginų grupes į JAE, kur jos buvo perleidžiamos šeichams prostitucijai. Pobūvių metu šeichas pasirinkdavo jam patikusią merginą, kuri turėjo su juo lytiškai santykiuoti. Už tai R.M. gaudavo iš šeicho atlygį po 1000-1500 JAV dolerių už kiekvieną merginą. Po kelių dienų pobūvių, merginos buvo parskraidinamos namo, kiekvienai R.M. sumokėdavo apie 500 lt. Nors nuteistoji gynėsi, kad niekas merginų laisvės nevaržė, jos pačios norėjo nuvykti į JAE ir užsidirbti, jos bet kada galėjo nutraukti kelionę, nebuvo pasisavinami jų tapatybės dokumentai, didžioji dauguma merginų kelionės metu negavo pasiūlymų lytiškai santykiuoti, tačiau teisėjų kolegija šioje dalyje pasisakė, kad: „Nors nemaža dalis merginų sutiko vykti į Jungtinius Arabų Emyratus savo noru, suprasdamos kelionės tikslą (galimam išnaudojimui prostitucijai), gaudavo už tai atlygį, po išvykų saugiai grįždavo namo, šie faktai neprieštarauja išvadai, kad jų verbavimas, gabenimas ir perleidimas šeichams prostitucijai, atlygio už tai gavimas, atitinka prekybos žmonėmis požymius. Šiuo kontekstu pažymėtina, kad merginos buvo gabenamos į musulmoniškų tradicijų šalį, kurioje galioja prostituciją draudžiantys įstatymai ir ją smerkiantys papročiai, taigi pačios kelionės negali būti vertinamos kaip saugios. Pagal teismų nustatytas aplinkybes, atsidūrusios svetimoje šalyje, merginos buvo kontroliuojamos ir turėjo menką pasirinkimą nepaklusti R.M. ir jos bendrininkių valiai. Būnant JAE iki išvykimo atgal iš merginų buvo paimami pasai, jos buvo priverčiamos praeiti orumą žeminanti patikrinimą dėl galimų lytiškai plintančių ligų – buvo apžiūrimos gydytojo, turėjo duoti kraujo, gaudavo kontraceptikų. Merginos buvo apgyvendinamos tvoromis aptvertuose namuose, vartai buvo

⁹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 131/2010.

rakinami, taigi jų judėjimo laisvė buvo ribojama. Visos merginos buvo labai jauno amžiaus, didžioji dauguma – nepilnametės, slėpusios nuo tėvų tikrąją kelionės tikslą, taigi lengvai pažeidžiamos. Kai kurios, nuslėpus nuo jų informaciją, kad gali tekti lytiškai santykiauti su šeichu, buvo apgautos dėl kelionės tikslo, kai kurios sutiko vykti pas šeichą tikėdamosios, kad šeichas jų nepasirinks. Kai kurioms merginoms buvo grasinama, kad jeigu jos atsisakys vykti į JAE, turės sumokėti už lėktuvo bilietus po 10 000 Lt. Nors tos kelionės nebuvo ilgos ir ne visos kelionėje dalyvavusios merginos buvo šeicho pasirenkamos lytiškai santykiauti, tačiau tai neneigia fakto, kad visos jos buvo gabenamos ir perleidžiamos seksualiniam išnaudojimui. Šeichui pasirinkus merginą, ši privalėjo su juo lytiškai santykiauti. Visi šie teismų konstatuoti faktai leidžia daryti išvadą, kad siekiant pelnytis iš merginų prostitucijos buvo naudojami jų laisvę varžantys ir valią palenkiantys metodai: grasinimai ir apgaulė, pasinaudojimas pažeidžiamumu⁹⁷.

Jeigu visgi neįmanoma įrodyti laisvę varžančios kontrolės, nei tiesioginės, nei netiesioginės, tuomet veika dažnai perkvalifikuojama į BK 307 str., numatantį atsakomybę už pelnyimąsi iš kito asmens prostitucijos, o jei auka buvo gabenta į užsienį, taikoma BK 307 str. 2 d.

Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. spalio 12 d. nuosprendyje nustatyta, kad M. K. 2010 m. vasario 25 d., Klaipėdoje, siekdamas pelnytis iš kito asmens prostitucijos, įkalbinėdamas teikti seksualines paslaugas, siūlydamas gerą atlygį bei geras gyvenimo sąlygas, kėsinosi L. G. nugabenti į Alikantės miesto klubą Ispanijoje dirbti prostitute, tačiau nusikaltimo nebaigė dėl nuo jo valios nepriklausančių aplinkybių, nes L. G. atsisakė vykti į Ispaniją. Tačiau teismas pasisakė, kad: „Byloje nustatytos aplinkybės neleidžia teigti, kad kaltinamasis M. K. kaip nors pažeidė ar kaip nors kitaip suvaržė L. G. laisvę.[...] Byloje nėra surinkta jokių duomenų, kad kaltinamasis M. K. verbavo nukentėusiąją ar pasinaudojo jos pažeidžiamumu. Tai patvirtina ir pačios L. G. ikiteisminio tyrimo metu ir teisme duoti parodymai, kad kaltinamasis jai nekėlė jokių grasinančių ar kitaip ją siekiančių paveikti reikalavimų. Byloje taip pat nėra duomenų, patvirtinančių kaltinime nurodytą objektyvųjį nusikaltimo požymį – pasinaudojimą L. G. pažeidžiamumu dėl blogos materialinės padėties. Tokios aplinkybės, kad buvo bloga jos materialinė padėtis, L. G. kaltinamajam nenurodė, kitų tai patvirtinančių duomenų byloje taip pat nėra, todėl visiškai nesuprantamas prokuroro pateikto kaltinimo teiginys, kad kaltinamasis, pats to nežinodamas, pasinaudojo L. G. pažeidžiamumu dėl jos blogos materialinės padėties. [...] Tačiau atsižvelgdamas į byloje nustatytas aplinkybes, teismas mano, kad yra pagrindas kaltinamojo veiksmus kvalifikuoti kaip pasikėsinimą padaryti nusikalstamą veiką, numatytą BK 307 str. 2 d. (gabenimas asmens sutikimu prostitucijai)“⁹⁸.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 289/2010.

⁹⁸ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 121 - 113/2010.

Baudžiamosios teisės mokslininkas Doc. dr. A. Gutauskas, savo straipsnyje vertindamas analogišką praktinę situaciją (išskyrus tai, kad nukentėjusioji, savanoriškai gabenta į Izraelį, buvo sugrąžinta atgal) teigia: „Tad akivaizdu, jog turime sandorį dėl žmogaus išnaudojimo, kurio laisvė nevaržoma (šiuo atveju nukentėjusiosios gabenimas), tačiau aplinkybės rodo, jog šio asmens laisvė bus varžoma vėliau, kai jis bus išnaudojamas. Manychiau, jog šiuo atveju būtų galima kvalifikuoti pasikėsinimą prekiauti žmonėmis. Būtų naivu konstatuoti, kad šioje baudžiamojoje byloje nukentėjusioji nežinojo, kokių tikslų vyksta į Izraelį“⁹⁹. Visiškai įmanoma sutikti su šia nuomone, tačiau reikėtų neužmiršti ir LAT nutarties, kurioje konstatuota, jog negalima remtis prezumpcija, jog aukos laisvė bus varžoma ateityje, būtina nustatyti valios palenkimo būdus, o jų nesant, negalimas ir BK 147 str. taikymas.

Reikėtų atkreipti dėmesį į vieną aspektą, jog minėto 307 str. 2 d. yra kriminalizuotas asmens gabenimas prostitucijai *šio sutikimu* į Lietuvos Respubliką ar iš jos. Tuo tarpu prekybos žmonėmis norma taip pat numato asmens gabenimą, tiek be sutikimo, tiek ir savanoriškai, kadangi Palermo protokole, taip pat ir ES Direktyvoje nustatyta, kad aukos sutikimas būti išnaudojamai nėra juridiskai reikšmingas, jei jis išgautas naudojant neleistinus poveikio būdus.

Lietuvos apeliacinis teismas 2010 m. lapkričio 26 d. nuosprendyje, kuriame buvo nuteista organizuota grupė asmenų, apgaulės būdu užverbavusių, gabenusių merginas į D. Britaniją bei ten jas pardavusių, argumentuotai buvo paaiškintas asmens sutikimo požymis. Nuteistasis R.S. teigė, kad jo veiką reikėtų kvalifikuoti pagal BK 307 str., tačiau teismas nusprendė priešingai, kvalifikuodamas veiką kaip prekybą žmonėmis: „Akivaizdu, kad norint nusikalstamą veiką kvalifikuoti pagal BK 307 straipsnį reikalingas asmens savanoriškas (suvokiant duoto sutikimo aplinkybes) sutikimas. Tačiau, jeigu toks sutikimas duotas dėl apgaulės poveikio, suteikus turtinę naudą jį kontroliuojantiems asmenims, negali būti laikomas savanorišku ir duotu suvokiant duodamo sutikimo aplinkybes. Iš bylos duomenų matyti, jog S. K., R. P., E. B., V. Z., V. M., D. A., L. N. bei L. L. ne tik nedavė tokio sutikimo, bet išvykdamos į Angliją net nežinojo, kad bus parduotos ir taip priverstos dirbti prostitutėmis. Kaip matyti iš bylos medžiagos, nuteistasis R. S. ir kiti nuteistieji žadėdavo poilsinę kelionę kelioms dienoms arba dirbti barmene, tačiau, kad joms teks dirbti prostitutėmis, nieko neminėdavo. Tik tada, kai nukentėjusiosios buvo atgabentos į Angliją (Londono oro uostą), arba kai buvo verčiamos teikti seksualines paslaugas (dirbti prostitutėmis), sužinodavo kuo iš tikrųjų turės užsiimti, kokį darbą dirbti. Be to, nuteistieji iš kai kurių nukentėjusiųjų paimdavo pasus, mobilaus ryšio telefonus, net daiktus“¹⁰⁰.

Jau minėjome, kad esant netiesioginei laisvę varžančiai kontrolei asmenys tarsi ir savo noru sutinka būti išnaudojami, o poveikį jų valiai pagrįsti būna labai sunku. Taigi tokie nenuoseklūs

⁹⁹ Gutauskas, A. Prekybos žmonėmis baudžiamojo teisinio vertinimo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje. *Verslo ir teisės aktualijos*. 2009, T3: 141 – 169.

¹⁰⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 81/2010.

įstatymai įneša daug painiavos, kadangi neretai teismai, veikiami gynybos argumentų ir nenustatę pakankamai laisvės varžymą įrodančių faktų, prekybos žmonėmis atvejus identifikuoja kaip pelnydami iš kito asmens prostitucijos.

Štai Šiaulių apygardos teismas 2006 m. rugsėjo 19 d. nuosprendžiu išteisino A.K. ir A.J., kaltinamus prekyba žmonėmis, ir jų veiką perkvalifikavo į pelnydami iš kito asmens prostitucijos. Byloje nustatyta, kad nukentėjusioji A.T. buvo apgaudinėjama, kad ji uždirbs daug pinigų, kad darbas bus nesunkus, galės sugrįžti į Lietuvą kada tik panorės. Iš tikrųjų Londone ji buvo negailestingai išnaudojama, užverbuota ji buvo laikoma kažkokioje bute, galiausiai buvo parduota albanų gruputei. Manytina, jog paminėtos aplinkybės akivaizdžiai parodo A.K. ir A.J. veiksniuose buvus prekybos žmonėmis požymių, tačiau teismas to neižvelgė, preziumuodamas, kad A.T. pati sutiko važiuoti į Londoną dirbti prostitute, jos laisvė nebuvo suvaržyta, nes ji naudojosi judėjimo laisve, jos atžvilgiu kaltinamieji nenaudojo smurto¹⁰¹.

Taigi, mūsų manymu, siekiant išvengti minėtos painiavos, derėtų panaikinti BK 307 str. 2 d. ta apimtimi, kur kalbama apie asmens gabenimą prostitucijai šio sutikimu į užsienį. Tokiu būdu būtų išplėsta laisvę varžančios kontrolės samprata, nes daugiau atvejų, kuomet auka buvo gabenama jos sutikimu prostitucijai ar prievartiniam darbui, būtų identifikuojama kaip prekyba žmonėmis, gynybai būtų mažiau šansų nepagrįstai gintis sureikšminant vien aukos sutikimą bei panaudojant aukos reputaciją menkinančią medžiagą dėl ankstesnio vertimosi prostitucija prieš ją pačią. Žinoma, neįrodžius laisvę varžančios kontrolės, veika būtų laikoma savanorišku žmonių susitarimu ir nebūtų baudžiama (tai, pvz., savanoriškas vykimasis užsiimti prostitucija ten, kur ji yra legali, arba savanoriškas darbas vergiškomis sąlygomis). Dar daugiau, manytina, kad aiškumo vardan reikėtų prekybos žmonėmis normoje tiesiogiai įtvirtinti nuostatą, jog aukos sutikimas būti išnaudojamai nėra reikšmingas, jeigu jis išgautas naudojant neleistinus poveikio būdus.

3.2. Nusikalstama veika ir jos padarymo būdas, jų tarpusavio santykis

Ankstesniuose šio darbo skyriuose išsiaiškinome, kad tiek Palermo protokole, tiek ES Direktyvoje, tiek ir galiojančioje BK 147 str. redakcijoje pateikta prekybos žmonėmis samprata susideda iš trinarės sistemos: alternatyvių veikų, jų padarymo būdų bei tikslų. Prekybos žmonėmis norma, numatanti alternatyvias veikas, išreiškia neteisėtų kaltininko įgaliojimų aukos atžvilgiu realizavimą, o veikos padarymo būdai padeda identifikuoti veikos priešingumą laisvei, parodo ribą, skiriančią prekybą žmonėmis nuo leistinų sandorių dėl žmogaus.

¹⁰¹ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. rugsėjo 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 56 - 300/2006.

Galiojančioje BK 147 str. redakcijoje vardijamos šios veikos: žmogaus pardavimas arba kitoks perleidimas, pirkimas arba kitoks įgijimas, verbavimas, gabenimas ir laikymas nelaisvėje. Kalbant apie *pirkimo – pardavimo* bei *įgijimo – perleidimo* sandorius, tai jie yra įmanomi tik tada, kai auka yra priklausoma nuo kaltininko, jis disponuoja jos laisve. Taigi šiems sandoriams negalioja tradicinės civilinės teisės nustatyta taisyklė, vietoj to juos reikėtų suprasti kaip kontrolės kito asmens atžvilgiu disponavimą, jos įgijimą arba perleidimą. Toks suvokimas siejasi būtent su tuo, kad sandorio objektas yra ne koks nors materialus daiktas ar prekė, kuriai nereikalinga kontrolė, o gyvas žmogus, kurio laisvę pavergti įmanoma tik atitinkamais prievartiniais ar neprievartiniais poveikio būdais. Manytina, kad toks šių sandorių aiškinimas geriausiai atitinka tarptautiniuose dokumentuose suformuluotą prekybos žmonėmis sampratą, tuo labiau, kad ES dokumentuose kaip viena iš veikų dar papildomai minimas apsikeitimas kontrole kito asmens atžvilgiu ar jos perleidimas. Žmogaus pirkimo/ pardavimo sandoris yra susijęs su aukos įgijimu ar perleidimu už tam tikrą piniginių ar kitokių materialų atlygį. Tuo tarpu kitoks žmogaus įgijimas galimas žmogų pagrobiant, užverbuojant, gaunant iš kito asmens kontrolės, paslepiant ir kt., o perleidimas galimas padovanojant, perleidžiant už skolas, grąžinant skolą, už paslaugą, pralošiant, panaudai, nuomai, mainais ir kitais panašiais sandoriais perduodant kontrolę. Konstatuojant žmogaus pardavimo faktus, teismai pasisako už tai, kad sandorio dydis neturi reikšmės veikos kvalifikavimui pagal BK 147 str. ir šios aplinkybės neprivaloma įrodinėti¹⁰².

Gabenimas yra suprantamas kaip išnaudojimo tikslais atliekamas asmens transportavimas iš vienos vietos į kitą (vežimas automobiliu, lydėjimas kelionėje traukiniu ar lėktuvu ir pan.). Asmuo gali būti gabenamas ne tik į tą vietą, kur jis bus išnaudojamas, bet ir į kitą vietą, pvz., parodyti galimam pirkėjui, apgyvendinti prieš gabenant į užsienį ir pan. Štai vienoje byloje nustatyta, kad prieš išgabenant nukentėjusiąją į Jungtinę Karalystę, ji buvo ruošiama būsimam darbui: vežama apsipirkti drabužių, į kirpyklą, pasitikrinti pas ginekologą, buvo apmokamos visos paslaugos, perkami lėktuvo bilietai ir t.t.¹⁰³. Žinoma, gabenimas gali būti atliekamas vienos šalies ribose arba iš vienos šalies į kitą.

Laikymas nelaisvėje – tai žmogaus fizinės laisvės apribojimas, kuris gali būti trijų tipų: apribojimas judėti erdvėje, kai asmuo yra uždaromas, užrakinamas kokioje nors patalpoje; asmens judesių suvaržymas, kai jis yra surišamas, užkemšama burna ir pan.; taip pat laikymu nelaisvėje laikomas neturėjimas galimybės pasirinkti savo buvimo vietos – tai, pvz., laikymas viešnameje, kur asmuo gali judėti laisvai, bet neturi teisės jo palikti, nes yra apsauga. Asmuo gali būti laikomas nelaisvėje tiek prieš jo valią, tiek ir sutinkant. Pastaruoju atveju yra svarbu ne tai, kaip auka subjektyviai vertina situaciją, bet objektyvus negalėjimas pasirinkti savo buvimo vietos. Vienoje kasacinėje byloje LAT kolegija teigė: „*G. P. valios palenkimo faktas nagrinėjamoje byloje taip pat*

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 578/2004.

¹⁰³ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 122/2009.

nustatytas. Teismų sprendimuose nurodyta, kad G. P. pasas buvo paimtas, ji prieš savo valią buvo laikoma bute, kuriame turėjo teikti lytines paslaugas, nuolat buvo grasinama, kartą V. K. panaudojo prieš ją fizinį smurtą; pasak nukentėjusios, „telefono laidas buvo nupjautas, durys užrakintos“. Šios aplinkybės akivaizdžiai rodo, kad G.P. buvo izoliuotai laikoma nelaisvėje¹⁰⁴. Laisvės atėmimo trukmė paprastai neturi reikšmės nustatant šį požymį, tačiau labai trumpas buvimo nelaisvėje laikas gali rodyti, jog kaltininkas nepasiekė savo tikslo ir veika vertintina kaip pasikėsinimas atimti laisvę.

Verbavimas kaip prekybai žmonėmis būdinga veika – tai išnaudojimo tikslais kito žmogaus skatinimas (įtikinėjimas, pažadai, siūlymai) atlikti veiksmus (duoti sutikimą, pasirašyti sutartį, vykti į užsienį ir t.t.), kurie leis vėliau tą žmogų išnaudoti laisvę varžančios kontrolės sąlygomis. Asmuo gali būti verbuojamas slepiant arba neslepiant fakto, kad jis bus išnaudojamas. A. Gutauskas, savo straipsnyje analizuodamas teismų praktiką, teigia, kad dažniausiai nusikaltėliai taiko nesmurtinius verbavimo būdus, neslepia nuo užverbautų moterų būsimo darbo pobūdžio ir atvirai paaiškina jo specifiką, detales, atlyginimo dydį, būtinumą dalį uždirbtų pinigų atiduoti šeiminiui ir pan.¹⁰⁵. Tačiau nagrinėdami teismų praktiką pastebėjome, kad verbuojant dažnai yra naudojama ir apgaulė ar apgaulingi pažadai, kurie leidžia suklaidinti nukentėjusį ir greičiau išgauti jo sutikimą vykti į užsienį.

Štai, pvz., Vilniaus apygardos teismo nuosprendyje nustatyta, kad L. L., veikdamas organizuotoje grupėje kartu su M. K., suteikdamas nukentėjusiajai O. F. turtinę naudą, panaudodamas apgaulę – žadėdamas bare padavėjos darbą, įvykdė nusikalstamą veiką – užverbavo ir išgabeno ją iš Lietuvos Respublikos į Jungtinę Karalystę, kur pardavė prostitucijai. Teismas teigė: „[...] L. L. suprato, kad verbuoja asmenį, nukentėjusioji buvo ruošiamama būsiamam darbui, jai buvo perkami drabužiai, apmokamos grožio salono paslaugos, gaunama medicinos pažyma iš ginekologo, apmokamos jo paslaugos, nuperkamas bilietas lėktuvui į Londoną, kontroliuojamas O. F. išvykimas, nurodoma, kas ją turi pasitikti. Šių veiksmų visuma apima L. L. tiesioginę tyčią, suvokiant, kad O. F. užverbuojama ir išgabenama iš Lietuvos Respublikos [...]“¹⁰⁶.

Kitame Vilniaus apygardos teismo nuosprendyje nustatyta, kad: „Kaip matyti iš nukentėjusiųjų, liudytojų M. K., D. K., V. L., G. Ž., kaltinamosios S. L. parodymų, kaltinamieji R. C., R. Š., R. S., S. L. (vykdydama S. K. nurodymus) verbavo nukentėjusiąsias, pasakodami apie gyvenimo ir darbo sąlygas Anglijoje, kviesdami važiuoti ten tikslu dirbti gerai apmokamą, palyginus su Lietuva, darbą viešbučiuose, baruose, slėpdami tikruosius ketinimus parduoti šias moteris – A. R., V. I., K. I., N. K., bei kitiems nenustatytiems asmenims, darė psichinį poveikį nukentėjusiosioms. Nukentėjusiosios jauno

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 429/2009.

¹⁰⁵ Gutauskas, A., *supra* note 99, p. 146.

¹⁰⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. spalio 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 170 - 66/2008.

*amžiaus merginos, gyvenančios sunkiomis materialinėmis sąlygomis, tai yra, buvo lengvai pažeidžiamos. Šiomis aplinkybėmis ir pasinaudojo kaltinamieji, apgaudinėdami šias moteris*¹⁰⁷.

Dažniausiai verbuojama per skelbimus laikraščiuose (darbas, mokslas užsienyje), interneto skelbimus ar pokalbių svetaines, SMS žinutes, per pažįstamus ar gimines, per profesionalius verbuotojus, per nelegalias turizmo, mokslo ar įdarbinimo užsienyje agentūras, pažinčių tarnybas, fiktyvias santuokas. Literatūroje išskiriami du pagrindiniai verbavimo būdai: grupinis ir individualus. Grupinis verbavimas yra daugiau ar mažiau atviras, kai aukos žino ar bent nutuokia tikrąjį kelionės tikslą. Tai dažniausiai siūlymai dirbti šokėjomis, įdarbinimas modeliais per modelių agentūras bei apsimetimas turistų grupėmis. Tačiau toks verbavimo būdas yra rizikingas, tad daug dažniau taikomas individualus verbavimo būdas, kuris vėlgi gali būti atsitiktinis, kai ieškoma bet kokios aukos, kurią galima būtų apgauti gražiais pažadais, arba tikslinis, kai nusižiūrima konkreti auka (dažnai iš asocialios šeimos ar turinti ekonominių problemų)¹⁰⁸.

Būtina pabrėžti, kad visos minėtos veikos yra alternatyvios, tad atlikus bent vieną iš jų, veika yra vertinama kaip prekyba žmonėmis (žinoma, jei dar yra nustatyta, kad panaudotas bent vienas iš poveikio būdų). Prekybos žmonėmis normos sudėtis priskiriama prie formaliųjų, taigi baigtumo momentas siejamas su veikos atlikimo pradžia. Dėl to lieka labai mažai atvejų, kai veiką galima kvalifikuoti kaip pasikėsinimą – praktiškai tik taikant NVIM, kai tikriems pirkėjams yra siūlomos tariamai užverbuotos aukos. Konkrečiai pirkimo (ar kitokio įgijimo) bei pardavimo (ar kitokio perleidimo) veikos yra baigtos sudarius atitinkamą sandorį, gabenimo veika yra baigta nuo gabenimo pradžios, laikymo nelaisvėje veika baigta sudarius nukentėjusiajam nelaisvės būklę, o verbavimui užtenka paties proceso pradžios ir nėra būtina, kad nukentėjusysis būtų užverbuotas. Nors literatūroje ir išsakyta nuomonė, jog dalis veikų (pirkimas/pardavimas) yra materialios¹⁰⁹, tačiau su tuo negalima sutikti, kadangi sunku būtų apibrėžti šių veikų padarinius (šiuo atveju – galimybė disponuoti nupirktu asmeniu ar jos praradimas asmenį pardavus), be to, tai būtų visiškai netikslinga.

Be minėtų veikų, prekybos žmonėmis normos inkriminavimui ne mažiau svarbu nustatyti ir vieną iš alternatyvių veikos padarymo būdų. Kaip jau minėta anksčiau, poveikio būdai padeda identifikuoti veikos priešingumą laisvei, jų nenustačius, negalima kalbėti ir apie prievartinius sandorius dėl žmogaus ar prievartinį darbą. Šie poveikio būdai yra naudojami užtikrinti nukentėjusiojo kontrolę, kuri leistų jį išnaudoti ar paversti sandorio objektu. BK 147 str. minimus poveikio būdus sąlyginai galima skirstyti į smurtinius (fizinis smurtas, grasinimai bei kitoks atėmimas galimybės priešintis) ir nesmurtinius (apgaulė, pasinaudojimas priklausomumu ar pažeidžiamumu).

¹⁰⁷ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 17 - 533/2009.

¹⁰⁸ *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus.*, supra note 2. p. 47 – 49.

¹⁰⁹ Burda, R., Gruodytė, E., Krikščiūnas, R., supra note 59, p. 15.

LAT senato nutarime „ Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose¹¹⁰“ *fizinis smurtas* apibrėžiamas kaip tyčiniai veiksmai, kuriais pažeidžiamas nukentėjusiojo asmens kūno neliečiamumas, žmogaus kūno audinių ar organų anatomicinis vientisumas arba jų funkcijos (atimama gyvybė, sukeliamas sveikatos sutrikdymas, skausmas ar kitos fizinės kančios, atimama laisvė, sukeliama bejėgiškumo ar kita nenatūrali būklė) . Tai gali būti nukentėjusiojo mušimas, rankų užlaužimas, nukentėjusiojo užgulimas, prispaudimas, smaugimas, priverstinis alkoholio, narkotinių, psichotropinių medžiagų ar žmogaus valią paveikiančių vaistų sugirdymas ir pan. Paprastai kaltininkas naudoja fizinį smurtą įbauginimo tikslais ar kerštaudamas už nepaklusnumą.

Grasinimas – tai pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolesnių grasinančiojo veikslių ar neveikimo atsirastų tam tikros neigiamos pasekmės. Grasinimai gali būti išreikšti žodžiu, raštu ir kitu elgesiu (gestais, mimika, garsiu rėkimu, ginklo, peilio ar kito panašios paskirties daikto rodymu, turto naikinimu, sistemingais naktiniais skambučiais, asmens atviru sekimu, baimę keliančios aplinkos sukūrimu ir kt.). Gali būti grasinama tiek fiziniu smurtu arba turto žalą padarymu, tiek ir kompromituojančios informacijos paskelbimu, dokumentų negražinimu ar kitokiomis neigiamomis pasekmėmis. Paprastai tokio grasinimo paskirtis prekybos žmonėmis atvejais yra primesti aukai savo valią bei užtikrinti jos elgesio kontrolę. Štai vienoje byloje, kur nukentėjusioji K.Č. buvo verbuojama dirbti prostitute Ukrainoje, veika pasireiškė įvairiais grasinimais ir grasinamojo pobūdžio veiksmais: kaltinamasis J.Š. pradėjo grąsinti K.Č. sakdamas, kad ji turi gražinti pinigus už drabužius, kuriuos jis jai pirko, o be to, jos kelionės dokumentų vykimui į Ukrainą darymas taip pat kainavo nemažai pinigų, todėl jeigu ji nesutiks važiuoti į Ukrainą dirbti prostitute, jis ar kažkokie jo draugai išdaužys jos buto langus ir nepaliks jos ramybėje. Po to naktį prie namo, kuriame K.Č. gyvena, buvo atėjęs J. Š. su draugais, beldė į buto duris. Ryte nukentėjusioji rado dažais uždažytą savo nuomojamo buto langą bei po juo užrašą ant sienos „Krista-suka“¹¹¹.

Kitokio atėmimo galimybės priešintis požymis taip pat paaiškintas minėtame LAT senato nutarime: tai atvejai panaudojant būdus, neapimančius fizinio smurto ir grasinimų, bet visgi atimant galimybę priešintis. Tačiau šis išaiškinimas pilnai neatitinka prekybos žmonėmis normos turinio, tad kitokiu atėmimu galimybės priešintis galima būtų laikyti migdomųjų ar kitokių valią paraližuojančių vaistų, narkotinių medžiagų sugirdymą nukentėjusiajam be jo žinios ar apgaule, taip pat nesmurtinį laisvės atėmimą uždarant į izoliuotą patalpą, surišant, ir kitus teismo nustatytus konkrečios bylos atvejus.

Pasinaudojimas priklausomumu – tai specifinė psichinės prievartos rūšis, kai nukentėjusiajam tiesiogiai arba užuominomis leidžiama suprasti, jog norint išvengti tam tikrų nemalonumų jis privalo paklusti kaltininko, nuo kurio priklauso, valiai. Priklausomumas suponuoja tokius santykius tarp

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo bylose“. *Teismų praktika*. 2004, Nr. 22

¹¹¹ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario 25 d. nuosprendis baudžiamosiose bylose Nr. 1 – 44 - 382/2009.

žmonių, kai vieno žmogaus gerovė (padėtis) priklauso nuo kito žmogaus geros valios. Teisinėje literatūroje nuo seno suformuluota nuostata, kad teisiškai reikšmingas yra tik teisinis priklausomumas, kuomet tarp kaltininko ir nukentėjusiojo susiklostę įstatymo reglamentuojami santykiai, nustatantys šalių teises ir pareigas¹¹². Toks teisinis priklausomumas gali turėti kelias rūšis: materialiai priklausomas yra asmuo, kuris yra visiškai ar iš dalies kaltininko išlaikomas arba gauna iš jo privalomą teikti materialinę paramą (pvz., vaikai išlaikomi tėvų, globotiniai - globėjų), tarnybinis priklausomumas galimas tarp viršininkų ir pavaldinių, darbdavių ir darbuotojų, o kitoks priklausomumas gali būti įžvelgtas tarp sutuoktinių, policijos pareigūno ir sulaikyto piliečio, dėstytojo ir studento, gydytojo ir paciento, kreditoriais ir skolininko santykiuose ir pan. Tačiau prof. O. Fedosiukas savo straipsnyje pažymi, kad prekyboje žmonėmis pasinaudojimas priklausomumu gali pasireikšti ir kaip piktnaudžiavimas faktiškai susiklosčiusia ir juridiskai neapibrėžta padėtimi, pvz., jaunos moters priklausomumas nuo jos akyse autoritetą turinčio vyresnio brolio¹¹³. Prof. A. Vaišvila teigia, kad žmogaus teisės ir jų viršenybė reikalauja aiškinti įstatymų tekstus objektyviai ir teisingai. Objektyvumas skatina vengti teisės sampratą ir principais nepagrįstų ar prieštaraujančių norminio teksto aiškinimų. Taip pat pabrėžia, kad teismas turi būti teisingas, o ne gailestingas¹¹⁴. Mūsų manymu, jei teismas teisiškai reikšmingu pripažintų ir faktinį priklausomumą, jis jokių būdu neiškreiptų teisingumo sampratos ir negalėtų būti laikomas nešališku (palankesniu aukos pusei). Paprasčiausiai būtų pagrįstai teisiškai įvertintos realiai gan dažnai susiklostančios prekybos žmonėmis situacijos ir kartu efektyviau ginamos aukų teisės, taip užtikrinant tikrąjį teisingumo atstatymą.

Kaip matyti iš vieno Klaipėdos apygardos teismo nuosprendžio, teismas, regis, pripažino teisiškai reikšmingu ir tam tikrą faktinį priklausomumą: *„Taigi prekybos žmonėmis sudėčiai šioje byloje konstatuoti būtina nustatyti V. ir S. N. pardavimą ir bent vieną šiuo metu galiojančio BK 147 straipsnio 1 dalyje numatytą V. ir S. N. valios palenkimo būdą. Iš anksčiau išdėstytų duomenų visumos yra pagrindas konstatuoti, kad pastarosios nuo kaltinamojo A. Š., o po to kartu ir nuo jo bendrininko A. M. buvo priklausomos. A. N. tuo metu buvo jauno amžiaus, nedidelio išsilavinimo, S. – aštuoniolikos metų, aštuonių klasių išsilavinimo, V. – tik šešiolikos metų ir penkių klasių išsilavinimo. Iš jau tirtų A. Š. ir liudytojo R. G. telefoninių pokalbių matyti, kad pastarajam kaltinamasis patvirtino jas parduoti turįs, patikino, kad jos yra „dirbančios“, jog nepabėgs, abi jos neturinčios pasų. Iš liudytojų R. G. ir O. Š. parodymų, o jais abejoti pagrindo nėra, aišku, jog seserys jiems patvirtino, kad iki to jos prostitutėmis dirbo Klaipėdoje, kad šį darbą čia joms surado A. Š., pastarasis joms ir pasiūlė dirbti prostitutėmis užsienyje. [...]Taigi šie duomenys yra pagrindas daryti išvadą, jog kaltinamasis*

¹¹² LTSR BK komentaras. Vilnius, 1989, p. 203.

¹¹³ Fedosiuk, O., *supra* note 59, p. 55 - 56.

¹¹⁴ Vaišvila, A., *supra* note 69, p. 254 - 256.

*A.Š. pasinaudojo V. ir N. N. priklausomumu, tai suvokdamas ir piktnaudžiaudamas šiuo priklausomumu atliko nurodytus veiksmus*¹¹⁵.

Pasinaudojimas pažeidžiamumu – tai piktaivališkas pasiūlymas žmogui, kuris dėl sunkios padėties priverstas jį priimti. Pagal ES Pamatinį sprendimą piktnaudžiavimas pažeidžiamumu būna tada, kai nukentėjusysis neturi realaus ar jam priimtino pasirinkimo kaip tik pasiduoti tam piktnaudžiavimui. Pagal šį požymį prekyba žmonėmis galima pripažinti žmogaus įtraukimą į išnaudojimą kaip skolos likvidavimo būdą, kaip būdą ištrūkti iš skurdo, asocialios šeimos ir pan. Pasinaudojimą pažeidžiamumu gali lemti tiek fizinis ir psichinis bejėgiškumas, kuris analogiškai suprantamas išžagavimo ir seksualinio prievartavimo bylose ir minėtame LAT senato nutarime bei teismų praktikoje ir siejamas su asmens neįgalumu, amžiumi, fizine ar psichine liga, tiek ir socialiniai veiksniai, tokie kaip sunki materialinė padėtis, dideli turtiniai įsipareigojimai, socialinė atskirtis, asociali šeima, prasta sveikata, buvimas užsienyje, nelegalus statusas, pareiga prižiūrėti senyvus tėvus ar išlaikyti vaikus, menkas išsilavinimas, nepriklausomybės nuo tėvų siekimas ir kt.

Vienoje Klaipėdos apygardos byloje pažeidžiamumas aiškinamas štai taip: *„Kaltinamojo veika kvalifikuojama pagal Lietuvos Respublikos BK 147 str. 1 d., nes J. Š. pavartodamas grasinimus bei pasinaudodamas K. Č. pažeidžiamumu verbavo ją dirbti prostitute užsienyje ir taip pelnytis iš jos prostitucijos. K. Č. pažeidžiamumas pasireiškia tuo, kad ji yra protiškai atsilikusi su ryškiu elgesio pakitimu (Klaipėdos psichikos sveikatos centro 2008-11-06 pažyma), užaugusi vaikų namuose, neišsilavinusi, neturinti darbo ir pajamų*¹¹⁶.

Taip pat Lietuvos apeliacinis teismas vienoje iš bylų argumentuotai nustatė pasinaudojimą kelių nukentėjusiųjų pažeidžiamumu: kalbant apie nukentėjusiosios I.E. pažeidžiamumą teigiama: *„[...] apeliantas Ž.S. niekada neneigė, jog I. E. pažinojo kaip vaikų globos namų auklėtinę, kas tik patvirtina jį suvokus nukentėjusiosios amžių, kadangi minėto pobūdžio įstaigose asmenys laikomi iki sueinant pilnametystei. Tai, kad Ž. S. pasinaudojo nepilnametės I. E. asmenybės pažeidžiamumu, patvirtina psichologinio tyrimo išvada, kurioje nustatyta, kad nukentėjusioji nusikalstamos veikos padarymo metu, t. y. 2000, m. birželio mėn., buvo psichologiškai pažeidžiama. Dėl išvadoje nurodytų sutrikimų I. E. negalėjo įvertinti bei prognozuoti grėsmingo prekybos žmonėmis nusikaltimo bei apsiginti, todėl vienareikšmiškai laikytina, jog buvo pasinaudota jos asmenybės pažeidžiamumu ir dėl jo kylančiu neadekvačiu elgesiu“.* Kalbant apie nukentėjusiosios R. St. pažeidžiamumą nustatyta: *„Tyrimo metu buvo gauta R. St. psichologinio tyrimo išvada, kuri minima ir nuosprendyje, aptariant aplinkybę, jog R. St. nusikalstamos veikos metu buvo labai pažeidžiama. Minėtoje tyrimo išvadoje nustatyta, kad nukentėjusioji sirgo*

¹¹⁵ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 6 - 458/2010.

¹¹⁶ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 44 - 382/2009.

depresinio tipo šizoafektiniu sindromu, kas sukėlė emocijų ir elgesio sutrikimų simptomus, neadekvatų aplinkos ir situacijos vertinimą bei reagavimą, sunkiai numatomą ir prognozuojamą elgesį, kas leidžia daryti išvadą, jog nusikaltimo metu R. St. buvo labai pažeidžiama. Beje, pats apeliantas V. K. apklausiamas pripažino, kad R. St. atrodė „nervinga ir nesveika“ tik šią aplinkybę jis interpretuoja savaip, įrodinėdamas esą ji dėl to netiko auklės darbui“. O štai kalbant apie kitą nukentėjusiąją: „Nukentėjusiosios G. P. pažeidžiamumas pasireiškė jos visišku priklausomumu nuo nuteistųjų, t. y. iš jos buvo paimtas pasas, ji prieš savo valią buvo laikoma bute, kur turėjo teikti lytines paslaugas, jai nuolat buvo grasinama, o kartą V. K. ir sumušė, nukentėjusioji negalėjo niekur išeiti, kadangi „telefono laidas buvo nupjautas, durys užrakintos“, be to, bute laikomas merginas nuolat prižiūrėjo „vienas jaunuolis“. Tokiu būdu G. P., neturėdama paso, pinigų, įbauginta, privalėdama besąlygiškai vykdyti nuteistųjų nurodymus, esant apribotai jos laisvei, buvo akivaizdžiai pažeidžiama“¹¹⁷.

Kitoje Kauno apygardos baudžiamojoje byloje vėlgi matyti teigiama teismų tendencija pagrindžiant prekybą žmonėmis ir pažeidžiamumo požymį atsižvelgti į nukentėjusiosios socialinę aplinką: „Baudžiamojoje byloje esančiais įrodymais nustatyta, jog B. B. šeimoje yra dar du broliai ir dvi seserys, šeimos materialinė padėtis yra labai sunki, dėl nustatyto lengvo protinio atsilikimo ji mokėsi Kauno mokykloje, nedirbo, 2004-07-18 jai gimė sūnus S., kuris, nesant sąlygų, augo vaikų namuose, nukentėjusiosios tvirtinimu, į Londoną dirbti vyko, nes norėjo padėti mamai, prie zoologijos sodo atvykę trys jaunuoliai domėjosi jos šeimynine padėtimi, todėl iš teismo jau nustatytų faktinių aplinkybių seka, jog kaltinamieji tai žinodami, pasinaudojo jos priklausomumu ir pažeidžiamumu dėl sunkios socialinės ir materialinės padėčių, apgaulės būdu, žadėdami jai normalų darbą Londone, įtraukė ją į prostituciją, perleisdami ją tyrimo nenustatytiems asmenims, kurie iš B. B. prostitucijos pelnėsi. Be to, nustatyta, jog merginų išvežimui į prostitucijai buvo ieškoma besimokančių specialioje internatinėje ar statybininkų rengimo mokyklose, nes iš ten jos yra labiausiai pažeidžiamos“¹¹⁸. Tokių aplinkybių įvertinimas rodo, kad prekybos žmonėmis norma teismų praktikoje suprantama tinkamai.

Apgaulė – tai žmogaus suklaidinimas pranešant netikras žinias ar nutylint tiesą, taip pat įvairūs melagingi pažadai. Dažniausiai ji naudojama verbuojant ir pasireiškia kaip suklaidinimas dėl esminių aplinkybių, turinčių reikšmės nukentėjusiojo apsisprendimui (apgavimas dėl būsimo darbo pobūdžio, darbo ir gyvenimo sąlygų, atlyginimo, galimybių nebedirbti, jei darbas nepatiks ir kt.). Viena Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendyje pateiktas pakankamai platus apgaulės, kaip poveikio būdo prekybos žmonėmis byloje, išaiškinimas: „Byloje nustatyta, kad S. K., veikdamas organizuota grupe su kitais asmenimis, panaudodamas apgaulę ir suteikdamas turtinę naudą asmenims, verbavo, gabeno bei

¹¹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 128/2009.

¹¹⁸ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. birželio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 21 - 493/2009.

pardavė du asmenis žinodamas, jog nukentėjusiosios bus įtrauktos į prostituciją. [...] Kvalifikuodamas S. K. veiką pagal BK 147 straipsnį pirmosios instancijos teismas nustatė, kad nukentėjusiųjų laisvė buvo suvaržyta, palenkiant jų valią apgaulės būdu ir suteikiant turtinę naudą asmenims. Apgaulės panaudojimas yra tyčinis nukentėjusio asmens suklaidinimas siekiant, kad jis dėl suklydimo savo noru elgtųsi pagal kaltininko nurodymą. Apgaulė gali pasireikšti pateikiant suklastotus dokumentus, pranešant neteisingus (melagingus) duomenis, nutylint esmines aplinkybes, kurios svarbios nukentėjusio asmens apsisprendimui. Apgaulės būdu nukentėjęs asmuo gali būti suklaidinamas dėl visko, kas su juo daroma, arba tik dėl tam tikrų aplinkybių. Svarbu, kad apgaule nukentėjęs asmuo suklaidinamas dėl esminių aplinkybių, turinčių reikšmės jo apsisprendimui. Šioje byloje apgaulė pasireiškė pranešant nukentėjusiosioms melagingus duomenis, t. y. pasakojant apie joms prieinamas geresnes gyvenimo ir darbo sąlygas Anglijoje, kviečiant jas ten važiuoti dirbti gerai apmokamą darbą (viešbučiuose, baruose) ir nutylint esmines aplinkybes, jog jos Anglijoje bus parduotos bei priverstos dirbti prostitutėmis. Byloje nustatyta, kad nukentėjusiosios Anglijoje parduotos albanų tautybės piliečiams, jiems verčiant jas dirbti prostitutėmis¹¹⁹.

Tačiau pasitaiko tokių atvejų, kai teismai neinkriminuoja apgaulės požymio, jei nukentėjusysis suklydo dėl savo naivumo, nepakankamos gyvenimo patirties ar kitų savybių, kuriomis kaltinamasis nepasinaudojo. Štai vienoje Vilniaus apygardos byloje nustatyta, kad 2004 m. vasarą iki liepos mėn. nenustatytos dienos kaltinamojo A. M. biliardinėje, esančioje Vilniuje, kaltinamasis A. M. nukentėjusiajai J. R., kuri pirmiau buvo pareiškusi norą dirbti šokėja jo klube, pasiūlė užsidirbti teikiant seksualines paslaugas klube Olandijoje ir suvedė su kaltinamuoju S. K., kuris pateikė analogišką pasiūlymą. Būdamas įsitikinęs, kad nukentėjusioji suprato pasiūlymo esmę – verstis prostitucija ir su tokiu pasiūlymu sutinka, S. K. 2004 m. liepos mėn. nenustatytą dieną nupirko J. R. autobuso bilietą maršrutu Vilnius–Utrechtas, gyvybės draudimą ir taip ją įtraukė į prostituciją, išgabeno iš Lietuvos Respublikos prostitucijai į Olandiją į F. D. priklausantį klubą „Landhuis de Oase“, kur už J. R. vertimąsi prostitucija iš klientų už pusvalandį buvo imami 75 eurai, iš kurių jai atitekdavo 15 eurų, F. D. – 25 eurai, o S. K. – 35 eurai, kuriuos F. D. siūsdavo į Lietuvą S. K. Nukentėjusioji J.R. aiškino, kad kaltinamieji jai siūlė įvairius darbus užsienyje – konsumatore, eskortu. Tiesiogiai prostitutės darbas nebuvo minimas, bet ji suprato, kad siūloma dirbti ir prostitute. Tačiau kai J. R. atvyko į Olandiją, jai buvo paaiškinta, jog reikės dirbti prostitute. Vien konsumatorėmis dirbančių merginų tame klube nebuvo. Tuo tarpu kaltinamieji bet kokią apgaulę neigė, nes jų supratimu, jie pakankamai aiškiai apibūdino būsimą darbą, neslėpdami, kad jis susijęs su seksualinių paslaugų teikimu. Remiantis šiomis aplinkybėmis Vilniaus apygardos teismas išteisino S. K. ir A. M. pagal BK 147 str. 1 d. Įdomiausia šioje baudžiamojoje byloje yra tai, jog nukentėjusioji J. R. pabuvusi Olandijoje

¹¹⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 6/2010.

grįžo į Lietuvą, o vėliau vėl išvyko į Olandiją, tačiau vėl buvo apgauta. Anot nukentėjusios, S. K. ir A. M. sužinojo, jog ji grįžo į Lietuvą, ją persekiojo ir vertė vėl grįžti į Olandiją žadėdami, kad šį kartą ji tikrai dirbs tik konsumatore. Tad J. R., pabūgusi grasinimų ir patikėjusi, kad jai nereikės seksualiai aptarnauti klientų, sutiko išvažiuoti. Teismas S. K. ir A. M. vėlgi išteisino dėl prekybos žmonėmis motyvuodamas tuo, kad kaltinamieji subjektyviai nukentėjusios atžvilgiu apgaulės nenaudojo. Juk psichiškai sveiko žmogaus lygiai tokiu pat būdu apgauti neįmanoma. Be to, vykdamą ten antrą kartą ji jau buvo įsitikinusi, jog tas baras Olandijoje visiems yra žinomas kaip viešieji namai ir niekas kitais tikslais, kaip gauti seksualines paslaugas, į jį neužsuka¹²⁰.

Nagrinėjant įvairių instancijų prekybos žmonėmis bylas teko sutikti ir tokių situacijų, kai nukentėjusių efektyviam valios palaužimui buvo panaudota ir keletas skirtingų būdų. Manytina, kad tokie atvejai praktikoje nėra reti. Štai Lietuvos apeliacinio teismo byloje nustatyta, kad: „*Prieš nukentėjusiąją E. P. buvo panaudoti jos laisvę varžantys ir valią palenkiantys metodai: jai grasino, kad jeigu nevyks, iš jos bus atimtas televizorius ir jai teks gražinti pinigus už bilietus, kurie kainavo apie du tūkstančius litų; apgaulė (žadėjo striptizo šokėjos darbą, vykti kartu su ja) bei pasinaudojo jos pažeidžiamumu (žinojo, kad ji iš internato, nes R. G. kartu su ja mokėsi); nukentėjusioji bijojo grįžti į savo namus, nes sugyventinis ją sumušė, o K. N. paėmė jos dokumentus*“¹²¹.

Pinigų sumokėjimas ar kitokios turtinės naudos suteikimas asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį – tai iš esmės yra aukos nupirkimas iš asmens, kuris ją kokiu nors būdu kontroliuoja. Fakiška aukos kontrolė, kitaip nei priklausomumas, turėtų būti aiškinama plačiau ir apimti tiek juridinę, tiek ir faktinę kontrolę. Šis pirkimo būdas ypač populiarus trečiojo pasaulio šalyse, kur gausios šeimos skursta, o tėvai dalį savo vaikų parduoda, kad galėtų išlaikyti likusius.

Kalbant apie poveikio priemones, mokslinėje literatūroje buvo iškilusi diskusija dėl jų reikalingumo BK 147 str. dispozicijoje, kadangi ankstesnėse prekybos žmonėmis normos redakcijose šie poveikio būdai nebuvo vardijami. Pagrįstai buvo teigiama, kad tai gali pakenkti normos lakoniškumui, padaryti ją gremėzdišką, tad geriau būtų nepateikti šio sąrašo preziumuojant, kad įstatymo taikytojas jį žino iš normos konteksto, nors neatmetama ir tai, kad teisėsaugos institucijoms paprasčiau, kai įstatyme aiškiai išvardyti asmens valios kontrolės perėmimo būdai¹²². Akivaizdu yra tai, kad net ir nepateikiant būdų sąrašo, visvien reikėtų įrodyti tam tikrą poveikį aukai, antraip neišeitų pagrįsti ir paties neteisėto laisvės varžymo, tačiau teismų praktikoje galėtų kilti nepagrįstų svarstymų dėl to, ar, pvz., aukos apgaulė ar pasinaudojimas priklausomumu savaime yra pakankamas pagrindas manyti, kad ji buvo perleista ar įgyta. Mūsų nuomone, aptartų būdų buvimas nekenkia normai, o

¹²⁰ Gutauskas, A., *supra* note 99, p. 157 - 159.

¹²¹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1A –81/2010.

¹²² Mickevičius, D., *supra* note 55, p. 128-129; Fedosiuk, O., *supra* note 6, p. 81.

padaro ją detalesne ir tikslesne, be to, išvardyti poveikio būdai yra pagrindiniai ir aiškinant plačiau į jų sąvokas patenka iš esmės visos piktavališko poveikio atmainos.

Analizuojant prekybos žmonėmis veikas ir jų padarymo būdus svarbu apibrėžti ir jų tarpusavio santykį. Kaip vienu iš BK 147 str. normos trūkumų yra tai, kad tam tikrais atvejais veikos sutampa su padarymo būdais ir atsiranda bereikalingas sąvokų dubliavimas. Štai savo straipsnyje prof. O. Fedosiukas pažymi, kad pirkimo veika iš esmės sutampa su sumokėjimo ar kitokios turtinės naudos suteikimas asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį, požymiu. Pastarasis būdas, kitaip nei kiti, nerodo jokio piktavališko poveikio aukai ir neturi įtakos jos valiai. Spėjama, jog šio būdo formuluotė, tiesiogiai perkelta iš tarptautinių dokumentų, pagrįsta tuo, kad pinigų sumokėjimas įgyjant asmenį tolygus vergijai ir savaime yra pavojingas visuomenei¹²³. Todėl pirkimo atveju nustačius pinigų sumokėjimą tarsi ir nereiktų ieškoti kitų poveikio būdų, tačiau nereikia pamiršti, kad taip pat būtina nustatyti ir veikos priešingumą laisvei, o kadangi pinigų sumokėjimas jo nerodo, šiuo atveju reikėtų pagrįsti kitus būdus. Todėl, mūsų manymu, šį požymį reikėtų šalinti iš normos dispozicijos kaip perteklinį ir neatitinkantį normos prasmės. Straipsnyje taip pat teigiama, kad laikymo nelaisvėje veika sutampa su kitokio atėmimo galimybės priešintis požymiu (nes šis požymis apima ir uždarymą į izoliuotą patalpą atimant laisvę), tam tikrais atvejais gali sutapti ir su fiziniu smurtu ar grasinimo požymiais (jei nelaisvės būklės sudarymas ar palaikymas susijęs su fiziniu smurtu ar skirtas įbauginti auką)¹²⁴. Visiškai pritariame ir šiam pastebėjimui ir siūlytume laikymo nelaisvėje veiką dispozicijoje pakeisti slėpimo veika, kuri numatyta tiek Palermo protokole, tiek ir ES Direktyvoje, ir geriau atitinka veikų, atliekamų prekiaujant žmonėmis, pobūdį.

Veikos ir jos padarymo būdo santykio nustatymą, jo svarbą pagrindžia dar ir tai, kad gali pasitaikyti atvejų, kai veika padaroma nenaudojant tam tikrų valios palenkimo būdų (pvz., į užsienį gabendamas merginą kaltininkas žino, kad verbavimo studijoje ji buvo apgauta, tačiau gabendamas jis nenaudoja jokių poveikio būdų) arba, atvirkščiai, atliekami veiksmai, atitinkantys veikos padarymo būdą, bet pati veika nepadaro (pvz., katininkas tik smurtauja ir grasina, bet neatlieka veikos). Tokiais atvejais nėra būtina, kad pats pirkėjas, pardavėjas, verbuotojas ar gabentojas taikytų minėtus būdus. Pakanka žinoti, kad bent vienas iš šių būdų buvo ar bus taikytas prieš nukentėjusįjį ateityje (ši taisyklė galioja ir atvirkštinei situacijai, kai taikomi būdai, bet neatliekama veika)¹²⁵. Ši nuostata kyla iš prekybos žmonėmis normos struktūros (kadangi ją sudaro ir veikos, ir būdai) ir bendrininkavimo teorijos, kuri leidžia asmenį pripažinti bendravykdytoju ir tada, kai jis realizuoja tik dalį objektyviųjų požymių – naudoja tik būdą arba atlieka tik veiką, kadangi šiuo atveju pasireiškia kelių asmenų veikos bendrumas – objektyvusis bendrininkavimo požymis. Ne mažiau svarbu nustatyti ir kaltininko žinojimą apie tai, kad kiti bendrininkai atliks kitą dalį objektyviųjų požymių – tai yra tyčią

¹²³ Fedosiuk, O., *supra* note 59, p. 59.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*

bendrinikauti, paverčiančią kaltininką bendravykdytoju¹²⁶. Štai vienoje Lietuvos apeliacinio teismo byloje teigiama: „Apeliantų veika teisingai kvalifikuota pagal BK 147 str. 1 d., nes jie visi, veikdami bendrininkų grupe, siekdami parduoti nukentėjusiąją D. N., verbavo ją dirbti prostitute ir atėmė jai laisvę. Veikos kvalifikavimui neturi reikšmės, jog nusikalstamai veikai padaryti ne visi kaltininkai atliko vienodus veiksmus: P. V. ir A. L. atėmė D. N. laisvę, gatvėje prievarta įsisodinę į automobilį, miške grasino pavartoti fizinį smurtą ir taip palaužė jos pasipriešinimą; A. L. rūpinosi lėktuvo bilietais, pasinaudojęs nukentėjusiosios priklausomumu ir pažeidžiamumu, ją saugojo savo bute, kol ją išlaisvino policija; visi kartu sutartinais veiksmais siekė bendro rezultato“¹²⁷. Šis teorinis aspektas yra labai svarbus, kadangi dažnai prekeiviai žmonėmis veikia grupe asmenų (tiek kaip bendrininkų grupė, tiek ir organizuota grupė), o jų „verslas“ labai funkcionalus: vieni verbuoja, kiti naudoja prievartą, treči gabena ir parduoda, ketvirti išnaudoja ir t.t.

3.3. Subjektyviųjų požymių turinio nustatymas

3.3.1. Tyčinė kaltė bei išnaudojimo tikslas

Ankstesniuose skyreliuose nagrinėdami prekybos žmonėmis objektyviuosius požymius nustatėme, kad jų struktūra gan sudėtinga, o siekiant inkriminuoti BK 147 str. galima varijuoti įvairiais šių požymių „deriniais“. Tokia sudėtinga prekybos žmonėmis normos struktūra lemia ne mažiau sudėtingą subjektyviųjų požymių nustatymą bei inkriminavimą.

Pagrindiniai subjektyvieji požymiai, būdingi prekybos žmonėmis veikai, yra pakaltinamumas ir kaltė, kuri pasireiškia tiesiogine tyčia. Kadangi pakaltinamumas kiekvienu atveju yra preziumuojamas, ties juo ilgiau neapsistosime. Tuo tarpu daug įdomesni yra kaltės nustatymo klausimai. Kadangi prekybos žmonėmis normos sudėtis yra formali, tai neabejotina, kad šiam nusikaltimui būdinga tik tiesioginė tyčia¹²⁸. Tokią nuomonę vienoje iš bylų išsakė ir Vilniaus apygardos teismas, kaltinamojo kaltę grįsdamas tokiais argumentais: „Prekybos žmonėmis nusikaltimas padaromas tik tiesiogine tyčia. Teisme surinktais ir ištirtais įrodymais įrodyta, kad M. K. suprato, kad parduoda nukentėjusiąją O. F., siekdamas jos kontrolės, panaudojo apgaulę, žinojo, kad nukentėjusioji bus išnaudojama prostitucijai ir norėjo taip veikti. Tiesioginės tyčios buvimą M. K. elgesyje rodo sistemingai atlikti jo veiksmai: O. F. buvo ruošiamas būsimam darbui, jai buvo perkami drabužiai, apmokamos grožio salono paslaugos, gaunama medicinos pažyma iš ginekologo, apmokamos jo paslaugos, nuperkamas bilietas į Londoną,

¹²⁶ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei, ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 88 – 92.

¹²⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A –159/2008.

¹²⁸ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 342.

*kontroliuojamas jos išvykimas, nurodoma, kas turi pasitikti atvykus. Šių veiksmų visuma apima M. K. tiesioginę tyčią*¹²⁹.

Tačiau bandant nustatyti prekybos žmonėmis tyčios turinį pagal bendrąją formulę, kad asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, suvokė jos pavojingą pobūdį ir norėjo taip veikti, matome, kad įsprausti į šiuos rėmus gausybės vienokių ar kitokių alternatyvių požymių suvokimą nėra taip paprasta. Todėl baudžiamosios teisės mokslui buvo pasiūlytas atitinkamai pagal prekybos žmonėmis normos stuktūrą suformuluotas tyčinės kaltės turinys, kuris suponuoja, kad kaltininkas: 1) supranta, kad atlieka nusikalstamą veiką prieš kitą žmogų (įgyja, perleidžia, verbuoja, gabena ar laiko nelaisvėje); 2) žino, kad siekiant kontrolės prieš šį žmogų buvo ar bus naudojami atitinkami poveikio būdai (smurtas, grasinimai, apgaulė, piktnaudžiavimas jo priklausomumu ar pažeidžiamumu, ar sumokama jį kontroliuojančiam asmeniui); 3) siekia, kad šis žmogus būtų jo ar kitų asmenų išnaudojamas prostitucijai, pornografijai ar priverstiniam darbui arba kad ir to nesiekia, bet žino apie tai; 4) ir nori taip veikti¹³⁰. Manytina, kad tokia psichinio kaltiniko ryšio su padaroma veika, naudojamais būdais formuluotė visiškai tinkama ir padeda lengviau suvokti sudėtingą kaltės turinį ir jo elementus. Tačiau pažymėtina tai, kad atsižvelgiant į anksčiau tekste aptartos bendrinikavimo teorijos bei veikų ir jų padarymo būdų sąryšį, mūsų manymu, šio tyčios turinio intelektualinio kriterijaus sudėtinės dalys gali kaitaliotis, t. y., gali būti taip, kad kaltininkas: 1) supranta, kad siekdamas kontrolės prieš žmogų naudoja atitinkamus poveikio būdus ir 2) žino, kad prieš žmogų buvo ar bus atlikta nusikalstama veika (jis buvo ar bus įgytas, perleistas, verbuojamas, gabenamas ar laikomas nelaisvėje). Toks tiesioginės tyčios formulės papildymas, mūsų manymu, padarytų ją tinkamą absoliučiai visiems atvejams.

Tačiau prekybos žmonėmis subjektyvieji požymiai neapsiriboja vien tik pakaltinamumu ir kalte, kadangi BK 147 str. dispozicijoje įvardytas ir fakulatyvus subjektyvusis požymis – veikos padarymo tikslas. Nors tikslo įtvirtinimas normoje visada apsunkina jos įrodinėjimą, kadangi būtina nustatyti ir įrodymais pagrįsti, ko būtent siekė kaltininkas atlikdamas veiką, tačiau taip yra įgyvendinamas baudžiamosios teisės *ultima ratio* principas, įpareigojantis baudžiamąją atsakomybę taikyti tik kraštutiniu atveju¹³¹. Kartu tikslo įtraukimas į normos sudėtį pateisinamas dar ir dėl to, kad daug pasako apie veikos pavojingumą, leidžia identifikuoti nesavanaudišką pagalbą žmogui nuo jo išnaudojimo (pvz., siekiant asmenį išpirkti taip išlaisvinant iš vergijos gniaužtų arba prostitutei prašant draugo ją suvesti su asmeniu, kuris jai suras prostitutės darbą užsienyje ir kt.).

BK 147 str. normoje tikslas apibrėžiamas kaip siekis išnaudoti arba žinojimas, kad auka bus išnaudojama. Tai reiškia, kad visos prekybą žmonėmis sudarančios veikos ir visi taikomi būdai padaromi siekiant išnaudoti kitą žmogų. Kartu tai reiškia, kad kaltininkas nebūtinai turi siekti šio tikslo

¹²⁹ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 136 - 376/2009.

¹³⁰ Fedosiuk, O., *supra* note 59, p. 60.

¹³¹ Fedosiuk, O., *supra* note 49, p. 93.

pats, nes pakanka žinojimo, jog tai darys kiti asmenys. Taigi matome, kad prekybos žmonėmis normoje įtvirtintas tikslas iš esmės turi platesnę reikšmę, nepririštą vien prie kaltiniko suvokimo apie daromą veiką, bet suprantamas kaip bendras žinojimas, kad auka yra esamo ar būsimu išnaudojimo objektas. Kartu toks suvokimas vėlgi daro aiškia nuorodą į bendrininkavimą. Ankstesnėse prekybos žmonėmis normos redakcijose tikslas buvo įvardytas kaip siekis gauti turtinės (materialinės) ar kitokios asmeninės naudos, tuo tarpu dabartinėje redakcijoje, atsižvelgiant į tarptautiniuose aktuose suformuotą sampratą, tikslas įvardijamas kaip siekis išnaudoti. Remiantis Dabartiniu lietuvių kalbos žodynu, *nauda* – tai, kas naudinga, vertinga, pelninga, gerovė, palankus rezultatas, kai tuo tarpu *išnaudoti* reiškia naudingai suvartoti, skriausti ką, pasisavinant darbo vaisius¹³². Taigi naudos siekimo ir išnaudojimo tikslai yra panašūs, bet netapatūs, kadangi pastarieji labiau pabrėžia ne tiek subjektyvų kaltininko siekį, kiek sritį, į kurią auka yra užverbuojama ar parduodama. Išnaudojimo sritys gali būti labai įvairios ir reikalauja detalesnės analizės, taigi šį klausimą plačiau nagrinėsime kitame poskyryje.

3.3.2. Išnaudojimo prostitucijai ir kitų išnaudojimo sričių identifikavimas

Labai svarbus išnaudojimo tikslo elementas yra tiek BK 147 str., tiek ir BK 157 str. normų dispozicijose apibrėžtos tam tikros sritys, kuriose siekiama auką išnaudoti – tai įtraukimas į prostituciją, pelnymasis iš kito asmens prostitucijos, išnaudojimas pornografijai ar priverstiniam darbui. Šio straipsnio 2 dalyje kaip kvalifikuojanti aplinkybė taip pat minima prekyba žmonėmis siekiant įgyti nukentėjusio asmens organą, audinį arba ląstelių. Taigi trimis atvejais asmens išnaudojimas yra susijęs su asmens seksualine laisve ir apsisprendimu, o kitais dviem atvejais – su teise pasirinkti darbą bei asmens neliečiamumu.

Visų pirma, prekyba žmonėmis yra labai tampriai susijusi su seksualiniu išnaudojimu, tame tarpe **prostitucijos** verslu. Tarptautinių žodžių žodyne prostitucija (lot. *prostituto* – „viešai išstatau“) yra apibūdinama kaip „nesantuokiniai lytiniai santykiai už materialų atlyginimą, be dvasinio ryšio, sukeltys klientui lytinį pasitenkinimą ir slopinantys lytinius poreikius“¹³³. Tačiau čia reikia pabrėžti, kad prekybos žmonėmis ir prostitucijos sąvokos nėra sinonimai, kadangi prekyba moterimis siekiant įtraukti į prostituciją arba pelnytis iš jos – labiausiai paplitusi prekybos žmonėmis forma, o priverstinė prostitucija – sudėtinė prekybos moterimis dalis, kai suviliota (ar prievarta įtraukta), pervežta, parduota moteris verčiama teikti seksualines paslaugas¹³⁴. Prostitucija – tai tarsi vėlesnė ir dažnai neišvengiama prekybos žmonėmis pasekmė, lydima aiškaus smurto, prievartos bei griežtos laisvės kontrolės. *Asmens įtraukimas į prostituciją* iš esmės pasireiškia aktyviais veiksmais, kuriais siekiama sukelti asmens norą

¹³² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2011-11-15]. < <http://www.lki.lt/dlkz/> >.

¹³³ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2000. p. 354.

¹³⁴ Abramavičiūtė, I., et al. *supra* note 3, p. 32.

verstis seksualine veikla arba siekiama daryti įtaką jo apsisprendimui verstis prostitucija. Tuo tarpu *pelnymais iš kito asmens prostitucijos* – tai: 1) *pajamų turėjimas iš kito asmens prostitucijos*, kai asmuo gauna visas arba dalį kito asmens iš prostitucijos gautų pajamų. Kaltininko pajamų gavimas turi būti pagrįstas tam tikru susitarimu su prostitucija užsiimančiu asmeniu. Šio susitarimo pagrindu gali būti tiek priklausomybės ir prievartos santykiai, tiek ir laisva valia; 2) *sąvadavimas prostitucijai* – tarpininkavimas tarp prostitucija užsiimančio ir kito asmens, suvedant juos lytiniam santykiavimui arba kitokiam lytinės aistros tenkinimui, pasireiškiantis prostitucija užsiimančio asmens teikiamų paslaugų reklamavimu, jo pristatymu klientui, klientų paieška ir pan.; 3) *prostitucijos organizavimas ir vadovavimas prostitucijai* - veikla, užtikrinanti nelegalaus prostitucijos verslo funkcionavimą bei svarbiausių organizavimo ir funkcionavimo klausimų sprendimas.

Kita sritis, kurioje gali būti seksualiai išnaudojami asmenys –tai **pornografija**. Patikslinimas, kad seksualinis išnaudojimas apima ir išnaudojimą pornografijai, pateiktas ir ES Pagrindų sprendime. Remiantis LR Visuomenės informavimo įstatymo 2 str. 42 p, pornografiją galima apibrėžti kaip vaizdinę informaciją, kurioje atvirai ir detalai rodomas tikras ar suvaizdintas lytinis aktas, lytiniai organai, tuštinimasis, masturbacija arba lytiniai iškrypimai (pedofilija, sadizmas, mazochizmas, zoofilija, nekrofilija ir kt.), ir tai yra pagrindinis tokios informacijos tikslas¹³⁵. Tačiau pornografiją reikėtų skirti nuo erotinio pobūdžio informacijos, kuri šiame įstatyme apibrėžiama kaip informacija, kuria skatinamas lytinis geismas, rodomas tikras ar suvaizdintas lytinis aktas ar kitoks seksualinis pasitenkinimas arba sekso reikmenys. Erotinio pobūdžio informacija, skirtingai nuo pornografijos, neužtraukia baudžiamosios atsakomybės, tačiau kalbant apie vaikų išnaudojimą pornografijai, mūsų manymu, visgi nereikėtų daryti skirtumų tarp šių informacijos rūšių (pvz., paprastas nuogo kūno vaizdavimas pats savaime nėra vertinamas kaip pornografija, tačiau nuogo vaiko kūno pavaizdavimas pedofilijos tikslais jau turėtų būti tuo pripažintas¹³⁶).

Apmaudu, tačiau visuomenėje, o neretai ir teisėsaugos pareigūnų, atliekančių ikiteisminį tyrimą, tarpe prekyba žmonėmis suvokiama siaurai, iš esmės tik kaip merginų pardavimas užsiimti prostitucija į užsienį. Iš dalies tai galbūt susiję su kitų išnaudojimo sričių latentišku, kai pats veiklos nelegalumas natūraliai sukuria prielaidas totalinei išnaudojamo asmens kontrolei, pastarajam sutinkant su siūlomomis „žaidimo taisyklėmis“ (pvz., nelegalios prostitucijos, darbo vergiškoms sąlygomis, nelegalios migracijos atvejais). Deja, mūsų atlikta prekybos žmonėmis bylų analizė taip pat parodė, kad nepaisant vienintelio atvejo, kuomet buvo inkriminuotas priverstinis darbas, absoliučiai visi prekybos žmonėmis atvejai buvo susiję su siekiu įtraukti į prostituciją ar išnaudojimu prostitucijai.

Žinoma, negalima paneigti to fakto, kad seksualinio išnaudojimo sritis prekybos žmonėmis nelegaliame versle yra vyraujanti. Štai remiantis ankstesniuose skyriuose analizuoto JTO Visuotinio

¹³⁵ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 71 – 1706.

¹³⁶ Orintaitė, S. *Vaikų pornografija – apžvalga*. Konferencijos pranešimas [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2011-10-15]. <www.children.lt/?_nm_shot=files.1.1-44&_nm_nosession=1>.

prekybos žmonėmis pranešimo duomenimis, prekyba žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais sudaro iki 80% visų nustatytų atvejų. Šie skaičiai yra pateikti pasaulio mastu, tačiau ir Europoje vyrauja ta pati tendencija (). Pranešime pažymima, kad didelis seksualinio išnaudojimo formų paplitimas gali būti sąlygotas ir didesnio dėmesio skyrimo šiai sričiai iš teisėsaugos institucijų pusės, kartu mažiau resursų bei pastangų skiriant kitų išnaudojimo formų identifikavimui, nors jos neabejotinai egzistuoja¹³⁷. Kaip viena iš tokių sričių yra įvardytas ir **priverstinis darbas**, kuris tarptautinėse konvencijose apibrėžiamas kaip „bet koks darbas ar tarnyba, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda, ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia“¹³⁸. Kaip teigiama Pranešime, Europoje pagal tam tikrų šalių duomenis prievartinis darbas sudaro 6-7% visų išnaudojimo sričių¹³⁹, tuo tarpu pasauliniu mastu – apie 18%¹⁴⁰ (manoma, kad visame pasaulyje dėl prekybos žmonėmis yra priverstinai įdarbinta apie 2,45 mln žmonių), nors atskiruose regionuose šis skaičius gali siekti iki 35% (rytų ir centrinėje Azijoje, kur vienu iš keistesnių prievartinio darbo formų buvo vaikų išnaudojimas verčiant joti kupranugariais, centrinėje Afrikoje, JAV), o kai kuriose Pietų Amerikos valstybėse ir Indijoje prievartinio darbo atvejai netgi nustelbia seksualinį išnaudojimą arba yra vyraujantys.

Pranešime buvo išskirtos trys pagrindinės priežastys, kodėl prievartinio darbo forma yra rečiau aptinkama, nei seksualinis išnaudojimas: 1) Visų pirma, prievartinis darbas yra palyginti neseniai į prekybos žmonėmis sąvoką įtraukta ir kriminalizuota sritis daugelio šalių teisinėje sistemoje; 2) Pirmoji priežastis sąlygoja tai, kad teisėsaugos institucijos ir visuomenė sieja prekybą žmonėmis tik su seksualiniu išnaudojimu, ir nors ir esant specializuotai normai, prievartinio darbo atvejus dažnai traktuoja kaip kitų normų pažeidimus; 3) Seksualinį išnaudojimą bei jo aukas lengviau atpažinti, aptikti, nes tai sąlyginai „vieša“ sritis, tuo tarpu dauguma prievartinio darbo aukų dirba paslėptose žemės ūkio vietovėse, fabrikuose, tad šias aukus daug sunkiau identifikuoti¹⁴¹.

Užsienio mokslinėje literatūroje pažymima, kad prievartinis darbas bei paslaugos egzistuoja sąlyginai didelėje darbo rinkos dalyje (nuo namų ruošos darbų, slaugos sferos, barų bei kavinių iki žemės ūkio, maisto bei tekstilės pramonės) ir tai nėra būtinai nelegalios migracijos dalis, kadangi į tokią sferą gali būti įtraukti legaliai atvykę ir/ar legaliai reziduojantys ir netgi legaliai dirbantys asmenys (taip pat ir vietiniai žmonės), tiek moterys, tiek ir vyrai ar vaikai, be to, išnaudojimą nebūtinai vykdo tik organizuotos grupės, tačiau ir pavieniai asmenys, įtraukimui parenkami subtiliau užmaskuoti būdai, nei tai daroma siekiant seksualiai išnaudoti. Taip pat akcentuojama tai, kad prekybos žmonėmis prievartinio darbo bei paslaugų tikslais definicija, įtvirtinta tarptautiniuose aktuose (ypač Pamatiniame

¹³⁷ *Global report on trafficking in persons*, supra note 72.

¹³⁸ TDO 1930 m. konvencija dėl priverstinio ar privalomojo darbo, supra note 16; TDO 1957 m. konvencija dėl priverstinio darbo panaikinimo, supra note 17.

¹³⁹ Iš to sprendžiama, kad prievartinis darbas kaip išnaudojimo forma egzistuoja ir kitose Europos šalyse, tik atskiri atvejai lieka neatskleisti teisėsaugos institucijų.

¹⁴⁰ *Trafficking in persons; analysis on Europe*. UNODC, UN.GIFT, 2009 [žiūrėta 2011-05-08].

<http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Trafficking_in_Persons_in_Europe_09.pdf>

¹⁴¹ *Global report on trafficking in persons*, op. cit.

sprendime), neturėtų būti suprantama pernelyg siaurai, tad pateikiama išplėstinė analizė. Teigiama, kad iš esmės prievartinį darbą gali sudaryti dvi fazės: situacija dar neišnaudojant arba situacija jau esant išnaudojimui. Esant pirmajai situacijai asmuo yra verbuojamas su tikslu jį išnaudoti ateityje tiek nelegaliai išvežant į kitą šalį, tiek legaliai būnant šalyje, tačiau nelgaliai dirbant, tiek ir legaliai dirbant, tačiau to nežinant. Tuo tarpu esant situacijai, kuomet asmuo jau išnaudojamas, turi būti vykdomos prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos (verbavimas, gabenimas ir kt.) būtent darbo kontekste arba įtraukiant į darbą, taip pat asmuo turi dirbti dėl gresiančių nuobaudų ir nesavanoriškai (auka turi tai suprasti; tai subjektyvūs kriterijai), o tai pasiekama naudojant prekybos žmonėmis poveikio būdus, kurie padeda palaikyti nuolatinę išnaudojimo būseną¹⁴². Iš esmės, esant išnaudojimo būklei, nusikaltėliai iš prievartinio darbo gauna piniginę naudą, o išnaudojamam asmeniui sukuriama aplinka, kai jis neturi jokios autonomijos spręsti savo tolesnį likimą, pvz., išeiti iš darbo, grįžti namo, dėl to, kad yra priklausomas nuo išnaudotojų, pastariesiems kontroliuojant darbo ir gyvenimo sąlygas (pvz., atvežant į darbą, duodant maistą ir būstą ir kt.) arba apribojant asmens ištrūkumą į laisvę. Pažymėtina, kad Lietuvoje kriminalizuotos abi šios situacijos: prekyba žmonėmis siekiant išnaudoti prievartiniam darbui nustatyta BK 147 str., o pats išnaudojimas – BK 147¹ str, tačiau teismų praktikoje tokių bylų beveik nėra¹⁴³. Moksliniame straipsnyje taip pat pažymima, kad sąvoka „prievartinis darbas“ apima daug išnaudojimo sričių: nuo minimaliai prievartinio darbo iki maksimalios prievartinės situacijos – vergijos. Į šią sąvoką įeina ir į vergiją panašios situacijos – skolinė vergovė, baudžiava, vergiškos santuokos, priverstinė tarnystė¹⁴⁴ (šios sritys minimos ir naujausioje ES Direktyvoje).

Dar viena iš sričių, kur siekiama neteisėtai išnaudoti asmenis – tai **prekyba organais**. Ši sritis labai latentiška, praktiškai neįmanoma tiksliais skaičiais nustatyti jos masto. Tačiau medicininė statistika byloja, kad vien apie 40 000 žmonių visoje Europoje laukia inksto transplantacijos, o apie 15 – 30% pacientų miršta laukdami eilėse, kurios dažnai užtrunka po 3 – 5 metus¹⁴⁵. Iš to galima spręsti, kad neišvengiamai susidaro poreikis gauti organą – jei ne teisėtu būdu, tai nelegaliai. Užsienio moksliniuose straipsniuose teigiama, kad prekybą organais sąlygoja tai, kad asmenys iš skurdesnių šalių (pvz., Indijos, Izraelio, Europoje – iš Ukrainos, Moldovos, Rumunijos, Turkijos) dėl sunkios materialinės padėties yra pasiryžę prekiauti savo organais (pvz., už 2500 – 3000\$ parduoti inkstą). Tuo tarpu turtingi pacientai, laukiantys transplancijos, pasiryžę mokėti netgi 100 000 – 200 000\$ už tokį organą (tarp paklausiausių organų minimi: inkstai, kepenys, širdis, plaučiai, kasa, akies ragena). Didelį kainų skirtumą sąlygoja būtent tai, kad prekyboje organais tarpininkauja nusikalstamos

¹⁴² Jill E.B. Coster Van Voorhout. Human trafficking for labour exploitation: interpreting the crime. *Utrecht law review*. 2007, 3. p. 65-67.

¹⁴³ BK 147¹ str. norma, jos santykis su prekybos žmonėmis norma ir vienietinis pavyzdys iš teismų praktikos, kur ši norma buvo taikoma, bus plačiau aptartas 3.4 skyrelyje.

¹⁴⁴ Jill E.B. Coster Van Voorhout., *op. cit.*, p. 68.

¹⁴⁵ Europos Parlamento nuomonė dėl organų donorystės ir transplantacijos: politikos veiksmai ES lygmeniu [interaktyvus]. 2007, [žiūrėta 2011-10-20].

<http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/ad/711/711162/711162lt.pdf>.

grupuotės, kurios ir susižeria didžiąją dalį pelno¹⁴⁶. Taigi matome, kad šios nusikalstamos srities latentiskumą sąlygoja abipusis poreikis ir abipusė nauda: vieni patenkina savo finansinius, o kiti – medicininius poreikius.

Dėl minėtų priežasčių daugelis valstybių draudžia prekybą organais ir griežtai reguliuoja transplantacijos tvarką: transplantacijos centrai veda griežtą organų, kurie bus naudojami transplantavimui, apskaitą įtraukdami juos į sąrašus, o asmenys, kuriems reikalinga transplantacija, turi būti užsiregistravę oficialiuose laukiančiųjų sąrašuose ir laukti, kol atsiras tinkamas organas. Europos Tarybos mastu siekiant kovoti su neteisėta prekyba organais Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijoje yra įtrauktos kelios svarbios nuostatos: draudžiama šalinti organus ir audinius be aiškiai išreikšto sutikimo, taip pat žmogaus kūnas ir jo dalys negali būti finansinės naudos šaltiniu¹⁴⁷. Lietuvoje teisėti transplantacijos būdai ir sąlygos reglamentuojami Žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatyme, kur taip pat pabrėžiama, kad gyvo ar mirusio žmogaus audiniai, ląstelės ir organai negali būti civilinių komercinių sandorių objektu¹⁴⁸.

Prekyba žmonėmis siekiant įgyti kito asmens organą, audinį ar ląstelių BK įtvirtinta kaip kvalifikuota sudėtis, taigi įstatymų leidėjas tiesiogiai daro nuorodą į šios veikos didesnę pavojingumą. Taip yra, matyt, dėl sąsajų ne tik su asmens laisvės pažeidimu, bet ir su tiesioginiu pavojumi žmogaus gyvybei ir sveikatai. Kita vertus, Lietuvos praktikoje nebuvo nustatyta atvejų, kuomet asmenys būtų išnaudojami šioje srityje¹⁴⁹. Atsižvelgiant į tai manytina, kad ši sritis nėra kažkuo ypatinga, savo pavojingumu žymiai išsiskirianti iš kitų, tuo labiau kitų, „įprastesnių“ prekybos žmonėmis išnaudojimo sričių kontekste ji atrodo keistai, tarsi netyčia atsiminus išnaudojimo sričių įvairovę įtraukta į normą. Kodėl tada į normos sudėtį neįtraukus ir elgetavimo arba priverstinių santuokų?

Tačiau BK įtvirtintos išnaudojimo sritys, nors ir pripažintinos vyraujančiomis, toli gražu nėra vienintelės. Tai patvirtina tiek Palermo protokolas, tiek ir nauja ES Direktyva, kuriose pabrėžiamos jau minėtos prievartinio darbo sritys: **prievartinė tarnystė** (pvz., „tarnų tinklas“ – paštu ar internetu užsakomi įvairūs namų darbininkai/tarnai, kurie vėliau verčiami dirbti ilgas darbo valandas už menką atlyginimą), **baudžiava** (darbo išnaudojimas bei gyvenimo sąlygų nustatymas), **vergija** (kai kartu

¹⁴⁶ Meyer, Silke. Trafficking in human organs in Europe. A myth or an actual threat? *European journal of crime, criminal law and criminal justice*. 2006, 14/2. p. 216-219.

¹⁴⁷ Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4258.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 116-2696. Įstatyme įtvirtinta, jog audinius, ląsteles ir organus transplantacijai iš gyvo asmens galima imti tik gydymo tikslais, gavus pilnamečio veiksnaus donoro raštišką sutikimą ir tik tada, kai nėra mirusio asmens tinkamų audinių, ląstelių ar organo bei kitų efektyvių gydymo alternatyvų. Numatyti ir tam tikri su organų, audinių ar ląstelių imimu susiję ypatumai nepilnamečių ir neveiksnių asmenų atžvilgiu. Jei yra panaudojami kiti, įstatyme neįvardinti transplantacijos būdai, tokiu atveju jie laikomi neteisėtais ir tokie veiksmai turi būti baudžiami pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

¹⁴⁹ Portalo Anglija.lt ir BNS informacija. *Nauja prekybos žmonėmis grėsmė – organų kontrabanda* [interaktyvus]. Vilnius, 2008-11-06 [žiūrėta 2011-10-13].

<http://www.anglija.lt/straipsniai/naujienos/lietuvoje/nauja_prekybos_zmonemis_gresme_organu_kontrabanda.html>.

naudojamasi asmens darbui ir asmuo laikomas kito asmens nuosavybe), **skolinė vergovė** (vertimas atlyginti „dirbtinai“ sukeltas skolas). ES Direktyvoje kaip dar viena iš priverstinio darbo formų minimas ir **elgetavimas**¹⁵⁰ (net ir asmens sutikimu; vaiko sutikimas nėra pripažįstamas reikšmingu), tačiau jis turi atitikti visus prievartinio darbo požymius. Čia taip pat minimas ir **išnaudojimas įtraukiant į nusikalstamą veiklą**, kuomet asmenys (dažnai ir vaikai) verčiami vagiliauti parduotuvėse, užsiimti kišenvagystėmis, prekiauti narkotikais, pardavinėti piratinius CD/DVD ir kt. Prie išnaudojimo sričių Direktyva priskiria ir **neteisėtą įvaikinimą** ir **priverstines santuokas**, tiek, kiek tai atitinka prekybos žmonėmis požymius. Pasulyje plinta praktika, kuomet tarpininkaujant nelegalioms kompanijoms internetu ar paštu yra užsakomos nuotakos Vakarų Europos ir JAV klientams iš skurdesnių šalių (pvz., Filipinų ar Vietnamo), taip moteris įtraukiant į vergiškas santuokas¹⁵¹. Kaip viena iš išnaudojimo sričių paplitęs ir nelegalus įvaikinimas bei prekyba kūdikiais tarpininkaujant nusikalstamoms struktūroms, kuomet skurdžiose šalyse vaikai yra tiesiog pagrobiami ar parduodami tėvų žadant, kad jiems bus suteiktas geresnis gyvenimas užsienyje, tačiau paprastai tokie atvejai baigiasi vaikų prostitucija ar pornografija internete¹⁵². Specifinė, tačiau, pvz., Konge, Somalyje, Sudane, Jemene, paplitusi išnaudojimo sritis – taip vadinami „**vaikai-kariai**“, kuomet panaudojant prievartą įvairaus amžiaus vaikai priverčiami tarnauti armijose (tiek legaliose, tiek nelegaliose) kombatantais, arba armijos patarnautojais, šnipais, virėjais, pasiuntiniais ir kt.¹⁵³. Nauja išnaudojimo forma galima būtų laikyti netgi komandos nupirkto sportininko išnaudojimą (pvz., futbolo ar krepšinio žaidėjo) tiek legaliai, tiek nelegaliai sporte, reikalaujant geresnių sportinių rezultatų, kad investicija į jį atsipirktų.

Matome, kad prekyba žmonėmis neapsiriboja vien formomis, išvardytomis BK 147 bei 157 str. dispozicijose. Nors nepavyko rasti duomenų, patvirtinančių, kad šios formos Lietuvoje identifikuotos, tačiau tai nereiškia, kad jos realiai neegzistuoja ir nėra jokio pavojaus joms greitai laiku pasireikšti (tai gali sąlygoti vien jau laisvas judėjimas tarp valstybių ES narių ar beribės interneto eksploatavimo galimybės). Reaguodamos į naujausius įvykius, susijusius su prekyba žmonėmis, ES institucijos, priimdamos naują Direktyvą, neatsitiktinai praplėtė prekybos žmonėmis sąvoką įtraukdamos naujas išnaudojimo sritis. Manytina, kad Lietuvos įstatymų leidėjui taip pat reikėtų žengti šį žingsnį ir

¹⁵⁰ Ši išnaudojimo forma Europoje yra trečia pagal paplitimą po seksualinio išnaudojimo ir prievartinio darbo ir sudaro apytikriai 6% visų nustatytų atvejų. Žr. *Trafficking in persons; analysis on Europe, supra* note 140.

¹⁵¹ Toks nusikalstamas modelis buvo atsektas ir Kinijoje, kur dėl demografinės politikos trūksta moteriškos lyties atstovių, todėl pradėjo kurtis įvairios legalios pažinčių agentūros, siūlančios pasiturintiems kinams galimybę pasirinkti žmoną iš užsienio, o Kinijos kaimų gyventojams – merginas visų pirma iš Vietnamo. Tokios agentūros garantuoja, kad būsimosios nuotakos yra skaisčios ir nuolankios. Be to, jeigu mergina kartais pabėgtų, agentūra siūlo ją pakeisti kita. Tačiau greta tokių legalių pažinties agentūrų veikia ir nelegalios, kurios užsiima prekyba moterimis. Merginos grobiamos tiek pačioje Kinijoje, tiek kaimyninėse šalyse. Žr. Delfi informacija. *Kinijoje trūksta moterų, tad nuotakos grobiamos* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-11-07 [žiūrėta 2011-11-07]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/kinijoje-truksta-moteru-tad-nuotakos-grobiamos.d?id=51500409>>.

¹⁵² Smartt, Ursula. Human trafficking : simply a European problem? *European journal of crime, criminal law and criminal justice*. 2003, 11/2. p. 169.

¹⁵³ *Trafficking in persons report, supra* note 1. p. 10-11.

praplėsti išnaudojimo sričių sąrašą tam tikromis anksčiau paminėtomis sritimis. Tačiau tam, kad prekybos žmonėmis norma netaptų itin kazuistiška ir griezdiška dėl papildomų požymių įtraukimo, siūlytume išnaudojimo sritis įvardyti atskirose BK 147 bei 157 str. papildomose dalyse kaip dispozicijos paaiškinimus (analogiškai, kaip yra išdėstyta, pvz., BK 281 str. norma). Tokia pakeista prekybos žmonėmis straipsnio formuluotė bus pateikiama šio darbo išvadose.

3.4. Prekybos žmonėmis normos santykis su kitomis baudžiamojo kodekso normomis

Kadangi prekybos žmonėmis norma yra sukonstruota iš daugybės įvairių požymių, neretai iškyla šios normos santykio su kitomis BK normomis problema, mat tam tikrus požymius galima būtų vertinti kaip atskiras nusikalstamas veikas. Ankstesnės prekybos žmonėmis normų redakcijos buvo pakankamai lakoniškos, taigi kaip idealioji sutaptis kartu galėjo būti inkriminuojama nemažai kitų normų¹⁵⁴. Tačiau įsigaliojus naujausiai redakcijai, santykis su jomis neišvengiamai pasikeitė.

Pažymėtina, kad dabar galiojanti prekybos žmonėmis norma apima tokius nusikaltimus: neteisėtą laisvės atėmimą (BK 146 str.), atitinkantį laikymo nelaisvėje ar kitokio atėmimo galimybės priešintis požymį, veiksmų laisvės varžymą (BK 148 str.), įeinantį į laisvę varžančios kontrolės sąvoką, grasinimą nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą (BK 145 str.), įvairius sveikatos sutrikdymus (BK 135-140 str.), išskyrus kvalifikuotą sunkų sveikatos sutrikdymą (BK 135 str. 2 d.), atitinkančius fizinį smurtą ir/ar grasinimus, įtraukimą į prostituciją (BK 308 str.), atitinkantį verbavimo veiką, bei asmens gabenimą prostitucijai (BK 307 str. 2 d.), sutampantį su gabenimo veika.

Tuo tarpu kartu su prekybos žmonėmis norma kaip idealioji sutaptis gali būti taikomos normos, susijusios su neteisėtu asmens gabenimu per valstybės sieną (BK 292, 293 str.), kadangi taip gabenant asmenį papildomai pažeidžiama vertybė yra vykimo per valstybės sieną tvarka. Ankstesniuose skyriuose jau buvo aptartas prekybos žmonėmis normos santykis su prekybos vaikais norma (BK 157 str.) – jei nustatoma, kad nukentėjo asmuo iki 18 metų, automatiškai yra taikoma ši specialioji norma. Prekybos žmonėmis norma, kriminalizuojanti įvairias veikas, sudarančias prielaidas išnaudoti asmenį, neapima paties išnaudojimo, todėl kaip idealioji sutaptis gali būti taikomos ir pelnymosi iš kito asmens prostitucijos (BK 307 str.) bei išnaudojimo priverstiniam darbui (BK 147¹ str.) normos.

Kalbant apie kito asmens darbo išnaudojimą, D. Mickevičiaus yra išsakęs teisingą nuomonę, kad būtent nukentėjusio asmens darbo išnaudojimas ir yra prekybos žmonėmis esmė, nes tai yra nusikalstamo verslo pajamų šaltinis. Iki tol vykstantis asmens verbavimas, gabenimas, slėpimas, kiti

¹⁵⁴ Prekybos žmonėmis norma galėjo būti taikoma kartu su neteisėto laisvės atėmimo (BK 146 str.), žmogaus veiksmų laisvės varžymo (BK 148 str.), įtraukimo į prostituciją (BK 308 str.), pelnymosi iš kito asmens prostitucijos (BK 307 str.), tame tarpe ir gabenimo į užsienį užsiimtu prostitucija (BK 307 str. 2 d.), neteisėto gabenimo per valstybės sieną (BK 292, 293 str.) normomis, kadangi neapėmė šių veikų požymių. Žr. Fedosiuk, O., *supra* note 6, p. 94.

neteisėti sandoriai jo atžvilgiu yra tik neteisėto priklausomybės patekusio asmens išnaudojimo prielaidos. BK 147 str. įtvirtinta prekybos žmonėmis sudėtis iš esmės draudžia vien neteisėtus sandorius, kuriais suvaržoma asmens laisvė, tačiau vėlesnis priklausomo žmogaus išnaudojimas tarsi lieka už nusikaltimo sudėties ribų¹⁵⁵. Teismų praktikoje prievartinio darbo norma taikoma itin retai, pavyko aptikti tik vieną bylą, kur buvo inkriminuotas BK 147¹ str. (taip, ko gero, yra dėl mūsų anksčiau nagrinėtų priežasčių, susijusių su šios srities latentiskumu, o kartais ir abipuse nauda).

Minėtoje byloje nustatyta, kad M. J. pagal LR BK 5 str. ir 147¹ str. nuteistas už tai, kad 2004 m. rugsėjo–spalio mėn. nenustatytą dieną Frederic'ui de Jong'ui priklausančiame klube „Landhuis de Oase“, esančiame Gaweg g. 12, Zuidhorn mieste, Nyderlandų Karalystėje, panaudodamas fizinį smurtą ir grąsinimus nukentėjusiųjų Ž. K. ir J. R. atžvilgiu, neteisėtai jas vertė dirbti tame klube prostitutėmis jas pasiuntusių į tą klubą asmenų naudai. Prokuroras apeliaciniame skunde nurodė, kad teismas netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, kadangi „darbas“ - tai yra individo komercinė, ūkinė, finansinė, profesinė veikla, kurią reglamentuoja Darbo kodeksas ir kiti teisės aktai. Net nelegalus darbas, atliekamas nesilaikant įstatymuose nustatytų taisyklių laikytinas „darbu“. Tuo tarpu BK 147¹ straipsnio prasme uždrausta Baudžiamojo kodekso bei Administracinių teisių pažeidimo kodekso normomis veikos, negali būti laikytinos darbu, todėl darbo sąvokai, nurodytai BK 147¹ str., nepriskirtinas užsiėmimas prostitucija. Teismas netenkino skundo ir konstatavo, kad: „[...] šiuo atveju nėra pagrindo taikyti Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso bei Administracinių teisės pažeidimo kodekso normų, nes nuteistojo M. J. nusikalstamas veikas padarė Nyderlandų karalystėje, kur prostitucijos verslas legalus ir oficialiai įteisintas, be to, nėra numatyta nei baudžiamoji nei administracinė atsakomybė už tokio pobūdžio veiką. Todėl jo nusikalstamus veiksmus, padarytus Nyderlandų karalystėje, apygardos teismas pagrįstai įvertino kaip išnaudojimą priverstinam darbui, panaudojant fizinį smurtą bei grąsinimus. [...] matyti, kad nukentėjusiosios aiškiai suprato, kad joms siūlomas darbas susijęs su seksualinių paslaugų teikimu ir jos su tokiu pasiūlymu sutiko, turėdamos pasirinkimo laisvę, o nukentėjusiųjų atžvilgiu panaudotas smurtas buvo susijęs su jų noru dirbti savarankiškai. Be to, bylos duomenimis nustatyta, nukentėjusiosios užsiiminėjo prostitucija Nyderlanduose, kur šis darbas yra legalizuotas“¹⁵⁶. Šis bylos pavyzdys tik dar kartą parodo, kad net ir šiuo vieninteliu atveju faktinės aplinkybės yra susijusios su išnaudojimu prostitucijai. Taigi „grynų“ išnaudojimo prievartiniam darbui faktų teisėsaugos institucijoms aptikti kol kas vis dar nepavyksta.

Esant išnaudojimo prostitucijai situacijai, greta prekybos žmonėmis normos turėtų būti taikoma ir pelnytosi iš kito asmens prostitucijos norma. Tačiau tiek mokslo darbuose, tiek ir mūsų analizuotose bylose pastebima tendencija, kad nelegalūs žmogaus išnaudojimo sandoriai, sudarinėjami vietinėje nelegalioje rinkoje, kaip prekyba žmonėmis nekvalifikuojami, o kaltininkai susilaukia

¹⁵⁵ Mickevičius, D., *supra* note 55, p. 129 – 130.

¹⁵⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 358/2007.

atsakomybės tik už pelnymąsi iš prostitucijos¹⁵⁷. Tačiau nei Palermo protokole, nei ES Direktyvoje, nei BK normose nėra įtvirtinta, kad prekyba žmonėmis būtinai susijusi su aukų išvykimu į užsienį. Manytina, kad tokia praktika yra labai neigiama, kadangi vietos suteneriai, užverbavę naujas prostitutas (neretai ir nelegaliai Lietuvoje gyvenančias merginas iš Baltarusijos ir Ukrainos, kurias taip pat kažkas pardavė į Lietuvą), jas neabejotinai kontroliuodami laisvę varžančiomis sąlygomis ir neretai disponuodami jomis, vis dėlto nežinia kodėl susulaukia švelnesnės atsakomybės. Literatūroje kaip tokio reiškinių priežastys nurodoma tai, kad, viena vertus, neteisingai interpretuojama prekybos žmonėmis norma, o kita vertus, sąvadavimas dažnai atskleidžiamas taikant NVIM, ir to visiškai pakanka inkriminuoti šią normą, tačiau nesigilinama, kokie buvo prostitučių santykiai su sąvadautojais¹⁵⁸.

Štai vienoje Lietuvos apeliacinio teismo byloje M. R. 2002 m. pradžioje, Klaipėdos m. organizavo ir nuo to laiko tiesiogiai vadovavo pats bei per savo brolių G. R. prostitucijai, pelnėsi iš A. N. bei N. N. prostitucijos. Siekdami pasipelnyti iš nurodytų asmenų prostitucijos, pagal išankstinį susitarimą su G. R. bei kitais tyrimo nenustatytais asmenimis, apgyvendino nurodytas merginas nuomojamuose butuose, esančiuose Klaipėdos mieste bei M. R. priklausančiame bute ir nurodė, kad vieną valandą jų suteiktų seksualinių paslaugų iš klientų jos turės paimti 150 litų, o už dvi valandas – 250 litų, po to dalį uždirbtų pinigų už suteiktas seksualines paslaugas turės atiduoti jam su G. R. už klientų joms suradimą, suteiktą gyvenamą plotą, „apsaugą“ bei dalį pinigų perduoti jo – M. R. nurodytiems asmenims, padėjusiems jam surasti ar pristačiusiems klientus. Kaltininkai pasinaudojo A. N. ir N. N. pažeidžiamumu dėl jų jauno amžiaus, jų pasitikėjimu bei bloga materialine padėtimi, pažadėdami joms piniginių atlygių už jų užsiėmimą prostitucija. Be to, gavę jų sutikimą būti kontroliuojamoms kasdieniniame gyvenime, kontroliuojant jas tiesiogiai bei telefonu, grasinant fiziniu smurtu nuo 1 iki 15–20 kartų per savaitę liepdavo merginoms vykti į klientų jiems pasakytas vietas bei suteikti jiems seksualines paslaugas už pinigus. Teismas tokią kaltininkų veiką kvalifikavo kaip pelnymąsi iš kito asmens prostitucijos¹⁵⁹. Mūsų giliu įsitikinimu, tai nepagrįstas vietinių sąvadautojų padėties palengvinimas, kadangi jų veikoje lengvai galima išvelgti laisvę varžančios kontrolės požymių (merginos buvo laikomos nelaisvėje, joms grasinama smurtu, sutikimas išgautas pasinaudojant pažeidžiamumu). Todėl tokios situacijos turėtų būti kvalifikuojamos ir kaip prekyba žmonėmis.

¹⁵⁷ Gutauskas, A., *supra* note 99, p. 163-164; Fedosiuk, O., *supra* note 6, p. 80.

¹⁵⁸ Fedosiuk, O., *ibid.*

¹⁵⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 204/2005.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Nuo XX a. pradžios tarptautinei bendruomenei palaipsniui įsitraukiant į kovą su vergija ir prekyba žmonėmis, buvo priimta gausybė įvairių tarptautinių dokumentų, kurie padėjo tvirtus pamatus šiuolaikinei prekybos žmonėmis sampratai ir paskatino valstybes kriminalizuoti šį reiškinį nacionaliniu lygiu.
2. 2000 m. JTO protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis JTO konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą – šiuo metu pats universaliausias ir detaliausias dokumentas, priimtas tarptautiniu lygiu šioje srityje. Skirtingai nei ankstesnės konvencijos ir deklaracijos, jis labai tiksliai apibrėžia, kas tai yra prekyba žmonėmis, kokiais būdais ir kokiose srityse ji pasireiškia, kaip traktuoti aukos sutikimą bei prekybos vaikais atvejus.
3. Regioniniu lygiu prekybos žmonėmis problema labiausiai susirūpinosusios ir aktyviai kovojančios organizacijos yra Europos Taryba bei Europos Sąjunga. Pastarosios veiksmai kovoje pasireiškė 2002 m. priėmus Pamatinį sprendimą dėl kovos su prekyba žmonėmis bei 2011 m. Direktyvą dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičiančią Pamatinį sprendimą. Abu šie dokumentai remiasi Palermo protokole pateikta prekybos žmonėmis samprata bei ją papildo, ir yra labai svarbūs valstybėms narėms siekiant juose iškeltų tikslų.
4. Lietuvos BK prekybos žmonėmis norma atsirado palyginti neseniai – tik 1998 m. ir buvo keista du kartus. Ankčiau galiojusios (iki 2005 m.) normos redakcijos buvo gana lakoniškos, su minimaliu sąrašu požymių, neapimančiu visų praktinių atvejų. Dėl šių trūkumų ir prisiimtų tarptautinių bei ES įsipareigojimų galiojusį teisinį reglamentavimą teko keisti, išplečiant normą tam tikrais požymiais, visuotinai pripažintais tarptautiniu mastu.
5. Naujausia prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo/pardavimo normų redakcija iš esmės yra pakankamai išsami, įgyvendinanti didžiąją dalį anksčiau minėtų tarptautinių aktų nuostatų (vienintelis skirtumas – šiek tiek siauresnis požiūris į išnaudojimo sritis), taip pat nesiaurinanti baudžiamosios atsakomybės, o ją detalizuojanti. Tačiau pati normos dispozicija yra ganėtinai neįprasta ir nederanti visos BK sistemos kontekste, nes yra labai sudėtingos struktūros, kone pažodžiui perkelta iš tarptautinių aktų, todėl svarstyti pačios dispozicijos pakoregavimas.
6. Lietuvoje kasmet išnagrinėjama sąlyginai nedaug prekybos žmonėmis bylų ir šie skaičiai visiškai neatskleidžia tikrojo problemos masto. Tarptautinėse ataskaitose Lietuva apibūdinama kaip viena iš svarbiausių Europoje kilmės bei tarnzito šalių prekiaujant moterimis daugiausia prievartinei prostitucijai ir tai turėtų kelti didelį susirūpinimą. Tačiau kartu šiose ataskaitose

Lietuvos pastangos kovojant su prekyba žmonėmis vertinamos labai palankiai, nes stengiamasi kiek galima labiau kriminalizuoti veikas, vykdyti baudžiamuosius persekiojimus ir prevencines priemones. Efektyviam baudžiamajam persekiojimui vykdyti didelę reikšmę turi tyrėjų profesionalumas, aukų noras bendradarbiauti bei jų teisinė apsauga, tad siekiant pagerinti bylų ištyrimą, reikėtų į šias problemines sritis kreipti daugiau dėmesio.

7. Kadangi prekyba žmonėmis yra specifinis nusikaltimas žmogaus laisvei, tai tradicinės laisvės pažeidimo sampratos pagrįsti šiam nusikaltimui nepakanka. Teismų praktikoje pasitaiko atveju, kai nenustačius priešingumo laisvei, nusikaltėliai nepagrįstai išteisinami, tad teismams reikėtų vadovautis teorijoje suformuota laisvę varžančios kontrolės samprata bei sugebėti išskirti tam tikras aplinkybes, rodančias kontrolės egzistavimą. Tai leistų pagrįsti prekybos žmonėmis nusikaltimą tiek aukai esant išnaudojimo situacijoje, tiek ir gresiant į ją pakliūti. Priešingumo laisvei prezumpcija teismų praktikos buvo atmesta, tad kiekvienu konkrečiu atveju būtina įrodyti, kad nurodytais būdais buvo palenkta aukos valia. Analizuotose bylose matyti, kad teismai, ypač kasacinė instancija, dažnai vadovaujasi šiomis pažangiomis nuostatomis.
8. Teismų praktikoje neturėtų būti sureikšminamas aukos sutikimas būti išnaudojamai (tai numato ir tarptautiniai dokumentai), taip pat ir ankstesnė seksualinė patirtis. Nuostata dėl aukos sutikimo turėtų būti tiesiogiai įtvirtinta BK.
9. BK 307 str. 2 d. ta apimtimi, kur kalbama apie gabenimą verstis prostitucijai asmens sutikimu į užsienį, reikėtų šalinti iš BK, nes ši veika didžiąja dalimi atitinka prekybos žmonėmis veiką ir teismų praktikoje pasitaiko atveju, kai teismai, atsižvelgdami į gynybos argumentus ir esant nepakankamai įrodymų pagrįsti laisvės varžymą, taiko šią lengvesnę normą.
10. Kai kurios prekybos žmonėmis veikos sutampa su jų padarymo būdais, pvz., laikymo nelaisvėje veika – su grasinimu ar kitokiu atėmimu galimybės priešintis, o pirkimo veika - su sumokėjimo ar kitokios turtinės naudos suteikimu faktiškai kontroliuojančiam asmeniui. Todėl vienas iš besidubliuojančių požymių laikytinas pertekliniu ir šalintinas iš dispozicijos, išskyrus laikymą nelaisvėje, kuris turėtų būti pakeistas slėpimo veika.
11. Veikos padarymo būdai – labai svarbūs dispozicijos požymiai, leidžiantys identifikuoti priešingumą laisvei. Ir nors ankstesnėse prekybos žmonėmis normos redakcijose jie nebuvo išvardyti ir, kai kurių mokslininku nuomone, apsunkina normą, jų įtvirtinimo nereikėtų atsisakyti, kadangi jie padaro normą tikslesnę bei palengvina teisėsaugos institucijų darbą.
12. Pasinaudojimas priklausomumu ir pažeidžiamumu – itin specifiniai poveikio būdai, kurių įtvirtinimas dispozicijoje labai sveikintinas. Jie nesusieja prekybos žmonėmis vien tik su tradiciniais baudžiamajai teisei būdais - fizinio smurto ar grasinimų panaudojimu, o parodo platesnę požiūrį į prekybos žmonėmis situacijas, kai auka neturi kito pasirinkimo varianto, kaip tik pasiduoti piktnaudžiavimui. Tačiau teismai reikšmingu turėtų įvertinti ne tik teisinį, tačiau ir

faktinį priklausomumą. Analizuotose bylose aptikta ne viena situacija, kai teismai pagrįstai atsižvelgė į aukų socialinę aplinką ir pripažino, kad minėti būdai buvo panaudoti. Tokia teismų praktika rodo, kad prekybos žmonėmis norma suprantama teisingai.

13. Remiantis tuo, kad prekybos žmonėmis verslas dažniausiai yra organizuotas ir labai funkcionalus, dalyvavimas padarant tik veiką arba taikant tik laisvę varžančios kontrolės būdą yra pakankamas inkriminuoti šį nusikaltimą.
14. Prekybos žmonėmis subjektyviesiems požymiams būdinga specifinė tiesioginės tyčios turinio formuluotė, taip pat būtinas normos požymis yra išnaudojimo tikslas. Dabartinėje normos redakcijoje, atsižvelgiant į tarptautinius dokumentus bei pasaulines tendencijas, įtvirtintas labai siauras išnaudojimo sričių sąrašas, taigi jį reikėtų praplėsti, įtraukiant ir kitas sritis. Tai, kad teismų praktikoje kitų nei išnaudojimo prostitucijai atvejų beveik nenustatyta, nereiškia, kad jie apskritai Lietuvoje neegzistuoja. Siekiant neapsunkinti normos dispozicijos, pavyzdinį išnaudojimo sričių sąrašą reikėtų nukelti į atskirą dalį.
15. Prekybos žmonėmis norma kriminalizuoja įvairias veikas, sudarančias prielaidas išnaudoti asmenį, tačiau neapima paties išnaudojimo, todėl kartu kaip idealioji sutaptis gali būti taikomos ir prievartinio darbo (BK 147¹) ar pelnymosi iš kito asmens prostitucijos (BK 307 str.) normos. Neigiamai vertintina bylose pastebėta tendencija vietiniams išnaudojimo atvejams neinkriminuoti prekybos žmonėmis.
16. Atsižvelgiant į anksčiau išdėstytas nuostatas ir patvirtinant hipotezę, kad dabartinis prekybos žmonėmis reglamentavimas turi tam tikrų trūkumų, BK 147 str. siūlytume išdėstyti taip:

147 straipsnis. Prekyba žmonėmis

1. Tas, kas pardavė, pirkto ar kitaip perleido arba įgijo asmenį, arba verbavo, gabeno ar slėpė žmogų panaudodamas fizinę smurtą ar grasinimus arba kitaip atimdamas galimybę priešintis, arba pasinaudodamas nukentėjusiojo asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, arba panaudodamas apgaulę, jeigu kaltinikas žinojo arba siekė, kad nukentėjęs asmuo būtų išnaudojamas,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo dveju iki dešimties metų.

2. Tas, kas šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką padarė dviem ar daugiau nukentėjusiems asmenims, arba dalyvaudamas organizuotoje grupėje,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo ketverių iki dvylikos metų.

3. Nukentėjusiojo asmens sutikimas su išnaudojimu neturi reikšmės, jei buvo panaudotas bent vienas iš šio straipsnio 1 dalyje nurodytų būdų.

4. Šiame straipsnyje nurodytas išnaudojimas apima bent jau kitų asmenų išnaudojimą prostitucijai ar kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, vergiją ar į ją panašią praktiką, skolinę vergovę, priverstinę tarnystę ar elgetavimą, išnaudojimą įtraukiant į nusikalstamą veiką, priverstinę santuoką, neteisėtą įvaikinimą ar organų pašalinimą.

5. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr.31-953.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89 – 2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18 – 147.
4. *LTSR BK komentaras*. Vilnius, 1989. p. 203.
5. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 8(1), 25, 32, 35, 45, 47(1), 53(1), 54, 55, 131, 239, 241, 242, 306, 321(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo bei papildymo 131(3), 310(1) straipsniais įstatymas. 1998 liepos 2 d., Nr. VIII-849. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 67 – 1937.
6. Baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas. 2005 birželio 23 d., Nr. X-272. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 81 – 2945.
7. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 60 – 1948.
8. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 71 – 1706.
9. Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 116-2696.
10. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.
11. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
12. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3290.
13. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.
14. Europos socialinė chartija. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 49-1704.
15. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 21-549.
16. Tarptautinės darbo organizacijos 1930 m. konvencija dėl priverstinio ar privalomojo darbo. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 27-648.
17. Tarptautinės darbo organizacijos 1957 m. konvencija dėl priverstinio darbo panaikinimo. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 28-676.
18. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 25.

19. 2000 m. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 108-4037.
20. 2002 m. Briuselio deklaracija dėl prevencijos ir kovos su prekyba žmonėmis [interaktyvus]. 2002, [žiūrėta 2010-12-05].
<http://europa.eu.int/comm/justice_home/news/forum_crimen/2002/workshop/brussels_decl_en.htm>
21. 1948 m. gruodžio 3 d. JTO protokolas, papildantis 1904 m. gegužės 18 d. ir 1910 m. gegužės 18 d. Tarptautines sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis [interaktyvus]. 1948, [žiūrėta 2011-03-25] <<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1949/19.html>>.
22. 1921 m. rugsėjo 30 d. Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais [interaktyvus]. 1921, [žiūrėta 2011-03-25].
<http://www.coe.int/T/E/human_rights/Trafficking/3_Documents/International_legal_instruments/UNTS_Sup_trafficking.asp#TopOfPage>.
23. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 511-933.
24. 2000 m. protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 49-2166.
25. Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4258.
26. 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas 2002/629/TVR dėl kovos su prekyba žmonėmis. [2002] OL, L 203/1.
27. 2011 balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. [2011] OL, L 101.
28. 2004 balandžio 29 d. Tarybos direktyva 2004/81/EB dėl leidimo gyventi šalyje išdavimo trečiųjų šalių piliečiams, kurie yra prekybos žmonėmis aukos arba kurie dalyvavo vykdant nelegalios migracijos padėjimo veiksmus, bendradarbiaujantiems su kompetentingomis institucijomis. [2004] OL, L 261/19.
29. Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui, parengta pagal 2002 m. liepos 19 d. Tarybos pamatinio sprendimo dėl kovos su prekyba žmonėmis 10 straipsnį [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2011-05-19].
<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0187:FIN:LT:PDF>>.
30. Tarybos išvados dėl kovos su prekyba žmonėmis [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-05-19].
<<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/07/st14/st14186-re02.lt07.pdf>>.

31. ES išorės aspekto stiprinimo kovos su prekyba žmonėmis srityje veiksmų planas; siekiant visuotinių ES veiksmų prieš prekybą žmonėmis [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2011-05-19]. <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/09/st11/st11450.lt09.pdf>>.
32. Europos Parlamento nuomonė dėl organų donorystės ir transplantacijos: politikos veiksmai ES lygmeniu [interaktyvus]. 2007, [žiūrėta 2011-10-20]. <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/ad/711/711162/711162lt.pdf>.
33. Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2005-2008 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 558. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 65-2333.
34. Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009-2012 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 1104. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 112-4761.
35. *Ataskaita apie prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009-2012 metų programos įgyvendinimą 2010 metais* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2011-09-10]. <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/Prekyba__zmonemis/PZ_ataskaita_2010.pdf>.
36. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr.1611(2003) dėl prekybos žmonių organais Europoje [interaktyvus]. 2003, [žiūrėta 2011-06-04]. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1611.htm>>.
37. Recommendation No. (2000)11 of the Committee of ministers to member states on action against trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation (adopted on 19 May 2000, at the 710th meeting of the Ministers Deputies) [interaktyvus], [žiūrėta 2010-12-05]. <<http://cm.coe.int/ta/rec/2000/2000r11.htm>>.
38. Recommendation No. 1325 of the Parliamentary Assembly to member states on traffic in women and forced prostitution (Adopted on 1997), [interaktyvus], [žiūrėta 2010-12-05]. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta97/erec1325.htm#1>>.
39. Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, (approved by General Assembly resolution 317(IV) on 2 December 1949), [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-05]. <http://www.uneca.org/acgs/gender/en_convention_traffic.htm>.

40. Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices similar to Slavery (adopted of 30 April 1956 and done at Geneva on 7 September 1956), [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-05]. <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/30.htm> >.
41. Council of Europe convention on action against trafficking in human beings [interaktyvus]. 2005, [žiūrėta 2011-06-01]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/197.htm>>
42. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention based on article K.3 of the Treaty of European Union, on the establishment of a European Police Office (Europol Convention). [1996] OL C/32/88 [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.sci.fi/~haki/europole.html>>.
43. Joint Action 97/154/JHA of 24 February 1997 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union concerning action to combat trafficking in human being and sexual exploitation of children. [1997] OL L 63 [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/133072.htm>>.
44. Incentive and exchange programme for persons responsible for combating trade in human beings and the sexual exploitation of children (STOP) [interaktyvus]. 1996, [žiūrėta 2011-06-01]. <http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/l33015_en.htm>

Mokslinė literatūra

45. Abramavičius, A., *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. I knyga.* Vilnius: Eugrimas, 2001.
46. Abramavičius, A., Mickevičius, D., Švedas, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
47. Abramavičiūtė, J., *et al.* *Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams.* Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, socialinių tyrimų institutas, 2005.
48. Burda, R., Gruodytė, E., Krikščiūnas, R. *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje.* Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006.
49. Burda, R., Gruodytė, E., Krikščiūnas, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika.* Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2007.
50. Bolzanus, D., Drakšienė, A. Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė.* 2004, 53: 38 – 50.
51. Fedosiuk, O. Prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas žmogaus laisvei. *Jurisprudencija.* 2003, 45(37): 86-95.

52. Fedosiuk O. Prekyba žmonėmis baudžiamajoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*. 2005, 54: 70-84.
53. Fedosiuk, O. Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujausios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, 8(98): 54 – 61.
54. Gutauskas, A. Prekybos žmonėmis baudžiamajo teisinio vertinimo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje. *Verslo ir teisės aktualijos*. 2009, T3: 141 – 169.
55. Mickevičius, D. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitiktis Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir Europos Sąjungos teisei aspektai. *Teisė*. 2005, 54: 122 – 133;
56. Mišiniene, K. Lietuvos Caritas patirtis palydint ir atstovaujant prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukas baudžiamajame procese. *Mokslinis praktinis seminaras „Baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis taikymo problemos“*, vykęs 2011 10 20, Vilniuje.
57. Pavilionis, V. Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras. *Teisės problemos*, 1999. Nr.1-2: 35-52 .
58. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006.
59. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei, ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 88 – 92.
60. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, socialinių tyrimų institutas, 2004.
61. *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006.
62. Stankevičius, V. *Baudžiamoji teisė. Paskaitos*. Kaunas, 1925.
63. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2000.
64. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2009.
65. Zabelina, O. Ikiteisminio tyrimo problemos tiriant nusikalstamas veikas, susijusias su prekyba žmonėmis. *Mokslinis praktinis seminaras „Baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis taikymo problemos“*, vykęs 2011 10 20, Vilniuje.
66. Fredette, K. Revisiting the UN protocol on human trafficking: striking balances for more effective legislation. *Cardozo Journal of International and Comparative Law*. 2009, 17(101). P. 101-134.
67. Jill E.B. Coster Van Voorhout. Human trafficking for labour exploitation: interpreting the crime. *Utrecht law review*. 2007, 3. p. 44-69.
68. Krieg Sarah H. Trafficking in human beings: The EU approach between border control, law enforcement and human rights. *European law journal*. 2009, 6(15). P. 775-790.

69. Lindo, Victoria R. The trafficking of persons into the European Union for sexual exploitation: why it persists and suggestions to compel implementation and enforcement of legal remedies in non-complying member states. *Boston college International and comparative law review*. 2006, 29. P. 135-148.
70. Martti Lehti, Kauko Aromaa. Trafficking for sexual exploitation. *Crime and justice*. 2006, 34: 133 – 227.
71. Meyer, Silke. Trafficking in human organs in Europe. A myth or an actual threat? *European journal of crime, criminal law and criminal justice*. 2006, 14/2. p. 208-229.
72. Popescu Ada – Iuliana. European penal law – an instrument to fight against human trafficking. Alexandru I. Cuza University of Iasi. 2009. P. 312-317.
73. Smartt, Ursula. Human trafficking : simply a European problem? *European journal of crime, criminal law and criminal justice*. 2003, 11/2. p. 164-177.

Teismų praktika

74. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo byloje“. *Teismų praktika*. 2004, Nr. 22
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-562/2002.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 538/2003.
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 578/2004.
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2006.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pleninės sesijos 2007 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-412/2007.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 429/2009.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 361/2010.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 289/2010.

83. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 428/2005.
84. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 204/2005.
85. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 358/2007.
86. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 159/2008.
87. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 122/2009.
88. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 228/2009.
89. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 128/2009.
90. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 131/2010.
91. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 81/2010.
92. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 6/2010.
93. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. spalio 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 170 - 66/2008.
94. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 17 - 533/2009.
95. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 136 - 376/2009.
96. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. birželio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 21 - 493/2009.
97. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 44 - 382/2009.
98. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 121 - 113/2010.
99. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 6 - 458/2010

100. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. rugsėjo 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 – 56 - 300/2006.

Internetiniai šaltiniai

101. *Trafficking in persons report* [interaktyvus]. United States of America Department of State, 2010 [žiūrėta 2011-05-08].
<<http://www.state.gov/documents/organization/142979.pdf>>.
102. *Global report on trafficking in persons* [interaktyvus]. UNODC, UN.GIFT, 2009 [žiūrėta 2011-05-08]. <http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf>
103. *Trafficking in persons; analysis on Europe*. UNODC, UN.GIFT, 2009 [žiūrėta 2011-05-08]. <http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Trafficking_in_Persons_in_Europe_09.pdf>.
104. *Ataskaita. Prekyba žmonėmis: situacija Lietuvoje 2009 m.* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vidaus Reikalų ministerija, advokatų kontora „Vinkleris ir partneriai“, 2009 [žiūrėta 2011-09-10].
<http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/naujas/Prekyba_zmonemis_-_situacija_Lietuvoje_2009.pdf>.
105. *VRM Informatikos ir ryšių departamento statistika* [interaktyvus]. Vilnius, [žiūrėta 2011-10-20].
<http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2011&menuo=9®ionas=0&id3=1>.
106. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2011-11-15].
<<http://www.lki.lt/dlkz/>>.
107. Orintaitė, S. *Vaikų pornografija – apžvalga*. Konferencijos pranešimas [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2011-10-15]. <www.children.lt/?_nm_shot=files.1.1-44&_nm_nosession=1>.
108. Portalo Balsas.lt ir ELTA informacija. A. Lydeka ragina ratifikuoti ET konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis [interaktyvus]. Vilnius, 2010-06-15 [žiūrėta 2011-03-05].
<<http://www.balsas.lt/naujiena/428548/a-lydeka-ragina-ratifikuoti-et-konvencija-del-veiksmu-pries-prekyba-zmonemis>>
109. Portalo Delfi informacija. *Kinijoje trūksta moterų, tad nuotakos grobiamos* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-11-07 [žiūrėta 2011-11-07].
<<http://www.delfi.lt/news/daily/world/kinijoje-truksta-moteru-tad-nuotakos-grobiamos.d?id=51500409>>

110. Portalo Anglija.lt ir BNS informacija. *Nauja prekybos žmonėmis grėsmė – organų kontrabanda* [interaktyvus]. Vilnius, 2008-11-06 [žiūrėta 2011-10-13].
<http://www.anglija.lt/straipsniai/naujienos/lietuvoje/nauja_prekybos_zmonemis_gresme_organu_kontrabanda.html>.

Baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis: teorinės ir praktinės problemos

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: prekyba žmonėmis, išnaudojimas, objektyvieji ir subjektyvieji sudėties požymiai, priešingumas asmens laisvei.

Prekyba žmonėmis – viena iš skaudžiausių ir latentiškesnių šiuolaikinio pasaulio problemų, neaplenkianti ir Lietuvos. Demokratinėse valstybėse, kur iš pirmo žvilgsnio visapusiškai deklaruojamos ir ginamos žmogaus teisės, vis dar klesti įvairios vergovės formos, paverčiančios laisvą žmogų sandorių objektu ir leidžiančios neteisėtai disponuoti jo laisve. Todėl neatsitiktinai pasirinktas darbas šia tema, kurio tikslas - atskleisti baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis reglamentavimo ypatumus, esamus trūkumus bei taikymo problemas teismų praktikoje.

Pirmiausia, darbe yra pateikiama prekybos žmonėmis sampratos formavimosi tarptautiniuose bei regioniniuose dokumentuose raida. Analizuojant ir lyginant šiuose dokumentuose pateiktas definicijas galima matyti, kaip kito šio reiškinio suvokimas ir kaip tai įtakojo dabar egzistuojančią ir tarptautiniu mastu plačiai pripažintą prekybos žmonėmis definiciją.

Toliau darbe yra analizuojami nacionaliniai prekybos žmonėmis nusikaltimo įtvirtinimo ypatumai, apžvelgiant pirminę ir vėlesnes prekybos žmonėmis normos redakcijas, jas lyginant ir kartu nagrinėjant nacionalinių baudžiamųjų įstatymų suderinimo su tarptautinių dokumentų nuostatomis aspektą. Taip pat trumpai aptariamas tarptautinis Lietuvos veiksmų kovoje su prekyba žmonėmis įvertinimas, šio nusikaltimo paplitimas Lietuvoje bei su tuo susijusios teisėsaugos institucijų problemos vykdant baudžiamąjį persekiojimą.

Galiausiai darbe plačiai nagrinėjami dabar galiojančios prekybos žmonėmis normos objektyvieji ir subjektyvieji požymiai, atskleidžiamas jų aiškinimas Lietuvos teisės doktrinoje, taip pat keliamas klausimas dėl kai kurių požymių įtvirtinimo normoje tikslingumo. Dokumentų analizės metodu nagrinėjami įvairių instancijų teismų nuosprendžiai ir nutartys prekybos žmonėmis bylose aiškinant ir taikant atitinkamus požymius, pateikiama pozityvi praktika bei teisės požiūriu diskutuoti atvejai, pasiūlymai, kaip reikėtų šią praktiką koreguoti, atsižvelgiant į doktrinos rekomendacijas.

Atsižvelgiant į visą išnarinėtą medžiagą, bei patvirtinant hipotezę, jog dabartinis prekybos žmonėmis reglamentavimas turi tam tikrų trūkumų, darbe suformuluotos išvados bei teikiami pasiūlymai pakoreguoti prekybos žmonėmis normą atsisakant tam tikrų požymių ar juos įtraukiant tam, kad norma atitiktų tarptautinius reikalavimus, praktinę situaciją šalyje bei teisėsaugos poreikius.

Criminal liability for human trafficking: theoretical and judicial practice problems

SUMMARY

Key words: trafficking in human beings, exploitation, objective and subjective elements of crime, opposition to personal freedom.

Trafficking in human beings – probably one of the most painful and latent problems of modern world, existing in Lithuania as well. In democratic countries, where all human rights are declared and protected, still exists this modern form of slavery, which turns free human into the object of transactions and allows to dispose ones freedom illegally. That's why the author has chosen this kind of theme of scientific work with the aim to reveal the peculiarities of fortification of criminal liability for human trafficking, existing imperfections and judicial practice problems.

First of all, in this work author revealed the evolution of conception of human trafficking both in international and regional documents. Analysing and comparing definitions in these documents it can be seen, how the perception of the phenomenon of human trafficking has developed and how it influenced the modern concept of this crime.

Further in this work national human trafficking criminalization peculiarities are being analysed, reviewing the first and later editions of human trafficking norm, also comparing human trafficking definition in Lithuanian Criminal code with the definition in international documents. Moreover, this part of scientific work reveals international estimation of Lithuanian efforts, taken to fight human trafficking, the spreading of this crime in Lithuania and related problems executing a criminal prosecution.

Finally, a lot of attention is paid to the latest edition of human trafficking norm, analysing objective and subjective elements (Actus Reus and Mens Rea) of this crime in criminal law doctrine, and arguing the necessity of some elements in the construction of the norm. Using the method of document analysis, author investigates various verdicts and decisions of diferent instance courts in human trafficking cases, explaining diferent elements of this crime. Case analysis reveals some positive and some controversial judicial practice examples, so author gives some recommendations on how to improve the questionable judicial practice, using also the advices of doctrine.

Taking everything into account and corroborating the hypothesis, that present human trafficking norm has some imperfections, author draws conclusions and formulates some recommendations on how to improve the existing human trafficking norm formulation, by adding or refusing some elements in order to meet international standards, practical situation and the needs of judicial institutions.